

Äitien kokemuksia huostaanotosta ja sen jälkeisestä elämästä

Lisensiaatintutkimus
Erikoissosiaalityöntekijän koulutus
Marginalisaatiokysymysten sosiaalityö
Tarja Tuovinen-Kakko

SISÄLLYS

Tiivistelmä.....	4
1 ERILAISIA NÄKÖKULMIA ÄITIYTEEN.....	5
2 KOKEMUKSIA JA KERTOMUKSIA ÄITIYDESTÄ.....	12
2.1 Äitiyden monet kasvot.....	12
2.2 Äitiyden moraalikoodit	16
2.3 Äitiyden identiteetti.....	21
2.4 Jaettu, yhteisvastuullinen, osittainen tai etävanhemmuus.....	25
3 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN.....	28
3.1 Tutkimuksen tehtävä ja tavoite	28
3.2 Tutkimusaineisto ja sen keruu.....	30
3.3 Fenomenologisesti orientoitunut narratiivinen tutkimus.....	40
3.4 Tutkimuksen eettisyys ja luotettavuus.....	45
4 ÄITIYS.....	51
4.1 Menetyksen kokemukset.....	51
4.2 Tapaamisten ja yhteydenpidon merkitys äideille ja sisaruksille.....	54
5 SUHDE LAPSIIN.....	60
5.1 Lasten merkitys.....	60
5.2 Lasten lähtö.....	65
6 LÄHIYHTEISÖ.....	70
6.1 Yhteistyö sijaisperheen, perhekodin ja sijaishuollon kanssa.....	70
6.2 Sukulais- ja ystävätuen merkitys.....	74
6.3 Viranomaistuen merkitys ennen huostaanottoa ja sen jälkeen.....	75
7 TULEVAISUUS.....	86

7.1 Kotiinpaluutoive.....	86
7.2 Elämänviiva.....	89
 8 KOKO ELÄMÄN KESTÄVÄ VANHEMMUUS.....	92
 LÄHTEET.....	97
LIITE1.: Tutkimukseen osallistumispyyntö äideille.....	109

Lapin yliopisto, yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Työn nimi: Äitien kokemuksia huostaanotosta ja sen jälkeisestä elämästä

Tekijä: Tarja Tuovinen-Kakko

Koulutusohjelma/oppiaine: Erikoissosiaalityöntekijän koulutus / Marginalisaatiokysymysten sosiaalityö

Työn laji: Lisensiaatintyö

Sivumäärä: 109, liitteitä 1

Vuosi: 2011

Tiivistelmä: Tutkimusaiheeni liittyy äitien kertomuksiin ja kokemuksiin äitiydestä huostaanoton jälkeen ja niihin merkityksiin, joita huostaanotolla oli ollut heidän elämäänsä. Tarkoituksenani oli saada selville äitien kokemuksia niistä muutoksista, joita huostaanotto toi äitiyden ylläpitämiseen. Tutkimukseni on kvalitatiivinen tutkimus, jossa sovellan fenomenologista ja hermeneuttista lähestymistapaa.

Aineiston tutkimukseeni keräsin äitejä haastattelemalla ja elämänviivaa apuna käyttäen. Haastattelin viittä äitiä ja heistä kahta kaksi kertaa. Haastattelut tein vuosina 2007 – 2009. Analysoin aineiston narratiivista analyysia apuna käyttäen, eli kiinnitin huomioni kokemusten lisäksi kertomuksiin tiedon tuottajina. Tutkimukseni kiinnittyy pääasiassa feministiseen ja sosiaalityön tutkimuksiin. Tutkimuskysymykseni ovat: 1. Miten äidit kokevat äitiyden lapsen huostaanoton jälkeen? 2. Minkälaisia merkityksiä huostaanotto antaa äitien elämään? 3. Millaisena äidit näkevät tulevaisuutensa?

Tutkimukseni tulokset osoittavat, että huostaanotto aiheuttaa muutoksen äitiydessä ja tässä muutoksessa äidit toivoivat tukea ja apua. Lapsen merkitys äidille ei vähentynyt huostaanoton jälkeen, mutta lapsen reagoiminen ristiriitaiseen tilanteeseen kotoa pois lähdön jälkeen vaikeutti äidin ja lapsen tapaamisia. Äitien ulkopuolisuuden tunnetta lasten elämästä voitaisiin helpottaa korostamalla yhteisvastuullista vanhemmuutta ja antamalla heille enemmän tietoa lapsen elämästä. Äidit tunsivat huonosti lastensa sijoituspaikan, osa äideistä ei ollut nähnyt paikkaa koskaan. Sosiaalityöntekijöiden vaihtuminen ja kiire koettiin vaikeana, koska luottamus uuteen työntekijään oli rakennettava aina alusta uudelleen. Suuri huoli äideillä oli siitä, että sisarukset menettivät toisensa sijaishuollon aikana, kun lapset sijoitettiin eri paikkoihin ja kauaksi toisistaan. Äitejä yhdisti toisiinsa kokemus lastensuojelusta, mutta yhtä samanlaista huostaan otetun lapsen äitiä ei ole. Äidit uskoivat parempaan tulevaisuuteensa.

Tutkimukseni johtopäätökset ovat että, huostaanotosta huolimatta äidin vanhemmuus ei pääty, vaan se jatkuu koko eliniän. Toiseksi äideillä on paljon sellaisia voimavaroja lasten huostaanotosta huolimatta, jotka lastensuojelun ammattilaisten olisi hyvä tunnistaa ja osata käyttää hyödyksi. Lisäksi äidit tekivät pitkäntähtäimen suunnitelmia lastensa ja oman elämänsä suhteen.

Jatkotutkimushaasteena olisi tärkeä selvittää, millainen merkitys biologisilla vanhemmilla ja sisarsuhteilla on sijaishuollossa kasvaville lapsille ja millaista tukea sijaishemmat kokevat tarvitsevansa yhteydenpidossa ja vuorovaikutuksessa sijoitettujen lasten biologisiin vanhempiin ja sisaruksiin.

Avainsanat: Lastensuojelu, huostaanotto, äitiys, sijaishuolto, kokemus

1 ERILAISIA NÄKÖKULMIA ÄITIYTEEN

Muistan äidin, jonka 4-vuotias tytär sijoitettiin sijaisperheeseen. Muutamia vuosia aikaisemmin kolme vuotta vanhempi tytär oli sijoitettu samaan perheeseen. Äiti oli säännöllisesti yhteydessä sijaisperheessä oleviin lapsiinsa. Sosiaalityöntekijänä tapasin äitiä säännöllisesti ja näin, miten hän vähitellen sopeutui uuteen elämäntilanteeseensa. Aluksi äiti vastusti lasten jäämistä perheeseen. Yhteistyö sijaisperheen kanssa ei äidin mielestä toiminut ja hänen tavoitteensa oli saada tytöt jälleen luokseen. Lasten tapaamiset herättivät äidissä menetyksen ja häpeän tunteita. Tytöille soittaminen ja tapaamisten suunnittelu olivat tärkeitä asioita äidille. Tapaamisista äiti halusi pitää tunnollisesti huolta ja hän oli pettynyt, jos niihin tuli muutoksia. Kaikki vanhemmat eivät pidä lapsiinsa yhteyttä sijoituksen jälkeen. Yhtenä syynä voi olla, että tapaamiset nostavat mieleen vaikeita ja ahdistavia muistoja, joita koetetaan välttää. Joskus tapaamisiin ei ole mahdollisuutta pitkien etäisyyksien takia. Aiheeni tähän tutkimukseen syntyi omista kokemuksistani. Havaitsin, että huostaanotettujen lasten äidit tarvitsivat enemmän tukea lasten huostaanoton yhteydessä ja apua niissä vaikeuksissa, jotka olivat syynä huostaanottoon.

Tutkimukseni aihe liittyy äitien kertomuksiin ja kokemuksiin äitiydestä huostaanoton jälkeen ja niihin merkityksiin, joita huostaanotolla on ollut heidän elämäänsä. Huostaanotto on tapahtunut joko vastoin äitien tahtoa tai heidän suostumuksestaan. Olen kiinnostunut siitä, miten huostaanotettujen lasten äitien kokevat äitiyden ylläpitämisen sijaishuollon aikana. Tutkimushaastattelussa mukana olleilla äideillä lapset olivat alle 12-vuotiaita, kun lapset otettiin huostaan ja sijoitettiin sijaisperheisiin tai perhekoteihin. Sijoitus oli tehty noin kaksi vuotta aikaisemmin ja yhdellä äidillä 11 vuotta aikaisemmin. Äidit olivat haastatteluhetkellä eläkkeellä, opiskelivat tai työttöminä.

Äitiys huostaanoton jälkeen kiinnostaa minua siksi, että äidit jäävät helposti syyllisyytensä ja vaikeuksiensa kanssa yksin ja ilman tukea lasten sijoituksen jälkeen. Lapsen sijoittaminen kodin ulkopuolelle voi olla äideille vaikea asia, ja heidät usein leimataan huonoiksi tai epäonnistuneiksi äideiksi. Yhteydenpito lapseen voi tuntua vaikealta tai jopa mahdottomalta. Äitiys kuitenkin jatkuu, vaikka lapset eivät enää asuisikaan samassa taloudessa. Lastensuojelussa taistellaan syrjäytymistä vastaan. Sijoituksilla lastensuojelu pyrkii ehkäisemään syrjäytymistä. (Bardy 2001, 48 - 49.) Kaiken toiminnan tarkoi-

tuksena on tukea perheitä ja erityisesti lapsia.

Äiteinä naisia saatetaan syyllistää siitä, etteivät he ole riittävästi läsnä lapsen elämässä tai että he sitovat lapsensa liikaa itseensä ja haluavat olla korvaamattomia. Käsitystä hyvästä äidistä on vaikea täyttää. Yhteiskunnan monimutkaistuttua ja vaatimusten lisääntyessä äitiydeltä vaaditaan enemmän kuin aikaisemmin. Yhteiskunnan teknistyminen on lisännyt tehokkuutta ja tuottavuutta. Äidin on selviydyttävä kasvatustehtävästä samalla tavalla kuin ennenkin. Lapsi ei kasva ilman aikuisen tukea, mutta miten pitkälle äiti jaksaa kasvatustehtävässään? Tähän vaikuttaa se, miten paljon hän saa tämän tehtävänsä hoitamiseen apua lapsen isältä tai muilta aikuisilta. Äitiydelle asetettavista vaatimuksista huolimatta äitiyttä toteutetaan eri tavoin.

Aloitin vuonna 2005 ammatillisen erikoissosiaalityöntekijän koulutuksen Lapin yliopistossa ja tämä lisensiaattityöni liittyy sosiaalityöntekijän jatkokoulutukseen. Kohtasin huostaanotettujen lasten äitejä vastaanottolastenkodilla ja lastensuojelutyössä. Lastenkodeilla tapasin vanhempia, joita autettiin lastensuojelun avohuollon tukitoimenpiteiden avulla. Lapsi sijoitetaan kodin ulkopuolelle, jos avohuollon tukitoimenpiteet osoittautuvat riittämättömiksi. Sijoituksen jälkeen yhteistyö joidenkin vanhempien kanssa jatkui vielä muutamien vuosien ajan. Kokemukseni on, että monet vanhemmista haluavat tehdä yhteistyötä viranomaisten kanssa lapsensa sijoituksen jälkeen enemmän kuin siihen on mahdollisuutta. Tässä tutkimuksessa olen kiinnostunut äitien näkökulmasta ja isistä puhuminen jää vähemmälle.

Tutkimukseni aihe on ajankohtainen, koska lasten huostaanottojen määrät ovat kasvaneet. Äitiys on usein yksi keskeinen naisten elämään vaikuttava asia. Sijoituksen jälkeen äidit saattavat hankkia uusia lapsia ja jos heidän vaikeutensa jatkuvat samanlaisina, on edessä uusi huostaanotto. Lasten huostaanottojen syistä yleisimpiä ovat vanhempien mielenterveys - ja päihdeongelmat. Huostaanoton tarkoituksena on turvata lasten kasvuolot. Sen lisäksi huostaanoton tulisi varmistaa tarkoituksenmukainen ja riittävä tuki lasten biologisille vanhemmille. Granfeltin (2004, 217) mielestä huostaan otettujen lasten vanhemmat kuuluvat marginaaliryhmään, joiden elämään on usein kasautunut psykososiaalisia vaikeuksia, erityisesti päihde- ja mielenterveysongelmia. Forsbergin ja Linnaksen (2004, 221 - 222) mukaan yksinhuoltajien väsymiseen ja uupumiseen liittyvät tekijät sekä perheväkivalta ovat tulleet enenevässä määrin esille lastensuojelutyössä.

Lastensuojeluun kuuluvat avohuolto, huostaanotto, sijaishuolto ja jälkihuolto. Lastensuojelussa on aina kyse henkilökohtaisesta hädästä, haavoitetusta lapsuudesta, työntekijän kannanotoista ja arvoista ja henkilökohtaisista kokemuksista viranomaisten toimien oikeudenmukaisuudesta. Lastensuojelussa on lisäksi kyse ideologisista eroista määrittelyä lastensuojelun oikeutus ja tehtävä. Eri maiden määrittelyt vaihtelevat siitä, millä perusteella valtion viranomainen puuttuu perheen yksityisyyteen. (Laakso 2009, 21.) Suomessa lastensuojelulain perusteella voidaan toteuttaa huostaanotto, kun ensinnäkin on kyse lapsen edusta ja toiseksi perhettä on tuettu avohuollon tukitoimin riittävän pitkään. Kolmanneksi eri ammattilaisapua täytyy käyttää huostaanottoa valmisteltaessa. Yhteistyökumppaneita ovat esimerkiksi lapsi- ja aikuispsykiatria, päivähoito, päihdehuolto tai perheneuvola. (Forsberg & Linnas 2004, 231.) Lastensuojelu on lastensuojelutyöntekijöiden johdolla tehtävää ja monialaista yhteistyötä vaativaa työtä.

Lastensuojelun sosiaalityön asiakkaana ja avohuollollisten tukitoimien piirissä vuonna 2008 oli yhteensä yli 67 000 lasta ja nuorta. Kodin ulkopuolelle sijoitettuna oli samana vuonna kaiken kaikkiaan yli 16 000 lasta ja nuorta. Sijoitettujen lasten määrä on lisääntynyt kolme prosenttia vuodesta 2007. Sijoitettujen lasten ja nuorten määrä on kasvanut kahden ja viiden prosentin vuosivauhtia viime vuosina. Huostaanotettuina tai kiireellisesti sijoitettuna kodin ulkopuolelle sijoitetuista lapsista oli yli 11 000. Huostaanotto on useimmiten alkanut kiireellisenä sijoituksena. Uusista huostaanotoista oli kiireellisten sijoitusten osuus kolme neljäsosaa. Huostassa olevista lapsista viidesosa oli tahdonvastaisesti huostaan otettu. (Lastensuojelu 2008.) Lastensuojelun piirissä on paljon lapsia ja heidän vanhempiaan. Lisäksi se koskettaa suurta määrää perheen sukulaisia, ystäviä ja läheisiä. Lapsia tuetaan sijaisperheessä tai lastenkodissa, mutta biologiset vanhemmat voivat kokea, että heitä ei tueta riittävästi lasten huostaanoton jälkeen. Vanhempien tuen tarve ei lopu, vaikka lapset sijoitetaan kodin ulkopuolelle. Laitisen, Ojaniemen ja Tallavaaran (2007, 70) tutkimuksen mukaan vanhemmat tarvitsevat pitkäaikaisen tuen turvallisessa vuorovaikutussuhteessa ja tämän lisäksi apua vanhempi – lapsi suhteessa.

Yhteiskunnassamme on edelleen useita ratkaisemattomia puutteita. Naisten, lasten, maahanmuuttajien sekä romaanien asemassa on vielä paljon korjattavaa. Suomalainen yhteiskunta ei ole onnistunut poistamaan köyhyyttä, nälkää eikä eriarvoisuutta. (Hurtig & Laitinen 2006, 10.) Meillä on vielä paljon tehtävää asioiden korjaamiseksi. Tässä tutkimuksessa kerron naisten kokemuksista ja koetan sitä kautta vaikuttaa heidän näkö-

kulmansa esille nostamiseen. Tutkimuksen tarkoituksena on olla erilaisia asiakkaiden ääniä kunnioittava. Osallistuva ja osallistava sosiaalityö kohdistuu marginaaleihin, eli reunalla oleviin ihmisiin. Marginaalissa olevilta ihmisiltä voi löytyä monenlaisia piiloon jääneitä voimavaroja ja heille voi tarjoutua elämässä monenlaisia mahdollisuuksia. Näiden mahdollisuuksien ja voimavarojen esiin saamisessa erityisesti sosiaalityöllä voisi olla merkittävä rooli. (Juhila 2002, 17.) Tutkimuksen tarkoituksena on tuoda esille huostaanotettujen lasten äitien voimavaroja.

Toisen maailmansodan jälkeen keskeisiksi kasvatuskysymyksiksi nousivat lapsen psyykkinen kehitys ja se, miten äiti turvaa tämän kehityksen. Vuori (2003, 45) nimeää tätä uutta kulttuurista hahmotustapaa psykososiaaliseksi diskursiiviseksi muodostumaksi. Tällä nimeämisellä hän tarkoittaa, että psykososiaalinen näkemys syntyi pohtimalla äidin ja lapsen tiivistä psyykkistä sidosta. Tämä psykososiaalinen näkemys hallitsee edelleen monella tavalla sitä, mitä äideistä, isistä ja lapsista ajatellaan ja lisäksi se jäsentää esimerkiksi kasvatusta, terveydenhuoltoa ja sosiaalityötä harjoittavien instituutioiden ja ammattilaisten toimintaa. Vuoren tulkinnan mukaan psykososiaalinen perheasiantuntijuus keskittyi ensin äidin ja lapsen suhteeseen ja myöhemmin isä-lapsi suhteeseen ja lapseen yksilönä. (Vuori 2001, 33 - 34.) Sosiaalityön on huomioitava psykososiaalinen näkökulma lastensuojelutyössä. Tiivis sidos lapsen ja hänen kasvattajansa välillä on tärkeää erityisesti lapsen ensimmäisten vuosien aikana. Lapsen psyykkisen sidoksen voivat äidin lisäksi turvata muutkin aikuiset, kuten isä. Isän merkitystä lapselle pidetään usein edelleen vähäisempänä kuin äidin.

Psykososiaalinen on nimityksenä osuva. Se kuvaa lapsia ja vanhempia koskevaa ymmärrystä ja toimintaa. Lapsia ja vanhempia koskevaa ymmärrystä kuvaava tieteenala on psykologia.Psykoanalyttisellä teoriaperinteellä on ollut keskeinen sija kehityspsykologiassa. Sosiaalinen saa tulkintansa suhteessa psykologiseen. Ihmisten välinen tulkitaan yksilöstä käsin, eikä yksilöllinen ihmisten välisestä käsin. Sosiaalinen viittaa läheisiin vuorovaikutussuhteisiin ja erityisesti perhesuhteisiin. (Vuori 2001, 34.) Ydinperheideologia ja psykoanalyttisen perinteen näkemys äidistä lapsen identiteetin muodostumiselle tärkeimpänä henkilönä vaikuttaa suomalaisen yhteiskunnan äitiyden kuviin ja kehykseen (Nousiainen 2004, 62). Avioerotilanteissa äitiyttä pidetään lapselle tärkeämpänä kuin isyyttä huoltajuudesta päätettäessä. Vaikeudet leimaavat äidin kuitenkin usein kykenemättömäksi äidiksi. Äidin merkityksen korostaminen isän kustannuksella ei ole

lapsen edun mukaista. Lapsi tarvitsee molempia vanhempiaan ja tämä sosiaalityön on otettava huomioon entistä paremmin.

Teoreettinen tausta psykososiaalisesta näkemyksestä löytyy Yhdysvaltojen ja Iso-Britannian lapsipsykologiasta ja psykologian yhteyksistä laajempiin yhteiskunnallisiin kysymyksiin. Suomessa eri ammattikuntien käsitykseen lapsuudesta vaikutti psykoanalyttinen objektisuhdekoulukunta. Koulukunnan keskeisiä vaikuttajia olivat esimerkiksi Donald Winnicott, John Bowlby ja Melanie Klein. (Vuori 2003, 45 – 47.) Winnicott (1981, 9 - 12) korostaa, että varhaislapsuus on aikaa, jolloin lasta on mahdotonta kuvata kuvaamatta äitiä. Lapsen ympäristö tuli välttämättömäksi havainnoinnin ja teoretisoinnin kohteeksi. Hän kehitti ajatuksen ”kyllin hyvästä äidistä” ja oleellista oli, että äiti ei saa olla ”liian hyvä”. Hänen mielestään lapsi tarvitsee kehittyäkseen myös pettymyksiä ja turhautumista sekä kokemuksen siitä, että viha ei ole vaaraksi. Winnicottin ajattelussa keskeinen seikka oli äidin erillinen subjekti lapsesta. (Mt., 9 - 12.) Isällä on tärkeä merkitys lapsen tukijana esimerkiksi silloin, kun lapsi opettelee purkamaan vihaansa ja pettymystään äitiään kohtaan.

Bowlby oli brittiläinen ja hänet tunnetaan kehityspsykologiassa kiintymyssuhdeteorian kehittäjänä. Kiintymyssuhdeteoria on edelleen merkittävä suuntaus empiirisessä kehityspsykologiassa. Bowlbyltä (1957) ilmestyi vuonna 1948 raportti, johon on koottu hänen ja monien muiden ajatuksia laitoshoidon vaarallisuudesta. Bowlby oli saanut Maailman terveysjärjestöltä WHO: lta tehtävän kerätä tietoa toisen maailmansodan aikaisista lasten kehityshäiriöistä ja niiden hoitamisesta. Hän tutki 15 - 18- vuotiaita rikoksen uusijoita englantilaisessa kasvatuslaitoksessa. Hänen tutkimustuloksensa oli, että lapsuusajalla epätyytyttävissä olosuhteista johtuvat häiriöt altistavat ihmisen toimimaan epäsosiaalisesti myöhemmissä vaikeuksissa. Tutkimusaineisto koski äidin ja lapsen suhdetta. Bowlbyn mielestä äidin ja lapsen välinen side on tärkeää lapsen elämässä ensimmäisinä vuosina. (Bowlby 1957, 5 - 16.) Nyt tiedetään, että tuo tärkeä side voi olla myös esimerkiksi isän ja lapsen välillä, tai jonkun muun lapselle läheisen ihmisen välillä. Tärkeintä on, että lapselle syntyy kiintymyssuhde häntä hoitavaan aikuiseen.

Lapsi kehittyy hyvin, jos hänen kiintymyssuhteensa on turvallinen ja vakaa. Lapselle aiheutuu vakavia ongelmia myöhemmin, jos kiintymyssuhde on välttelevä ja ristiriitainen. (Sinkkonen & Kalland 2002, 13 - 19; Spitz 1974, 276 - 292.) Turvallinen kiinty-

myssuhde lisää vauvan itseluottamusta ja stressinsietokykyä (Korhonen ja Sukula 2004, 18). Kehityspsykologialla, kiintymyssuhdeteorialla ja sosiaalityöllä on keskinäinen yhteenkuuluvuus. Sosiaalityössä käytetään usein kehityspsykologista ja kiintymyssuhdeteoreettista tietoa tietopohjana. Tästä on tullut jopa liian itsestään selvä asia. Taylorin mielestä tärkeää olisi kriittinen lähestymistapa kehityspsykologiaa kohtaan. Olisi nähtävä kehityspsykologian rajoitukset kuten myös sen vahvuudet sosiaalityössä. (Taylor 2004, 225 - 233.) Lasten ja perheiden kanssa tehtävässä työssä sosiaalityö tarvitsee kehityspsykologista tietoa ja esimerkiksi kiintymyssuhdeteoriaa. Sosiaalityö kohtaa lastensuojelussa esimerkiksi vanhempien väsymistä, päihteiden käyttöä, mielenterveysongelmia ja vanhempien vaikeutta tunnistaa lapsen viestejä. Perheet tarvitsevat silloin ulkopuolista tukea vuorovaikutuksen ja kiintymyssuhteen kehittymisen avuksi. Tällöin voidaan ennaltaehkäistä, se että lapsen tarpeet jäävät vanhemmilta huomaamatta esimerkiksi heidän omien elämänvaikeuksiensa takia. Lapsen äänen kuuluville saaminen on tärkeää.

Yhteiskunnallinen ja kulttuurinen näkökulma ovat tärkeitä sosiaalityössä kehityspsykologisen tiedon rinnalla. Lapsuuden keskeinen asema syrjäytymisessä tulee esiin tutkimuksissa, jotka käsittelevät ongelmien uusiutumista. Keskeisiä käsitteitä näissä tutkimuksissa ovat olleet sosiaalinen perimä ja deprivatiokehän käsite. Sosiaalisen perimän teoria kehittyi kulttuurisista teorioista. Kulttuuriset teoriat pyrkivät selittämään vaikeisiin olosuhteisiin sopeutumista ja sosiaalisten ongelmien pitkäkestoisuutta. Kulttuurinen deprivatio siirtyy sosialisointiprosessin yhteydessä sukupolvelta toiselle, ellei kierrettä pystytä katkaisemaan. (Forssen, Laine, Tähtinen 2002, 83.) Lastensuojelutyössä kohdataan vanhempia, jotka ovat kasvaneet sijaishuoneissa kuten heidän lapsensa. Ongelmat voivat uusiutua seuraavassa sukupolvessa. Onneksi toisenlaisiakin esimerkkejä on olemassa ja niiden esille tuominen on tärkeää. Sijaisperheissä ja -kodeissa kasvavat lapset tarvitsevat erityistukea selviytyäkseen paremmin kuin heidän vanhempansa.

Riisto- eli deprivatiokokeita on tehty eläimillä, joilta on riistetty mahdollisuus normaaliin kehitykseen kuuluviin kokemuksiin. Eläinten aivoissa ja käyttäytymisessä on esiintynyt pysyviä muutoksia. Aistijärjestelmien kehityksestä on löytynyt herkkyyskausia. Aistitoimintojen rajoittamista herkkyyskausien aikana ei voi korvata kokonaan myöhemmillä aistikokemuksilla. Harlowin (1959) emonriistokokeet ovat osoittaneet, että varhaiset kokemukset jättävät jälkensä apinoiden persoonallisuuteen. Emosta erottami-

nen aiheutti eläimissä aikuisena pysyviä sosiaalisuuden ja tunne-elämän vaurioita. (Vuorinen 1998, 21 - 22.) Ennaltaehkäisevä työ erityisesti pienten lasten perheiden kanssa on tärkeää, että vanhemmat jaksaisivat kantaa vastuuta lastensa hyvinvoinnista. Huostaanottoa ei voida aina välttää, mutta erilaisia perheiden tukimuotoja kehittämällä niitä voidaan vähentää. Huostaanoton jälkeen erilaisia tukimuotoja tarvitsevat lasten lisäksi biologiset vanhemmat, sijaisvanhemmat ja –perheet.

Luvussa kaksi ovat tutkimukseni keskeiset käsitteet, teoreettiset lähtökohdat ja aikaisemmat tutkimukset, jotka liittyvät kyseiseen aiheeseen. Tutkimukseni kiinnittyy pääasiassa feministiseen ja sosiaalityön tutkimukseen. Luvussa kolme ovat tutkimuksen tehtävä ja tavoite sekä tutkimusaineisto ja sen keruu. Tutkimusmenetelmänä käytän fenomenologisesti orientoitunutta narratiivista tutkimusta ja analyysimetodina narratiivista analyysiä. Lisäksi luvussa kolme kerron tutkimuksen eettisyydestä ja luotettavuudesta. Tuloksia esittelen luvussa neljä, viisi, kuusi ja seitsemän. Johtopäätökset ja pohdinta ovat luvussa kahdeksan.

2 KOKEMUKSIA JA KERTOMUKSIA ÄITIYDESTÄ

Tässä luvussa tarkastelen aikaisemmin tehtyjä tutkimuksia äitiydestä. Olen kiinnostunut äitiyden merkityksestä ja muuttumisesta. Lähestyn äitiyttä marginaalisen ja erilaisen äitiyden kautta. Keskustelu äitiyden merkityksistä ja muuttumisesta on ollut vähäistä suomalaisessa sosiaalityön tutkimuksessa, vaikka äitiyden arviointi ja ohjaaminen ovat keskeisiä asioita käytännön sosiaalityössä (Berg 2008, 15.) Lastensuojelussa tehdään usein työtä äitien kanssa, joiden ongelmat ovat monisukupolvisia. Lastensuojelun tarkoituksena on turvata lasten kasvuolot ja tukea perheitä heidän vaikeassa elämäntilanteessa. Perheiden avun hakeminen voi olla vaikeaa. Käsitteet ja teoreettiset lähtökohdat olen valinnut feministisestä ja sosiaalityön kirjallisuudesta. Feministinen kirjallisuus ei käsittele äitiyttä perinteisellä tavalla yleisten odotusten mukaisesti. Feministinen äiti-keskustelu kuvaa mielestäni hyvin huostaanotettujen lasten äitiyttä. Nousiaisen (2004, 10) mukaan feminismi syntyi poliittisen naisliikkeen tavoitteista. Feministisessä ja sosiaalityön tutkimuksessa yhteistä on niiden erityinen suhde käytäntöön ja pyrkimys nostaa esille yhteiskunnallisia epäkohtia. Molemmat pyrkivät alistetussa asemassa olevien ihmisten ja ryhmien elämäntilanteen parantamiseen. (Kuronen 2009, 111.) Huostaanotettujen lasten biologisten vanhempien tukeminen on ollut vähäistä sosiaalityössä, ja vasta viime aikoina tähän on alettu kiinnittää enemmän huomiota.

2.1 Äitiyden monet kasvot

Äitiys kulttuurisina odotuksina käsittelee lastensuojelun perhetyössä toimivien ammattilaisten ja median puhetta äitiydestä. Tutkimuksen tavoitteena on tehdä näkyväksi erilaisia tapoja konstruoida äitiyttä hyvänä tai riittämättömänä. Lisäksi tutkimus haastaa pohtimaan erilaisten tulkintojen perusteita ja seurauksia lastensuojelutyössä. Tutkimuksen tulosten mukaan ammattilaisten mielestä riittävää äitiyttä on kodin tunnun synnyttäminen, kiintymyssuhteen luominen lapseen ja lapsen näkeminen ensimmäisellä sijalla. Äitiyden arviointia ei tehdä juurikaan suhteessa äidin muihin identiteetteihin tai äitiyden toteuttamisen kontekstiin. Ammattilaisten tulkinnoissa oli löydettävissä stereotyyppisiä ja idealistisia odotuksia, joita vasten äitiyttä arvioitiin. Tämä voi kertoa siitä, että äitien avuntarve jää lastensuojelutyössä kohtaamatta ja ymmärtämättä. Mediapuheessa hyvää äitiyttä konstruoi äidin sosiaalisen elämän rikkaus, itsenäisyys ja oma aika, ammatilli-

nen identiteetti ja persoonalliset valinnat. (Berg 2008, 3-4.) Sosiaalisen elämän rikkaus, itsenäisyys ja oma aika eivät useinkaan ole mahdollisia kotoa käsin. Sosiaalinen elämä on kuitenkin tärkeää tuen ja jaksamisen näkökulmasta. Kiintymyssuhteen syntymiseen tarvitaan läsnäoloa lapsen kanssa ja lapsen tarpeiden huomioimista. Itsenäisyyttä ja omaa aikaa on vähiten pienten lasten vanhemmilla, mutta omaa aikaa he tarvitsisivat enemmän jaksakseen vanhempina paremmin. Vanhempien ammatillinen suuntautuminen ja yksilölliset valinnat voivat sivuuttaa lapsen tarpeet. Työsuhteet ovat epävakaita ja muuttuvia. Työelämän muutokset eivät useinkaan ota huomioon lapsiperheen arkea. Työn näkeminen kaikkein tärkeimpänä asiana voi olla jopa edellytys sen säilyttämisessä. Yhteiskunta on muuttunut ja lapsiperheet tarvitsevat erilaisia tukimuotoja. Huostaanotettujen lasten äitien avun tarve voi jäädä osittain kohtaamatta ja ymmärtämättä ennen huostaanottoa, sen aikana ja sen jälkeen. Stereotyyppiset ja idealistiset odotukset äitejä kohtaan ovat ehkä syynä siihen, etteivät äidit koe saavansa oikeanlaista apua senhetkisessä elämäntilanteessaan.

Sariolan (2006) ”Joku, jota rakastaa ja josta huolehtia” on tutkimus skotlantilaisista huumeita käyttävistä naisista. Tutkimuksessa pohditaan naisten omaa tapaa jäsentää elämänhistoriansa ja identiteettinsä ja kysytään, miksi lapsi voi motivoida lopettamaan huumeiden käytön. Naisia ei nähdä leimattuna huumeidenkäyttäjärühmänä, vaan yksilöinä. Tutkimus on tehty haastattelemalla ja havainnoimalla naisia edinburghilaisessa hoitokodissa. Sariolan mielestä pelkästään huumeiden käyttö ei tee vanhemmuudesta huonoa, vaan siihen vaikuttavat käytettyjen huumeiden määrä, puutteet elämänhallintataidoissa ja yksilön sosiaalinen verkko, joka voi aiheuttaa sen, etteivät vanhemmat ole emotionaalisesti ja fyysisesti läsnä lapsensa elämässä. Tällöin puhutaan lapsen laiminlyönnistä. Sariolan mielestä huumeita käyttävän äidin lapsia ei kuitenkaan tulisi automaattisesti ottaa huostaan. (Mt., 137 - 140.) Tärkeää on arvioida sitä, onko tilanteesta lapselle haittaa ja sitä miten hänen tarpeensa voidaan tyydyttää ja miten vanhemmuutta voidaan tukea. Moraalinen arviointi voi johtaa helposti väärin ratkaisuihin ja lasten huostaanottoon.

Naiset tasapainoilevat huumeriippuvuutensa ja rakentavamman elämäntavan löytämisen välillä heille itselleen ja heidän lapsilleen. Huumeiden käytön lopettaminen ei riitä, vaan heidän pitäisi tehdä täydellinen elämäntavan muutos ja muuttaa omaa identiteettiään. Naisten olisi aloitettava koko elämä alusta. Äitiys koettiin tärkeänä ja se oli ainoa asia,

joka auttoi jaksamaan hoitokodissa. Äitiys oli tärkein positiivisen identiteetin lähde, jonka he ilmaisivat haastattelussa. Naiset olivat kokeneet seksuaalista hyväksikäyttöä lapsuudessaan tai nuoruudessaan. Kaikilla oli aikuisiässä sosiaalisen syrjäytymisen piirteitä kuten köyhyyttä, työttömyyttä, asunnottomuutta, osallistumista huumekauppaan, seksityötä, näpistelyä, velkoja, väkivaltaa, itsensä vahingoittamista, mielenterveyden ongelmia, vankeutta, riippuvuutta ja yleistä elämänhallinnan puutetta. Monilta lapset oli otettu huostaan, mutta kuntoutuksessa äitien päämotivaatio lopettaa huumeiden käyttö oli lapsi ja äitiys. Äitien oli vaikea hakea apua, koska he kokivat olevansa leimattuja ”saastuneiksi”, ”langenneiksi naisiksi” ja ”huonoiksi äideiksi”. (Sariola 2006, 141 - 161.) Äitiys ja lapsi antavat elämälle merkityksen. Tässä tutkimuksessa olen kiinnostunut siitä, millainen merkitys äitiydellä on äidin identiteetille ja millainen merkitys lapsen tapaamisilla on äidille.

Nousiaisen (2004) tutkimus Lapsistaan erillään asuvat äidit käsittelee äitiyden rakentumista silloin, kun lapsi asuu isän kanssa ja äiti on etävanhempi. Etävanhempi tapaa lapsiaan viikonloppuisin tai satunnaisesti. Osalla äideistä lasten tapaamiset olivat säännöllisiä ja yhteistyö lapsen isän kanssa sujui hyvin. Toisilla äideillä suhde isään oli niin huono, etteivät lapset saaneet tavata äitiään. Tutkimuksessa tuli esille, että äidit pitävät kiinni äitiydestään ja pyrkivät pitämään lapsiinsa yhteyttä puhelimitse ja muilla mahdollisilla keinoilla. Ympäristö kuitenkin usein paheksuu heitä, koska lapset eivät asu heidän kanssaan. Äidit olivat muuttaneet pois kotoa usein väkivaltaisen parisuhteen takia ja siinä yhteydessä lapset olivat jääneet asumaan yhdessä isän kanssa. (Mt., 11, 167 - 171.) Etä-isyys on tutumpi ja luonnollisempi isyyden muoto kuin etä-äitiys äitiyden muotona. Äiti voi joutua kokemaan paheksuntaa ja hänet voidaan leimata huonoksi äidiksi silloin kun hän ei asu lastensa kanssa. Olen kiinnostunut siitä, miten äiti kokee lapsestaan erillään asumisen ja millaisia tunteita tämä hänessä herättää.

Naisvankeja käsittelevä tutkimus on osoittanut, kuinka huostaanotto on usein selkeä tapahtuma, joka syventää naisten syrjäytymistä. Naisvankien on vaikea hyväksyä huostaanottoa ja tästä syystä kokemus omasta voimattomuudesta korostuu. Huostaanotto osoitti naisille heidän kyvyttömyytensä äitinä ja naisena. Se koettiin epäonnistumisena, häpeänä ja syyllisyytenä. (Pösö 1986, 182.) Äitiys oli monelle keskeinen osa elämää, vaikka he eivät asuneet yhdessä lastensa kanssa. Äitiys oli marginaaliäitiyttä, erilaista äitiyttä ja sarkynyttä äitiyttä. Tutkija kysyy, millainen on sosiaalityön äitiyden kuva?

Onko sosiaalityössä tilaa erilaiselle äitiydelle? Voiko sosiaalityö vahvistaa haurasta ja särkynyttä äitiyttä? Särkynyt äitiys voi olla kypsää ja eläytyvää. Se voi vahvistua ja eheytyä siitakin huolimatta, vaikka lapset eivät palaisikaan asumaan äitinsä kanssa. (Granfelt 1998, 176.) Haastatteleamalla äitejä tarkoitukseni on saada selville, millaisia odotuksia he kokevat ympäristön asettavan heille lapsistaan erossa asuvana äitinä. Huostaanoton jälkeen uuteen elämän tilanteeseen ja erilaiseen äitiyteen sopeutumiseen olisi kaivattu tukea (Rautakorpi 2007, 7 - 8). Syynä tähän voi olla se, että erilaista äitiytystä on vaikea hyväksyä.

Tutkimuksessaan Väsynyt äiti. Äitiyden omaelämäkerrallisia esityksiä Jokinen (1996) esittää kyllin hyvän äidin vastafiguuriksi äidin, joka on niin hyvä kuin kykenee. Äiti on riippuvainen kiinnipitävästä ympäristöstä, joka voi olla esimerkiksi sylejä tai abstraktimpia kiinni pitämisen muotoja. Äiti toimii aina niin hyvin kuin jaksaa ja kykenee. Tutkija toivoo, että uuvahtaminen suotaisiin äideille. Hän toivoo, että löydettäisiin kielitaloja tai joku sellainen tila sellaisille äitiesityksille ja uudelleenesityksille, joissa äidit ovat heikkoja, väsyneitä, mutta silti hyviä, rakastavia ja rakastettuja äitejä. (Mt., 10 - 11, 190.) Tärkeää on puhua äitiyteen liittyvistä kielteisistäkin tunteista. Kielteisiä tunteita ei usein hyväksytä ihanteelliseen äitikuvaan sopivana. (Featherstone 1999, 52.) Äitiys on lapsen tarvitsevuuteen vastaamista. Äiti on itsekkin riippuvainen toisista ihmisistä ja tarvitsee näiden tukea. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, ettei hän olisi toisista erillinen. Uudenlainen kulttuurinen korostus äidin toimijuudessa voisi ohjata äidin ja lapsen suhteen monipuoliseen havaitsemiseen. (Vuori 2002, 8.) Äiti on ihminen, joka väsyä ja on heikko. Tuen saaminen on tärkeää ja sen hyväksyminen, ettei aina tarvitse jaksaa. Väsynyt äiti ei ehkä saa riittävästi apua ja tukea, kun hän sitä tarvitsee. Erityisesti yhden vanhemman perheissä tämä riski on suurempi kuin kahden vanhemman perheissä, jossa vanhemmuuden vastuuta voidaan jakaa.

Äidit olivat tyytymättömiä avohuollon tukitoimiin ennen huostaanottoa. Äidit kokivat ne riittämättömiksi ja vähäisiksi. He olisivat toivoneet yksilöllisiä tukitoimia ja pitkäjänteisyyttä. Sosiaalityötä arvioitiin yhteisen linjan puuttumisesta ja sosiaalityöntekijöiden persoonallisten erojen suuresta vaikutuksesta työhön. Lisäksi äidit toivoivat enemmän avoimuutta ja asiakaslähtöisyyttä. Sosiaalityöntekijöiden vaihtuvuus ja kiire koettiin suurena ongelmana. Tutkimuksen merkittävin tulos on, että äidit toivovat enemmän tukea huostaanottovaiheessa ja sen jälkeen. (Rautakorpi 2007, 103 - 104.) Sijoitettujen

lasten vanhemmat tarvitsevat tukea kriisin läpikäymiseen, oman elämäntilanteensa järjestämiseen ja selvittelyyn sekä etävanhempana toimimiseen (Kujala 2003, 15). Vanhempien vaikeudet ovat usein sellaisia, että niistä selviämiseen tarvitaan aikaa sekä pitkäaikaista ammattilaisten ja läheisverkoston tukea. Tämän tutkimuksen tarkoituksena on saada selville, millaista tukea äidit ovat saaneet ennen huostaanottoa, sen aikana ja sen jälkeen ja millaista tukea he olisivat toivoneet tai tarvinneet.

Avun hakeminen koetaan usein vaikeaksi. Taloudellisen avun hakeminen on esimerkki avun hakemisen vaikeudesta Krokin (2008) tutkimuksessa. Köyhille yksinhuoltajaäideille etuuksien saaminen ja niiden hakeminen on pakko tilanne. Etuuksien avulla he pystyvät hankkimaan itselleen ja lapsilleen minimitoimeentulon, ruoan ja asumisen. Etuusjärjestelmässä asioiminen loukkaa yksinhuoltajaäitien aikuisuutta eli itsemääräämisoikeutta sekä toimijan ja pärjääjän identiteettiä. (Mt., 173 - 174.) Taloudellisen tuen hakemisen tulisi olla niin helppoa kuin mahdollista, ettei pärjäämättömäksi leimaaminen estäisi sen hakemista. Sosiaalityö voisi korostaa toiminnassaan, että avun hakeminen on vastuullisuutta ja se osoittaa, että äiti on pärjäävä toimija näin tehdessään. Monet perheet ovat avun tarpeessa ja sosiaalityössä on useita mahdollisuuksia avun antamiseen, jos siihen rakenteellisesti annetaan mahdollisuus. Olen kiinnostunut äitien kokemuksista taloudellisen avun riittävydestä ja siitä, miten helppoa tai vaikeaa taloudellisen avun hakeminen heille on.

2.2 Äitiyden moraalikoodit

Tämän ajan tabut ovat näkyvillä, mutta ennen vaiettiin päihteiden käytöstä, parisuhdeväkivallasta ja seksuaalisesta hyväksikäytöstä. Näistä ilmiöistä puhuminen on kuitenkin edelleen vaikeaa, vaikka niihin liittyy paljon tunteita, vahvoja kannanottoja oikeasta ja väärästä, tai syyttömistä ja syyllisistä, sekä mässäilyä ja moralisointia. Voimakkaat kannanotot ja toisaalta puhumattomuus liittyvät tabujen luonteeseen. Tabut hankaloittavat aitoa kohtaamista auttamistyössä ja tutkimuksessa. Tabut haastavat kyseenalaistamaan omia henkilökohtaisia ja professionaalisia valintoja, tulkintoja ja näkemyksiä. Ilman moraalisesti sensitiivistä otetta kohtaaminen voi itsessään piilottaa, selittää pois ja etäännyttää kohteena olevan asian. Tämän vuoksi etiikalla on merkittävä rooli tabuina pidettyjen ilmiöiden kohtaamisessa. (Laitinen 2009, 10 - 15.) Lastensuojelu ja erityisesti huostaanotto herättävät paljon tunteita ja mielipiteitä huostaanoton puolesta ja vastaan.

Huostaanoton vastustajat usein korostavan äitiyden merkitystä ja vanhempien oikeutta kasvattaa lapsensa. Huostaanoton puolustajat taas korostavat lasten oikeuksia ja lapsuuden suojelua. Molemmat näkökulmat ovat tärkeitä ja keskeisiä ja aina esillä, kun mietitään ratkaisua huostaanotosta. Tärkeää on, että ratkaisu huostaanotosta tehdään tarkoituksenmukaisen ja riittävän pitkään jatkuneen avun jälkeen, joka on tehty yhteistyössä eri osapuolten kanssa.

Mielikuvat hyvästä äitiydestä pysyvät yllättävän samanlaisina. Äitiyttä pidetään naisen kypsyyden ja normaaliuden mittana. Äitiydestä ei saa kieltäytyä, mutta siinä ei myöskään saa epäonnistua. Edelleen elää sitkeänä myytti, että naiseuden kriteerit täyttävän naisen on haluttava lapsia ja hänen on oltava hyvä äiti. Todellisuus on kuitenkin toisennainen. (Jokinen 1996, 54 - 62.) Tänä päivänä lapsettomuus on hyväksyttävämpää kuin vielä joitakin vuosikymmeniä sitten. Lapsettomuus on lisääntynyt tietoisena valintana tai tahtomatta. Äitiydeltä vaaditaan yhtä paljon kuin aikaisemmin. Kaikissa äideissä on hyvyttä ja pahuutta. Pahuus äideissä ilmenee laiminlyönteinä, pahoinpitelynä ja lapsensa tappamisena (Featherstone 2000, 120 - 135). Pahoinpiteleminen ja tappaminen ovat rikollista toimintaa, jota ei voi hyväksyä. Laiminlyöminen on pahuutta, joka on inhimillistä ja se voidaan hyväksyä, vaikka se ei käytöksenä ole suotavaa. Lapsen laiminlyönti voi olla erilaista ja eriasteista. Huostaanottoon päädytään, jos laiminlyönti on vakavaa ja pitkäkestoista lapsen näkökulmasta. Tässä tutkimuksessa nostan esiin äidin näkökulman: huostaanotettujen lasten äidit eivät ehkä tiedosta laiminlyövänsä lastaan. Lapset ovat heille tärkeitä ja on mahdollista, että kyseessä on enemmänkin kykenemättömyys ymmärtää ja vastata lapsen tarpeisiin.

Äitiys nousee sosiaalisesti ongelmaksi esimerkiksi sosiaalityön lastensuojelun kehityksessä, jolloin virallinen tieto määrittää naista tai äitiä lapsen parhaasta käsin. Näkökulma on tärkeä, mutta lapsen parhaan rinnalle tarvitaan myös ajattelua niistä yhteiskunnallisista ja kulttuurisista kytköksistä, joiden varaan tämä ajattelu rakentuu. Virallinen tieto pelkää jotakin. Miksi naisena tai äitinä olemisen erilaisuus hämmentää niin paljon, että siihen tarvitaan taustatueksi vahvoja ja yksiviivaisia kannanottoja. Mistä silloin puhumme, kun puhumme oikeanlaisesta naiseudesta tai äitiydestä? (Ranz 2009, 170 - 171.) Moraalikoodit ovat käyttäytymisohjeita, joiden mukaan me toimimme, mutta emme osaa aina pukea niitä sanoiksi. Yksi äitiyteen liittyvä sanaton sääntö on, että äidin on aina oltava lapselleen läsnä ja saatavilla. Mitä tämä käytännössä tarkoittaa? Riittää-

kö, kun on puhelimella tavoitettavissa? Äideille yhteinen moraalikoodin tulkinta on yleensä, että äidin pitäisi olla läsnä lapsen elämässä henkisesti ja fyysisesti. Kulttuuriset kertomukset, jotka sisältävät moraalikoodeja, sisältävät myyttejä hyvistä ja pahasta äidistä. Kulttuuriset moraalikoodit tulevat esille meidän suhtautumistavassamme: siitä, mitä ajattelemme lapsistaan erillään asuvista äideistä. Kulttuuristen normien mukaan huonon äidin pahin synty siinä on lapsensa hylkääminen juoppouden, hulluuden tai huoruuden vuoksi. (Nousiainen 2004, 58 - 63.) Voimme ajatella, että lapsistaan erillään asuva äiti on hylännyt lapsensa. Pahimmillaan leimaamme hänet juopoksi, hulluksi tai huoraksi. Tässä tutkimuksessa on tarkoitus saada selville, ovatko äidit hylänneet lapsensa ja millaisia äitejä he kokevat olevansa lasten huostaanoton jälkeen.

Äitien elämään puuttuminen oli se auttamista, tukea, kontrollia, kasvatusta tai neuvoamista, voidaan nähdä toimintana, jolla muokataan tietynlaista äitiyttä. Keskeistä tässä on, että se tapahtuu pääasiassa tiedon alulla. Hyvä äiti on nuori, mutta hänellä on kokemuksia ja varmuutta. Hyvällä äidillä on omaa lapsesta erillistä elämää, mutta tärkeää on, että äiti omistautuu lapsilleen ja perheelleen. Äitiyttä koskevat myytit sisältävät odotuksia kohtuudesta ja sopivuudesta. Äidit jäävät kuitenkin yksin etsimään ja tunnistamaan näitä kohtuuden ja sopivuuden rajoja. (Berg 2008, 23 - 24.) Äidit rakentavat itseään moraalisisina subjekteina, jotka toimivat suhteessa erilaisiin instituutioihin kuten esimerkiksi perheeseen, kasvatusinstituutioihin, mediaan ja kirkkoon nähden (Jokinen 2004, 118 - 125; Foucault 1998. 132 - 137). Nämä instituutiot ohjaavat äitejä kasvattamaan ja hoitamaan lapsia (Berg 2008, 24). Kun äidit toimivat vallitsevien käsitysten mukaisesti, saavat he osakseen ymmärrystä ja sosiaalista hyväksyntää. Jos äidit toimivat näitä käsityksiä vastaan, on riski, että heidät leimataan poikkeavaksi eikä heitä hyväksytä. (Keskinen 2005, 35 - 36.) Naiselle asetetaan äidin rooliin ja kokemukseen liittyviä sosiaalisia odotuksia ja vaatimuksia (Sariola 2006, 162). Odotukset ja vaatimukset ovat usein kohtuuttoman suuria. Haastattelujen avulla haluan saada selville, millaisia vaikeuksia äideillä on silloin, kun lapset otetaan huostaan ja millainen heidän elämäntilanteensa on huostaanoton jälkeen.

Vanhimmat kulttuuriset kertomukset äitiydestä liittyvät esihistorialliseen aikaan, jolloin keskeistä olivat kertomukset Suuresta Jumalattaresta tai Äiti Maasta. Kristinuskon Neitsyt Mariaan ovat siirtyneet kertomukset Suuresta Jumalattaresta ja Äiti Maasta. Kulttuuriset kertomukset pitävät sisällään käsityksiä oikeasta ja väärästä. Äitiyden moraalinen

tila jaotellaan dikotomisesti hyväksi ja pahaksi äitiydeksi. Määrittelyä teemme pääasias-
sa hyvästä äitiydestä tai kyllin hyvästä äitiydestä. Pahan julkituloa vältellään erityisesti
silloin, kun puhutaan lapsista, äideistä ja perheistä. (Nousiainen 2004, 58 - 63). Pahuu-
den käsite on ollut epämuodikas. Nyt pahuudesta puhuminen on lisääntynyt. Kun me
mystifioinnin sijaan ymmärrämme pahan arkisena ja konkreettisena asiana, se on mah-
dollista kohdata ja ratkaista. Paha koskettaa meitä jokaista, se ei sijoitu tiettyyn ihmis-
ryhmään tai kansallisuuteen. Auttamistilanteissa hyvän, voimavarojen ja mahdollisuuk-
sien lisäksi on käsiteltävä myös ihmiseen liittyvää heikkoutta, vääriä tekoja ja valintoja
tai itseä ja toisia vahingoittavaa elämäntapaa. Pahaa kokeneella ihmisellä on oikeus
kuulla, että se mitä hän on joutunut kokemaan, on pahaa ja väärin. Niin auttaja kuin
autettavakin ovat läsnä kokonaisvaltaisina ihmisinä, niin hyvinä kuin pahoina. (Hurtig
& Laitinen 2006, 9 - 10, 13.) Äitien pahuuden kokemukset ovat esimerkiksi vaikeutta
selviytyä ongelmista. Pahuus näyttäytyy kärsimyksenä, suruna, ahdistuksena ja voimat-
tomuutena. Tutkimuksen haastatteluun osallistuneet äidit ovat joutuneet kokemaan pal-
jon pahaa ja he haluavat muuttaa omaa elämäntilannettaan.

Kristinuskolla on myyttinen kuva äitiydestä. Marian hahmo on äitiyden ja naiseuden
esikuva yli uskonto- ja kulttuurirajojen eri puolilla maailmaa. Nousiaisen mukaan kris-
tinusko liittää äitiyden, hyvyyden ja puhtauden Neitsyt Mariaan ja huoruuden, pahuuden
ja synnin Maria Magdaleenaan tai Eevaan. (Nousiainen 2004, 58 - 59.) Kulttuurisilla
myyteillä on voima tehdä ilmiöistä tabuja. Silloin, kun yhteisö uskoo ja luottaa arvostet-
tuihin käytäntöihin ja kulttuuriseen perimään kyseenalaistamatta sitä, ilmiöistä ja teoista
tulee tabuja. Uskomusten ja tiedollisten väitteiden totuutta ei voida taata ja ne voivat
olla jopa epäviisaita ja tyhmiä. Saatanan palvonta, natsismi ja uskonnolliset ääriliikkeet
ovat tästä eräitä esimerkkejä. Ihmisoikeusloukkauksistakin voidaan tehdä kulttuurisissa
käytännöissä yleisesti hyväksyttyjä, jopa kunniallisia tekoja. Yksilöt eivät voi kyseen-
alaistaa yhteisönsä arvoja, aatteita ja periaatteita ilman sanktioita. (Laitinen 2009, 7.)
Äidin rooli on vahvimpia olemassa olevia sosiaalisia rooleja. Moninaisempia ja erilaisia
kuvauksia äitiydestä on hänen mukaansa hyvin vähän ja keskustelu äitiyden ristiriidois-
ta keskittyy edelleen myyttiseen Neitsyt Marian edustamaan kuvaan äitiydestä. (Jokinen
1996, 12 - 13, Nousiainen 2004, 66.) Lähes muuttumattomia ovat käsitykset äidin vel-
vollisuuksista ja tehtävistä perheen yhtenäisyyden ja koossa pysymisen turvaajana. Per-
heen merkitys yksilön ja yhteiskunnan kannalta on edelleen pyhänä pidettävä asia.
(Nousiainen 2004, 66.) Perheet ovat moninaistuneet ja sen myötä uudenlaisen keskuste-

lun tarve äitiydestä on tärkeää. Uusperheet, yhden vanhemman perheet ja sateenkaari-perheet ovat yleistyneet ja niissä elää suuri määrä lapsia. Lasten tasapaino tai epätasapaino ei riipu perhemuodosta, vaan huolehtivien ja välittävien aikuisten puuttumisesta. Äidin vaikeudet heijastuvat lapsiin, mikä syyllistää äitiä entisestään ja saattaa tehdä äidin kykenemättömäksi hakemaan apua riittävän varhaisessa vaiheessa. Yleinen käsitys on, että äidin tulee jaksaa ja kyetä pitämään huoli lapsistaan. Tämä on kohtuuttoman kova vaatimus silloin, kun äiti kärsii esimerkiksi masennuksesta, parisuhteen vaikeuksista, taloudellisista ongelmista tai päihdeongelmista.

Aiemmin siveettömiksi tai sosiaalisesti ongelmallisiksi määritellyt äitiyden toteuttamisen muodot voidaan tänä päivänä määritellä erilaisuudeksi tai yksilöllisiksi ratkaisuksiksi. Postmodernissa äitiydessä äitiys ja seksuaalisuus, suhde lapseen ja mieheen on erotettu toisistaan. Äitiyden nautintoa ei nähdä tabuna. (Nätkin 1997, 251.) Ennen äiti nähtiin pahana, jos hän ei ollut naimisissa ja hänellä oli seksuaalisuhde avioliiton ulkopuolella. Vuori on samaa mieltä, että äitiys ja avioliitto eivät automaattisesti liity enää toisiinsa. Ehkäisy mahdollistaa äitiyden tietoisena valintana, lapsettomuutta voidaan hoitaa lääketieteellisesti ja raskaus on mahdollista ilman heteroseksuaalista suhdetta lisääntymisteknologian avulla. Äitiys ja heteroseksuaalinen suhde ei myöskään ole itsestäänselvyys. Lesboilla on yksin tai naisparin kanssa hankittuja lapsia. Naisilla on usein vähemmän lapsia kuin aikaisemmin ja ensimmäinen lapsi syntyy lähellä kolmenkymmenen vuoden ikää. Äiti voi olla kotiäiti tai työäiti limittäin elämän eri vaiheissa tai osa-aikatyötä tehden. (Vuori 2003, 40 - 41.) Asiantuntijatietoa lasten kasvatuksesta ja hoidosta on paljon saatavana, mutta tieto voi olla ristiriitaista. Jokainen äiti voi kokea syyllisyyttä ja epäonnistumista, kun päätämme lapsiamme koskevista asioista, jotka liittyvät itsenäisyyteen, rajoihin, virikkeisiin, hellyyteen, vastuuseen, elämyksiin tai ohjeisiin. (Berg 2008, 30.) Elämme moniarvoisessa maailmassa ja lapsen elämään vaikuttavat vanhempien lisäksi esimerkiksi kaverit ja media. Vanhemmat eivät enää ole lastensa ainoita kasvatattajia. Tältä osin huostaanotettujen lasten äitien on ehkä helpompi hyväksyä lastensa uudet vanhemmat lastensa kasvattajiksi. Tässä tutkimuksessa haluan saada selville, millainen suhde huostaanotettujen lasten äidillä on lastensa sijaisäitiin ja perhekodin kasvattajiin. Tärkeää on myös saada selville, miten heidän keskinäistä vuorovaikutustaan voitaisiin kehittää ja parantaa, koska sillä on vaikutusta erityisesti lapseen.

2.3 Äidin identiteetti

Useat tutkijat ja teoreetikot ovat määritelleet identiteettiä erilaisissa viitekehyksissä. Identiteetin käsitteen määrittelystä ja tutkimisesta ovat olleet kiinnostuneita monet tieteenalat, kuten psykologia, filosofia, kulttuurin ja historian tutkimus ja yhteiskuntatieteellinen tutkimus. Lyhyesti ja yksinkertaisesti määriteltynä identiteetti on ihmisen käsitys ja kokemus itsestään. Keskeinen kysymys identiteetistä keskusteltaessa on, onko identiteetti pysyvä ja muuttumaton vai onko se jatkuvasti muuttuva ja pirstaleinen. (Nousiainen 2004, 18.) Tässä tutkimuksessa tarkastelen identiteettiä siitä näkökulmasta, että jokaisella on useita identiteettejä, jotka rakentuvat kertomukseen tilanteen ja tarkoituksen mukaisesti. Sitoudun sosiaalikonstruktionistiseen ymmärrykseen identiteetistä. Sosiaalikonstruktionistinen teoria lähtee ajatuksesta, jossa tavarat, toiminnot tai aineelliset asiat ovat olemassa itsessään, mutta niiden tietoisuuden kohteeksi tuleminen ja merkitys tapahtuvat diskursseissa (Hall 2001, 73; Virokannas 2004, 7). Identiteetit, samoin kuin asenteet ja tunteet rakentuvat vuorovaikutuksessa ja siten ne ovat neuvoteltavissa olevia (Jokinen 1995, 128 - 130). Perinteisessä identiteettikäsitteessä identiteetillä ymmärretään olevan sisäinen yhteinen ydin. Henkilökohtainen identiteetti on identiteetti, jonka ihminen tuo tai haluaa tuoda esille määrättyssä tilanteessa. Kertoessaan itsestään ja elämästään ihminen rakentaa samalla omaa henkilökohtaista identiteettiään. (Kulmala 2006, 61.) Identiteetin eli minän kehitys on ihmisen sisäinen prosessi, jonka hän tuottaa omassa mielessään. Mielen tehtävä on saada hallintaan ajatukset ja tunteet, joita oma ruumis ja ympäristö herättävät ihmisessä. (Vuorinen 1998, 48 - 51.)

Yhteiskunnallisessa keskustelussa puhutaan usein marginaaleista. Marginaalissa oleminen liittyy usein vaikenemaan joutuminen. (Jokinen, Huttunen, Kulmala 2004, 10 - 11.) Helne (2002) määrittelee marginaalin vertauskuvana olla sivussa tai reunalla. Marginaali on aina suhteessa keskukseen, johon verrattuna se edustaa syrjässä olevaa, toiseutta. Marginaalia hahmottaessa piirrämme väistämättä näkyviin keskustan. (Helne 2002, 173 - 178.) Erilaisissa arkipäiväisissä ja institutionaalisissa käytännöissä keskustaa ja marginaalia tuotetaan ja uusinnetaan jatkuvasti. Keskustassa ja marginaalissa rakennetaan käsitystä siitä, keitä me olemme ja keitä ovat nuo toiset. Tässä käytännössä teemme eroja suhteessa toisiin, rakennamme omaa ja toisten identiteettiä ja luomme ymmärryksen siitä, mikä on kenenkin paikka ja mitkä oikeudet ja velvollisuudet tähän paikkaan liittyvät. Identiteettiin voi luoda eroja tai tuoda rakennusainetta yhteiskunnallinen ase-

ma, etninen tausta, sukupuoli, sukupolvi, seksuaalinen suuntautuminen tai jonkin organisaation asiakkuus. Kysymys vallasta kietoutuu identiteetin rakentamiseen: kenellä ja millä ryhmällä on mahdollisuus osallistua kamppailuun merkityksistä? Heikoin asema on erilaisiin vähemmistöihin kuuluvilla ihmisillä. Kulttuuriset käsitykset marginaalista ja keskuksesta muodostuvat usein keskuksesta käsin. (Jokinen ym. 2004, 10 - 11.) Oman henkilökohtaisen identiteetin mukana kulkee tiettyyn ryhmään kuuluva identiteetti. Tästä ulkoapäin tarjotusta identiteetistä käytetään nimitystä sosiaalinen identiteetti. Sosiaalinen identiteetti on ulkoapäin tuotettu määritelmä, jossa ihmiseen liitetään ennakkokäsityksiä ja hänelle annetaan ominaisuuksia, jotka ovat liitettävissä yleisesti johonkin ryhmään. (Vanhala 2005, 5; Kulmala 2006, 61.) Käsityksemme marginaalista on usein yksipuolinen ja kapea. Huostaanotettujen lasten äidit ovat marginaalissa keskuksesta käsin katsottuna, koska heillä on vähän oikeuksia suhteessa lapsiinsa. He ovat vähemmistönä valtaväestöön nähden ja he kykenevät vaikuttamaan vähän omaan tilanteeseensa. Äidit joutuvat myös tarjotun ennakkokäsityksen kohteiksi tahtomattaan. Ominaisuudet, joita heihin liitetään, voivat tuntua vierailta. Tämän tutkimuksen tarkoituksena on saada selville, miten äidit kokevat pystyvänsä vaikuttamaan omaan tilanteeseensa ja millaisia oikeuksia ja velvollisuuksia he kokevat heillä olevan.

Käsitteellä vastapuhe tarkoitetaan puhetapaa, joilla ihmiset pyrkivät kyseenalaistamaan heihin kohdistuvia määritelmiä, kieltämään ne tai muuttamaan niitä. Vastapuhe voi olla ei- kielellistä toimintaa. Vastapoolina on vaikeneminen, joka voi olla äänettömyyttä. Äänettömyydellä tarkoitetaan sitä, että erilaisiin marginaaleihin luokitetut ihmiset eivät tule yhteiskunnassa kuulluksi. Toinen seikka voi olla kokemus siitä, että on vaikea löytää sanoja kuvaamaan omaa kokemusta marginaalista. Kolmas seikka on se, että vaikeneminen on itsessään vastapuhetta, jossa kieltäydytään vähempiarvoiseen asemaan asetuvasta vuorovaikutuksesta. (Jokinen ym. 2004, 12.) Vastapuhe kohdistuu kulttuurisesti vakiintuneisiin kategorioihin. Vastapuhe on neuvottelua, jossa kyseenalaistetaan vakiintuneita kategorisointeja. Ihminen haluaa korostaa omaa tavallisuuttaan esimerkiksi sanomalla, että vaikka asun asuntolassa minulla ei ole päihdeongelmaa. (Juhila 2004, 28.) Vastapuheen tarkoituksena on irrottautua leimatun identiteetin stereotypiasta (Väyrynen 2006, 82). Vastapuheen kuuleminen ja sen huomioon ottaminen on tärkeää, jos haluamme lisätä tasa-arvoa ja oikeudenmukaisuutta elämässä. Tämän tutkimuksen tarkoituksena on tuoda esille äitien kokemuksia, mikä voi olla vastapuhetta myös ammattilaisten käymälle puheelle. Huostaanotettujen lasten äidit ovat usein äänetön ryhmä yhteis-

kunnassa ja siksi heidän äänensä kuuluville saaminen on tärkeää, jos haluamme lisätä tasa-arvoa ja oikeudenmukaisuutta.

Leimattu identiteetti on kategoria, johon liittyy vahvoja ja negatiivisia luonnehdintoja. Omaan identiteettiin kohdistuvaa kielteistä määrittelyä vastaan on haasteellista puhua. Jaamme ihmisiä erilaisiin kategorioihin: maahanmuuttajat, paluumuuttajat, turvapaikanhakijat, pakolaiset jne. Kategoriat ovat näkymättömiä, mutta koko ajan läsnä olevia, ja ne ylläpitävät ja tuottavat sosiaalista ja moraalista järjestystä. Harvoin pohdimme niitä luokitteluja, joihin käytännön toimissa tukeudumme. Kun sijoitamme ihmisen johonkin kategoriaan, meidän on helpompi miettiä, mitä meidän pitäisi jostakin henkilöstä ajatella ja miten häneen pitäisi suhtautua. Kategoriat tuottavat ihmiselle sosiaalisia identiteettejä. Toisinaan pelkkä kategorian mainitseminen riittää ja oletamme tietävämmme, millainen kategoriaan kuuluva ihminen on ja miten hän käyttäytyy. (Juhila 2004, 20 - 23.) Esimerkiksi eronneiden ja yksinhuoltajien ryhmiin tai uusperheeseen kuuluminen luokittelee ihmisiä tietynlaisiksi. Virokannaksen (2004) tutkimuksen mukaan kategoriat tulee ymmärtää tilannekohtaisina ja ajassa muuttuvina. Identiteettien merkitykset tulevat esille seurauksissa, joita niiden muodostumisella on vuorovaikutukselle. (Mt., 9 - 10.) Äiti, jonka lapset ovat huostaanotettu, joutuu usein selittämään muille ihmisille epäonnistunutta äitiyttään (Juhila 2004, 24 - 25). Luokittelun tarkoituksena on yhteiskunnallisen ja kulttuurisen harmonian ylläpitäminen. Se tuottaa myös eriarvoisuutta. Mallitarinat pohjautuvat stereotyyppisiin ihmiskuviin ja ne yhdistetään ihmisryhmiin, joiden elämä jotenkin ”poikkeaa normaalista”. (Väyrynen 2006, 82.) Tämän tutkimuksen tarkoituksena on tuoda esille äitien yksilölliset tarinat heidän elämästään ja kokemuksistaan.

Auttamisinstituutiolla on valta määritellä ja kohdella ihmistä siten kuin se parhaaksi näkee, esimerkiksi päihde- tai huumeäitinä (Väyrynen 2006, 82). Leimattu identiteetti määritellään aina uudelleen (Juhila 2004, 24 - 25). Syyllistämistä ja tuomitsemista on vaikea ottaa vastaan etenkin itselle merkittäviltä ihmisiltä. Omat vanhemmat, sisarukset ja ystävät saattavat vaikeuttaa äidin itsensä hyväksymistä lapsistaan erossa asuvana äitinä. (Nousiainen 2004, 63.) Äitiys näyttäytyy elämänalueena, jolla epäonnistuminen oli traumaattista ja itsearvostusta särkevää. Äitiydessä epäonnistuminen uhkaa naisen identiteettiä ja ihmisarvoa. (Granfelt 1998, 117.) Onnistuminen äitiydessä vahvistaa omanarvontunnetta ja epäonnistuminen heikentää sitä. Äitien kokemukset kertovat asi-

oista, jotka vahvistavat identiteettiä ja asioista, jotka vahingoittavat sitä.

Identiteetti rakentuu ja sitä rakennetaan jatkuvasti vuorovaikutuksessa toisten ihmisten kanssa ja suhteessa omaan sisäiseen minään. Käytännössä tämä tapahtuu tuottamalla kertomuksia omasta elämästä ja minästä itselle ja muille. Kulttuurisen tarinavarannon avulla hahmotetaan elämää, myös havainnot ympäristöstä, ajattelu, uskomukset ja sisäinen minä rakentuvat tarinallisesti. (Nousiainen 2004, 21- 22.) Tarinaa voidaan pitää kulttuurisena jäsenystapana, jolloin se on läsnä koko elämässä. Ihminen tuottaa elämällään tarinaa ja soveltaa kulttuurisesta varannosta löytyviä juonia ja henkilöhahmoja omaan elämäntilanteeseensa. (Hänninen 2000, 94.) Huumeita käyttävien äitien kuntoutuminen alkoi siten, että äiti alkoi tulkita menneisyyttään uudelleen ja rakentaa uutta identiteettiä. Lapsella oli tärkeä rooli kuntoutumisessa ja se edusti mahdollisuutta aloittaa uusi elämä. (Sariola 2006, 160.) Tarinat ja menneisyyden tulkinta voivat auttaa luomaan elämästä kokonaisemman ja ehyemmän. Äideillä on mahdollisuus rakentaa uutta ja vahvempaa identiteettiä kokemuksistaan käsin.

Itselleen hyväksytyn identiteetin käsite tarkoittaa sitä, millaiseen identiteettiin ihmisen tulisi elämässään pyrkiä ja millaiseen identiteettiin hänellä on mahdollisuuksia. Itselle hyväksytystä identiteetistä ihminen voi olla tietoinen, ja sen lisäksi siihen kuuluu mahdollisuus muutokseen. Tällainen identiteetti ei voi olla ristiriidaton. Se voi syntyä elämänkertomuksen ja toiminnan välisestä suhteesta. Joudumme ristiriitaiseen tilanteeseen, jos toimimme vastoin tarinaa, jota kerromme itsestämme tai toiset kertovat meistä. Nainen voi määritellä itsensä hyväksi äidiksi, vaikka liiallisen alkoholin käytön vuoksi on joskus ollut kykenemätön pitämään huolta lapsensa tarpeista. Äidin määritelmässä ja kulttuurisessa käsityksessä hyvästä äitiydestä on ristiriita. Tästä ristiriidasta huolimatta nainen voi ajatella, että hänellä on hyvän äidin identiteetti. Tälle on se edellytys, että hän hyväksyy elämänsä kokonaisuuden. Kokemukset äitiydestä ovat hänelle hyviä siitäkin huolimatta, ettei hän kaikessa ole toiminut, kuten hyvän äidin odotetaan toimivan. Voimme saavuttaa tämän itselle hyväksytyn identiteetin ymmärtämällä ja hyväksymällä sen, että elämänhistoriamme on tehnyt meistä sellaisia kuin olemme. Tämä edellyttää elämäkokemusten kertomista tarinoiksi ja kokemusten uudelleen tulkintaa. (Nousiainen 2004, 22.) Vahva ja hyväksytty identiteetti mahdollistaa myös heikkouden. Äitien elämäkokemukset kasvattavat heitä ihmisinä ja muuttavat identiteettiä. He eivät ole enää samanlaisia kuin lasten asuessa heidän kanssaan.

2.4 Jaettu, yhteisvastuullinen, osittainen tai etävanhemmuus

Onko lapsen paikka kotona vai vieraiden hoidossa? Tästä keskustellaan aika ajoin mediassa. Vuoren (2001) mielestä äidinhoivan diskurssi tarkoittaa sellaista ymmärrystä äitiydestä, jossa kaikkien muiden ihmissuhteiden merkitys suljetaan äidin ja pienen lapsen suhteen ulkopuolelle ja jossa miesten ja naisten välinen työnjako saa mielensä äidin hoivaroolista. Hänen mielestään jakamattoman äitiyden ajatukseen kuuluu muiden ihmissuhteiden sulkeminen pois äidin ja lapsen suhteesta. Isä nähdään ennemminkin äidin auttajana ja tukijana kuin tasavertaisena ja vastuullisena lapsen hoitajana. Tasavokeskusteluissa 1960-luvulla syntyi jaetun vanhemmuuden diskurssi, mutta se saavutti todellisen merkityksen vasta 1980-luvulla. Vuoren mukaan keskustelussa jaetusta vanhemmuudesta pääpaino oli isän ja äidin roolien yhteensulautumisella ja vanhemmuuden näkemisellä sukupuolineutraalina. (Mt., 30 - 31, 125 - 127.) Tutkimuksessa tuli esille merkittävä huomio: Jaetun vanhemmuuden diskurssissa isä on keskeinen puheenaihe. Myös äidinhoivan diskurssissa puhutaan isästä. Isällä on samanlaiset taidot vanhempana toimimiseen kuin äidilläkin. Näkökulma on siinä, miten isä haluaa vanhempana toimia. Isää tuetaan aktiiviseen vanhemmuuteen ja siitä nauttimiseen, mutta täyttävä vastuuta ei kannusteta ottamaan. Isän ei ole hyvä ryhtyä äidiksi äidin paikalle eikä syrjäyttää naista. Isänä oleminen on miehen yksilöllinen valinta ja perheen neuvottelun tulos. Äitiys otetaan annettuna, ja se merkitsee usein luopumista henkilökohtaisista toiveista ja ajasta. Valintoja on tehtävä lapsen parhaan nimissä. (Vuori 2001, 356 - 358.) Tällä hetkellä hahmotamme äitiyttä enemmän yhtenä naiseuteen kuuluvana osana. Äitejä on tutkittu haastattelemalla, tutkimalla naistenlehtiä ja ammattilaisten kirjoituksia sekä elämänkertoja. Konkreettisesti halutaan kuulla äitien omaa ääntä.

Äitiys on laajasti naisen elämään vaikuttava osa-alue. Äitiyteen kuuluu hoiva, huolenpito, vastuunkanto, kiinteä tunnesuhde lapseen sekä omien yksilöllisten tarpeiden ja halujen tyydyttäminen. Tilaa naisen subjektiudelle voi syntyä kulttuurisessa muutoksessa, aidossa jaetussa vanhemmuudessa. Kumpikin vanhempi on vastuullisesti sitoutunut lapsen hoivaan ja huolenpitoon ja toisaalta kummallekin vanhemmalle sallitaan mahdollisuus irrottautua vastuusta aika-ajoin. Tätä voidaan nimittää yhteisvastuulliseksi vanhemmuudeksi. Vanhemmuus voitaisiin nähdä myös laajempänä ulottuvuutena ja vastuu voisi jakautua muillekin aikuisille, esimerkiksi sukulaisille ja ammattilaisille. Yhteisvastuullisen vanhemmuuden ajatus voi pyrkiä murtamaan kulttuurisesti ahtaita perhear-

voja. (Nousiainen 2004, 61.) Tässä tutkimuksessa sitoudun yhteisvastuullisen vanhemmuuden käsitteeseen ja sisältöön. Uusi sukupolvi on jo askeleen edellä tässä kehityksessä ja yhteisvastuullinen vanhemmuus on heille luonnollisempaa. Korostamme kodin vastuuta ja merkitystä kaikkein tärkeimpänä asiana lapsen kasvatuksessa. Tässä keskustelussa mielestäni unohdetaan se näkökulma, että lapsi viettää päivähoitossa, koulussa ja vapaa-ajan harrastusten parissa suuren osan valveilla olo-ajastaan. Vastuu kasvatuksesta kuuluu ammattilaisille ja lapselle läheisille aikuisille yhdessä vanhempien kanssa.

Jaettua vanhemmuutta on tutkittu liittyen vanhempien eroon ja siitä johtuvaan toisesta vanhemmasta erillään asumiseen. Kiehtyn (2006, 74 - 94) mukaan vallitseva kulttuurinen normi on, että äiti on se vanhemmista, jonka luokse lasten tulisi jäädä asumaan. Näiden normien vuoksi lapsistaan erillään asuvan äidin kokemukset ovat erilaisia verrattuna lapsistaan erillään asuvien isien kokemuksiin. Jaetun vanhemmuuden ja yhteisvastuullisen vanhemmuuden käsitteitä käytetään kuvaamaan huostaanoton ja sijaishuollon vuoksi lapsistaan erillään asuvien vanhempien vanhemmuutta. Lisäksi käytetään käsitettä etävanhempi. Pitkäaikaisissa sijoituksissa biologisten vanhempien auttaminen osittaiseen vanhemmuuteen voi olla hyödyllinen ratkaisu. Lapsihan tarvitsee vanhemmiltaan luvan liittyä uuteen perheeseen ja kiintyä tähän. Tällaisen luvan antaminen voisi antaa vanhemmille sellaisen arvokkuuden tunteen, jonka kanssa he voisivat mennä eteenpäin ja jatkaa elämäänsä. (Bardy 2001, 77; Granfelt 1998, 123.) Vanhemmuutta ei koeta menetetyksi, vaikka lapset ovat huostaanotettu. Vanhemmat kokivat vanhemmuuden jaettuna. He pitivät yhteyttä lapsiinsa ja halusivat tavata lapsiaan säännöllisesti. (Kulmala & Vanhala 2004, 109 - 113.) Biologisten vanhempien tukeminen on tärkeää uudessa tilanteessa. Vanhemmuus säilyy, mutta erilaisena kuin aikaisemmin. Tätä voidaan nimittää yhteisvastuulliseksi vanhemmuudeksi. Yhteisvastuullinen vanhemmuus sopii hyvin kuvaamaan huostaanotettujen lasten äitien vanhemmuutta ja korostaa sitä, että he säilyttävät vanhemmuuden.

Sijoitettujen lasten vanhemmat kokivat osallisuuden puutetta, koska he eivät voi olla riittävästi osallisena lastensa elämässä. Sijaisvanhemmat huolehtivat lapsen arkielämästä, kasvatuksesta ja huolenpidosta. Psykologinen vanhemmuus voi kuulua biologiselle vanhemmalle, mutta se voi olla myös jaettua. Psykologinen vanhemmuus on tunnesuhde, jonka lapsi kokee riittävän turvalliseksi. Lapsella on hyväksyvä lapsi-aikuissuhde ja lapsi kokee, että aikuisen ja hänen välillä on välittävä ja arvostava suhde. (Kujala 2003,

46 - 47.) Lapset valitsevat vanhempansa. Heikko kiinnittyminen biologisiin vanhempiin saa lapsen valitsemaan vanhemmikseen sijaisvanhemmat. (Peltonen 2004, 332.) Tärkeintä on, että lapsesta välitetään ja häntä arvostetaan ja että hän saa aikuisten tukea. Biologisten vanhempien merkitys on tärkeä elämän eri vaiheissa.

Marginaalissa olevat äidit rikastuttavat omilla äitiyskertomuksillaan äitiyden kertomusta tuodessaan siihen omanlaisensa näkökulman, joka ei muuten pääsisi esille. Pienet marginaalissa olevat kertomukset tulevat tietoisuuteemme. Se saattaa vaikuttaa siihen, että suvaitsemme erilaisuutta paremmin, kiinnostumme ja opimme siitä. Ehkä erilaisuutta ja erilaisia ratkaisuja ei sitten tarvitse selittää ja perustella sen kummemmin kuin tavanomaisempaa ja yleisempää tapaa. (Granfelt 1998, 122 - 123). Yhteisvastuullinen vanhemmuus on vastuun jakamista lapsista toisten aikuisten kanssa. Lapsen näkökulmasta tämä voi olla rikastuttavaa ja opettavaa, kun useat aikuiset ovat kiinnostuneita hänestä. Parhaimmillaan aikuiset voivat tukea toisiaan kasvatustehtävässä.

3 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

3.1 Tutkimuksen tehtävä ja tavoite

Sosiaalityön kannalta on tärkeää tarkastella äitiyden kulttuurista, yhteiskunnallista ja yksilöllistä merkitystä. Sosiaalityössä ja etenkin lastensuojelussa äitiys on yksi keskeinen läsnä oleva ilmiö. (Nousiainen 2004, 10.) Tiedon saaminen äitien kokemuksista on tärkeää lastensuojelutyötä tekeville ammattilaisille. Asiakkaiden antaman tiedon avulla sosiaalityö ja sijaishuolto voivat paremmin tarjota asiakkaiden tarvitsemaa tukea niin pitkään kuin siihen on tarvetta. Avun hakeminen voi olla äideille vaikeaa. Tutkimus antaa heille mahdollisuuden kertoa kokemuksistaan. Tutkimuskysymykset nousevat aikaisemmista tutkimuksista, jotka liittyvä äitiyteen ja vanhemmuuteen.

Olen rajannut tutkimuskysymykseni seuraavasti:

1. Miten äidit kokevat äitiyden lapsen huostaanoton jälkeen?
2. Minkälaisia merkityksiä huostaanotto antaa äitien elämään?
3. Millaisena äidit näkevät tulevaisuutensa?

Tutkimukseni tarkoituksena on saada selville, millaisia muutoksia huostaanotto toi äitiyden ylläpitämiseen. Olen kiinnostunut huostaanotettujen lasten äitien kertomuksista ja kokemuksista sekä äitiyden merkityksestä. Haastattelin huostaanotettujen alle 11-vuotiaiden lasten äitejä. Tutkimukseeni osallistui viisi äitiä, joista kahta olen haastatellut kaksi kertaa. Kolmannen äidin haastattelun olen kirjoittanut ylös saneluna, koska haastattelu teknisesti epäonnistui. Lapset ovat pieninä erityisen riippuvaisia hoivaavista aikuisista ja aikuisen tunnesuhde pieneen lapseen on kiinteä. Vanhempien huostaanoton vastustaminen on yleisempää silloin kun se koskee pientä lasta kuin jos se koskee nuorta murrosikäistä lasta. Kaikkien haastatteluun osallistuneiden äitien lasten sijoituksesta oli kulut 2 – 11 vuotta. Kahdessa vuodessa äitien tunteet huostaanottoa kohtaan olivat tasaantuneet, ja asioista oli tästä syystä helpompi puhua ulkopuoliselle. Pahin kriisiaika oli ohitettu.

Lastensuojelun piirissä vanhempien pienet tulot ovat yleisempiä kuin väestössä keskimäärin. Vähäosaisuus koostuu vähäisestä koulutuksesta, työttömyydestä tai tilapäisistä

töistä, perherakenteen hajanaisuudesta, yksinhuoltajuudesta, eläkkeellä olosta, psyykkisistä ja sosiaalisista ongelmista. Lastensuojelun ilkeitä ongelmia ovat huono-osaisuuden siirtyminen sukupolvien yli. (Bardy 2001, 48.) Perheissä, joissa on päihdeongelmaa, on usein traumaattisia kokemuksia: isän ja/ tai äidin päihdeongelma, vaikea avioero tai inesti. Ongelmat ovat usein monisukupolvisia ja ne ovat johtaneet syrjäytymiseen ja yhteiskunnan marginaaliin joutumiseen. (Holopainen 1998, 20 - 27.) Tätä ketjua tulisi pyrkiä katkaisemaan ennaltaehkäisevällä työllä. Naisvankien parissa tehtävässä psykososiaalisessa työssä kohdataan väkivallan, seksuaalisen hyväksikäytön ja äitiyden särkymisen kysymyksiä. Naiset tarvitsevat asiantuntevaa apua. Psykososiaalinen työ edellyttää sosiaalialan ammattitaidon lisäksi sen, että jollakin työryhmän jäsenellä on psykoterapeutin koulutus. Ahdistus, masennus ja niiden taustalta löytyvät traumaattiset kokemukset vaativat hoitoa ja käsittelyä. Lisäksi syyllisyys ja huoli lapsista, sekä ristiiriitainen suhde sijaisperheeseen ja lastensuojeluviranomaisiin ovat vaikeita ja itsetuntoa syöviä asioita. (Granfelt 2010, 141 - 142.) Psykkinen kuntoutus on tärkeää ja siinä tulisi huomioida äitien yksilölliset tarpeet ja toiveet sekä erilaiset auttamismenetelmät.

Vanhempien omat lapsuuden kokemukset turvattomasta kiintymyssuhteesta omiin vanhempiin tulevat monesti esille raskaissa lastensuojelutilanteissa. Turvatonta kiintymyssuhdetta on vaikea korjata, jos vanhempien omat lapsuuden kokemukset ovat olleet huonoja ja järkyttäviä. Jos pienen lapsen äiti ei usko, että hän voi olla hyvä vanhempi lapselleen, on arvottomuuden tunne syvä. Tavallinen tukemispuhe ei useinkaan riitä. (Bardy 2001, 71.) Tukemispuheen rinnalle tarvittaisiin uusia työtapoja, joilla voitaisiin vahvistaa vanhemmuutta ja turvatonta kiintymyssuhdetta. Vanhemman käytännöllinen tukeminen voisi lisätä tämän omanarvontunnetta ja itseluottamusta lapsen kasvattajana. Äidit ovat parhaita asiantuntijoita kertomaan siitä, millaista tukea he toivovat ja tarvitsevat erilaisissa elämäntilanteissa lapsensa sijoituksen aikana.

Löysin äidit haastatteluun kahden eri sosiaalitoimen lastensuojelun kautta sosiaalityöntekijöiden avustamana. Tutkimusluvan sain kolmesta eri sosiaalitoimistosta. Yhdessä sosiaalitoimistossa kävin henkilöstökokouksessa kertomassa tutkimuksestani ja pyytämässä työntekijöitä kertomaan siitä ja halustani haastatella äitejä sekä kuulla heidän kokemuksiaan. Tästä sosiaalitoimistosta äitejä tutkimukseeni osallistui kolme. Toisesta sosiaalitoimistosta osallistui kaksi äitiä ja yhdestä sosiaalitoimistosta ei löytynyt äitejä tutkimukseeni.

Äideille ja sosiaalityöntekijöille tein kirjallisen tiedotteen, jossa kerroin tutkimuksestani tarkemmin. Tiedotteesta löytyivät minun yhteystietoni. Kukaan äideistä ei kuitenkaan ollut minuun suoraan yhteydessä. Sain äitien yhteystiedot sosiaalityöntekijöiltä. Sosiaalityöntekijä oli kysynyt äidin kiinnostusta tutkimukseen osallistumiseen ja luvan yhteystietojen antamiseen minulle. Luvan saatuaan sosiaalityöntekijä oli yhteydessä minuun. Otin äitiin yhteyden puhelimella heti, kun sain heidän yhteystietonsa. Puhelimessa kerroin vielä tutkimuksesta ja äiti antoi suullisen luvan tutkimukseen osallistumisesta. Sovimme tapaamisajan ja paikan ensimmäisessä puhelinkeskustelussa. Kukaan äideistä ei kieltäytynyt haastattelusta ensimmäisen yhteydenottoni jälkeen. Kaksi äitiä ei tullut toiseen tapaamiseen ja olin äiteihin yhteydessä heti, kun tapaamisen peruuntuminen selvisi. En kuitenkaan saanut yhteyttä äiteihin, joten jätin asian siihen. Olihan tutkimukseen osallistuminen vapaaehtoista. Tein seitsemän haastattelua.

3.2 Tutkimusaineisto ja sen keruu

Lapsen huostaanotto voi olla traumaattinen kokemus äidille ja lapselle. Lisäksi äidit ovat saattaneet kokea aiemmin elämässään traumaattisia kokemuksia kuten esimerkiksi seksuaalista hyväksikäyttöä, väkivaltaa tai läheisen ihmisen kuoleman. Tutkijalta vaatii uskallusta ja rohkeutta asettua lähelle tutkimusilmiötä haastattelussa ja analyysivaiheessa, kun tutkija pyrkii ymmärtämään ihmisten traumaattisia kokemuksia ja niiden henkilökohtaisia merkityksiä. Mikäli vaikeita tunteita ei pystytä kohtaamaan, niin tutkija ja tutkimukseen osallistuva eivät kykene tavoittamaan tunteelle annettuja merkityksiä ja yhteyksiä. Kaikkia tunteita ei ole helppo ottaa vastaan eikä käsitellä. Sellainen tunne voi olla esimerkiksi viha, joka ei suuntaudu tutkijan mielestä oikeaan kohteeseen, vaan projisoituu omaan itseen, puolisoon tai omiin lapsiin. Traumaattisiin kokemuksiin liittyvät syyllisyyden ja häpeän tunteet ovat usein vaikeita vastaanotettavia. Tutkija voi kokea, että hän on urkkija. Lisäksi likaisuus, haavoittuvuus, huonommuus tai kelpaamattomuus siirtyy tunnetasolla tutkijaan. Traumaattisissa elämäntapahtumissa aineistosta nouseva ahdistus ympäröi tutkijan ja on siedettävä sellaista tunnetta, ettei voi tehdä mitään. Tämä voi viedä paljon voimia ja niimpä analysoiminen, tulkinta ja kirjoittaminen vaativat aikaa. (Laitinen & Uusitalo 2007, 23.) Kirjoittamiseen on mennyt aikaa. Kirjoittaminen on auttanut voimattomuuden tunteeseen, joka syntyi siitä, että asioiden muuttamiseksi voi tehdä niin vähän.

Haastattelun tavoitteena on selvittää, mitä äidit ajattelevat tutkimuskysymyksistä. Haastattelu tapahtuu tutkijan aloitteesta ja on hänen ohjaamaansa. Haastattelut ovat yleensä enemmän keskustelua kuin perinteisessä kysymys-vastaus-haastattelussa. (Eskola & Suoranta 2003, 85.) Haastattelussa osallistuin keskusteluun tarkentamalla asioita, kysymällä lisää ja osoittamalla myötätuntoa silloin, kun se tuntui aiheelliselta. Keskustelut etenivät luontevasti ja rauhallisesti.

Syvähaastattelu on menetelmä, joka antaa mahdollisuuden syvällisemmän tiedon saantiin kuin strukturoidut haastattelut. Se perustuu vapaaehtoiseen vuorovaikutukseen ja syvempiin sosiaalisiin kontakteihin. Syvähaastattelun juuret ovat terapeuttisessa ja psykiatrisessa haastattelussa, vaikkakin se sopii myös tutkimuksen menetelmäksi. Syvähaastattelu sopii hyvin esimerkiksi menneisyyden tapahtumien, heikosti tiedostettujen seikkojen ja arkaluontoisen asioiden tarkasteluun. Syvähaastattelu muistuttaa keskusteluhaastattelua. Spontaani tiedonvaihto ja keskustelunomaisuus ovat sille tunnusomaista. Aivan niin tilannesidonnaiset kysymykset eivät ole kuin keskusteluhaastattelussa. Haastattelijalla ei yleensä ole etukäteen mietittyjä kysymyksiä tai kysymysten esittämisjärjestystä. (Siekinen 2007, 44.) Haastatteluun valmistauduin palauttamalla mieleeni tutkimuskysymykseni ja kirjoittamalla ne itselleni muistiin varmistakseni, etten unohtaisi niitä haastattelun aikana. En kuitenkaan tarvinnut muistilappua. Haastattelukysymyksiä en laatinut etukäteen, vaan keskustelut etenivät elämänviivaa apuna käyttäen hyvin vapaasti. Pyrin luomaan keskusteleavan ilmapiirin ja kysymyksilläni välitin kiinnostusta ja myötätuntoa haastateltavaa kohtaan. Haastateltavat kertoivat elämästään ja kokemuksistaan mielestäni mielellään ja avoimesti. Syrjälän ja Nummisen (1988, 103) mielestä haastateltavan on helpompi puhua siitä, mikä hänelle on tärkeää, kun kysymykset ovat strukturoimattomia.

Haastattelijan tehtävä on auttaa haastateltavaa paljastamaan omia merkityksiään ja samalla kunnioittaa hänen tapaansa rajata ja rakentaa vastauksensa. Haastattelussa pitäisi tulla esille ilmiöstä tutkittavan näkökulma, ei tutkijan. (Siekinen 2007, 44.) Tärkeintä haastattelussa on mielipiteiden kysyminen ja niiden hyväksyminen. Haastateltavan antamat tiedot ovat arvokkaita ja tärkeitä (Marshall ja Rossman 1994, 80). Pyrin siihen, että tutkittavan näkökulma olisi keskeisin asia haastattelua. Hyväksyin haastateltavan mielipiteet, vaikka olisin ajatellut asiasta eri tavalla. Sain haastattelujen aikana arvokasta, tärkeää ja ajatuksia herättävää tietoa äitien kokemuksista.

Aineiston koolla ei laadullisessa tutkimuksessa ole välitöntä vaikutusta eikä merkitystä siihen onnistuuko tutkimus vai ei. Mitään tarkkoja sääntöjä ei ole, vaan aineiston tarkoituksena on toimia tutkijan apuna rakentamassa käsitteellistä ymmärrystä asiasta, jota tutkitaan. (Eskola & Suoranta 2003, 61 - 62.) Käytännöstä on noussut joitakin sääntöjä, jotka määräävät laadullisen aineiston määrän. Silloin kun uudet tapaukset eivät enää anna mitään tutkimusongelman kannalta uutta tietoa voidaan olettaa, että aineistoa on riittävästi. (Alasuutari 2001, 62 - 63.) Jokaisen tähän tutkimukseen osallistuneen äidin kertomus on yksilöllinen ja ainutlaatuinen. Kaikkia äitejä yhdisti kokemus lapsen sijoituksesta kodin ulkopuolelle ja äitiyden jatkuminen lapsia tapaamalla tai heitä ajattelemalla.

Tein haastattelut vuosien 2007 - 2009 aikana. Halusin tutkimusaineistoon äitejä, joiden lapsen huostaanotosta on kulunut jo jonkun verran aikaa. Ajattelin, että kun huostaanotosta on kulunut vähintään kaksi vuotta, äidin tunteet ovat tasaantuneet ja kriisiaika on takana. Lisäksi heillä on jo enemmän kokemuksia yhteydenpidosta lapseensa sijaishuollon aikana. Kaikilla haastattelemillani äideillä onkin paljon kokemuksia yhteydenpidosta sijaishuollossa olevan lapsensa kanssa. Huostaanotosta on kulunut aikaa, mutta huostaanotto prosessi on jäänyt hyvin mieleen.

Yhteensä haastatteluun osallistuneilla viidellä äidillä on 20 lasta. Kaikkia äitejä yhdisti se, että heidän alaikäiset lapsensa eivät asuneet heidän kanssaan haastatteluhetkellä. He kaikki ovat kokeneet lasten huostaanoton. Huostaanotosta on kulunut aikaa 2 - 11 vuotta. Yksi äideistä asui yhdessä lasten isän kanssa. Kolme äideistä on eronnut lasten isästä. Näistä kolmesta yksi asui itsekseen, toinen on avoliitossa ja kolmas äideistä asui yhdessä aikuistuneen lapsensa kanssa.

Kokemuksia voidaan kerätä kirjoittamalla omaelämäkerta tai tekemällä haastattelu. Haastattelu voidaan tehdä siten, että haastateltava kertoo elämästään tarinoita. Tällöin haastateltavalta pyydetään, että hän kertoisi jostakin menneisyytensä tapahtumasta ja tilanteesta. (Eskola ja Suoranta 2003, 24.) Keräsin tutkimusaineiston haastatteleamalla. Elämäntarinat sisältävät maailmankuvan, jonka mukaan elämässä on kyse tasapainon löytymisestä vapauden ja sosiaalisiin suhteisiin kuuluvien velvollisuuksien välillä. Keromuksista tulee esille minäkäsitys, jossa näkyy ristiriita tulevaisuuteen suuntautuneen päämäärärationaalisen toiminnan ja oman halun mukaisen toiminnan välillä. (Alasuutari 1999, 133; Alasuutari 2001, 130.) Tarinat tuovat esille sen, miten ihmisten elämään

vaikuttavat monet meistä riippumattomat asiat.

Olen kiinnostunut ihmisten kokemuksista. Tämä kiinnostus on herännyt käytännön sosiaalityössä, johon liittyy ihmisten kertomuksia elämästä. Ihmisten kokemukset ovat tietoa, jonka varassa työ hyvin pitkälle tapahtuu. Tässä tutkimuksessa pyrin ymmärtämään äitien kokemuksia ja niille annettuja merkityksiä. Äitien kokemukset ovat yksilöllisiä ja jokaisen tarina on erilainen. Kulmalan (2006) mukaan kokemus vaikuttaa ihmisen elämään. Entinen kokemus vaikuttaa seuraaviin kokemuksiin ja valintoihin. Kokemus tai muisto kulkee ihmisen mukana.

Feministinen tutkimussuunta on ollut kiinnostunut kokemuksista. (Kulmala 2006, 75, 77.) Haastatteluaineistot yleistyivät feministisessä tutkimuksessa 1980-luvulla ja toivat naisten kokemukset esille (Oinas 2004, 209 - 22). Kokemusten tutkimisella on tuotu esille esimerkiksi marginaalissa olevien ihmisten kokemuksia (Granfelt 1998; Jokinen ym., 2004, 9 - 19). Ehkä sosiaalityön tutkimuksessa on erityisesti ajateltu, että sen yhtenä tehtävänä on tuoda vaikeassa asemassa olevien ihmisten elämää ja kokemuksia esille. Aina ei ole annettu esimerkiksi pitkään sosiaalihuollon asiakkaina oleville, päihde- ja mielenterveysasiakkaille tai kriminaalihuollon kentällä oleville asiakkaille mahdollisuutta kertoa kokemuksistaan. Ihmisten kertomukset omista kokemuksistaan auttavat katsomaan asioista eri näkökulmasta kuin mihin on totuttu. (Kulmala 2006, 77.) Kokemusten ymmärtäminen voi olla vaikeaa. Naistutkimuksessa mahdollisuutta ymmärtämiseen selitetään sillä, että usein naiset haastattelevat naisia. Haastattelututkimuksissa tulee esille samaistumisen tunne, me-henki, sisaruus ja jaetut kokemukset. (Oinas 2004, 209 - 227.) Äitiys yhdisti huostaanotettujen lasten äitejä ja tutkijaa toisiinsa.

Nousiainen (2004) on tutkimuksessaan tuonut esille niiden äitien kokemuksia, jotka asuvat erillään lapsistaan. Kokemusten esille tuominen ei ole kuitenkaan ollut hänen tärkein tavoitteensa tutkimukselle, vaan hän halusi saada aikaan ymmärrystä asiassa. Hänen tavoitteensa on ollut saada aikaan muutosta kulttuurisissa äitiyskertomuksissa. Naisille avautuu uudenlaisia mahdollisuuksia rakentaa äidin identiteettiä uusien äitiydestä kerrottujen kertomusten myötä. (Mt., 27.) Kulmalan (2006) tutkimuksella on tämä sama tavoite: omakohtaisten kertomusten avulla hän pyrkii ymmärtämään identiteetin muotoutumista sekä leimatun identiteetin, ulkopuolisuuden ja toiseuden kokemusten rakentumista ja niiden saamia merkityksiä. Laajemman ymmärryksen aikaansaaminen

vallitsevissa kulttuurisissa diskursseissa on kuitenkin tärkein tavoite. (Mt., 19, 79). Tässä tutkimuksessa äitien kokemusten esille tuomisen lisäksi toivon, että tulokset voisivat saada aikaan pienen muutoksen ja laajentaa kulttuurisia äitiyskertomuksia. Erilaisen äitiyden hyväksyminen ja mahdollistaminen on tärkeää.

Tutkimukseni aineisto on pieni, mutta haastatteluun osallistuneet äidit antoivat mielenkiintoisen kuvan äitiyden kokemuksistaan huostaanoton jälkeen sekä niistä merkityksistä, joita se heille toi. Äidit kertoivat lasten lähdöstä, tapaamisten käynnistymisestä, suhteestaan lapsiin, elämästään tällä hetkellä ja tulevaisuuden suunnitelmistaan. Haastatteluuni ohjautui äitejä, jotka halusivat kertoa kokemuksistaan lastensa huostaanotosta ja jotka pitivät yhteyttä lapsiinsa. Äidit saivat tietoa tutkimuksestani ja halustani haastatella heitä sijaishuollon sosiaalityöntekijöiden ja lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden kautta. He kertoivat millaista tukea ja apua he olisivat tarvinneet. He halusivat tulla kuulluiksi ja kertoa kokemuksensa, että toiset samassa tilanteessa olevat äidit ja lastensuojelun parissa työtä tekevät ymmärtäisivät heitä paremmin. Jokainen äiti on oma yksilönsä ja siten heidän kokemuksensa ovat ainutlaatuisia ja yksilöllisiä. Tästä huolimatta äideistä löytyy heitä kaikkia yhdistäviä asioita.

Keräsin kokemuksia haastattelujen lisäksi elämänviivaa apuna käyttäen. Piirsin ruutupaperille elämänviivan, pitkän janan. Merkitsin siihen lasten syntymäajat, päivämäärän tai vuoden, milloin lapset otettiin huostaan. Kerroin, että äiti voi itse piirtää, tai sitten minä voin piirtää hänen puolesta janalle hänelle merkittävät asiat. Merkittävät asiat äiti määritteli itse. Merkittäviä asioita olivat esimerkiksi lasten huostaanotto, asunnon vaihtaminen, tapaamisten käynnistyminen lasten kanssa ja opiskelun aloittaminen. Kaikki äidit halusivat, että minä toimisoin piirtäjänä. Elämänviiva auttoi palauttamaan muistiin vuosien aikana tapahtuneita asioita. Merkitsin janalle viivan, joka nousi ylöspäin, kun äiti koki asioiden lähteneen parempaan suuntaan. Viiva lähti alaspäin silloin, kun asiat menivät huonosti. Olen käynyt perheterapian erikoistumiskoulutuksen ja tehnyt työtä perheterapeuttina, joten elämänviivan käyttö oli minulle tuttua terapiatyöstä.

Haastattelutilanne on hyvä aloittaa ja lopettaa tervehtimisellä ja näkemiin sanomisella. Tässä mielessä se noudattaa arkikeskustelun sääntöjä. (Ruusuvuori & Tiittula 2005, 24.) Ennen haastattelun alkua luodaan yhteistä ymmärrystä siitä, miksi haluan haastatella äitiä ja sovitaan siitä, että aloitetaan keskustelu (Goodwing 1981, 124 - 159). Aloitin

haastattelut kertomalla tutkimuksesta, johon haastateltava oli osallistumassa ja pyysin häntä allekirjoittamaan suostumuksen haastatteluun osallistumisesta ja sen nauhoittamisesta. Kahvilassa aloitimme kahvin ja pullan hakemisella, jonka tarjosin haastateltavalle. Ennen varsinaisen haastattelun alkua kertosimme nimet ja lasten lukumäärän. Loppetin haastattelun kiittämällä haastatteluun osallistumisesta ja kysyin aina luvan jatkoyhteydenottoon tarvittaessa.

Haastattelut rakentuivat tilanteiden ja äitien ehdoilla. Pyrin vastavuoroisuuteen vuorovaikutuksessa, en terapiaan. Terapeuttisuutta haastatteluun toi empaattisuus, kuunteleminen ja luottamuksen rakentaminen. Äidit tiesivät etukäteen millaisesta haastattelusta oli kysymys ja osasivat siten valmistautua siihen haluamallaan tavalla. Äidit kertoivat avoimesti äitiydestään ja kokemuksistaan, vaikka huostaanottoa yleensä pidetään häpeällisenä ja äitiä syyllistävänä asiana. Kaksi äitiä kertoi, että lapsista puhuminen lisää ikävää ja pelosta, että tulevana yönä joutuu ehkä valvomaan siitä syystä. Uni ei tule ikävän takia.

Neljää äitiä haastattelin Diakonia - ammattikorkeakoulun ryhmätyöhuoneessa, kahta kirjaston kahvilassa ja yhtä äitiä huoltamon kahviossa. Ehdotin tapaamispaikaksi haastateltavan kotia tai jotakin muuta paikkaa, joka parhaiten sopisi haastateltavalle. Kukaan haastateltavista ei halunnut kotiaan haastattelupaikaksi. Koti on henkilökohtainen paikka ja haastatteluun oli ehkä helpompi tulla jonnekin muualle. Haastattelut kestivät tunnin kahteen tuntiin. Ensimmäinen haastattelu kesti tunnin. Kun äidin miesystävä tuli odottamaan haastattelun päättymistä, meidän oli lopetettava haastattelu. Muut haastattelut kestivät noin kaksi tuntia.

Toisen haastattelun aikana läheisessä huoneessa alkoi rumputunti ja se jonkin verran häiritsi meidän keskittymistämme. Kolmannessa haastattelussa nauhuri ei lähtenytkään toimimaan ja kirjoitin haastattelun saneluna muistiin. Kahta äitiä haastattelin kaksi kertaa. Toinen haastattelu tarkensi asioita ja syvensi ensimmäistä haastattelua, mutta ei tuonut enää mitään uutta tietoa tutkimuskysymysten kannalta. Haastattelutilanteet olivat rauhallisia ja luontevia. Äidit puhuivat paljon ja haastattelut etenivät luontevasti. Viides ja kuudes haastattelu tapahtuivat kirjastossa ja seitsemäs haastattelu kahviossa. Äidit puhuivat asioistaan vapaasti eivätkä näyttäneet häiriintyvän siitä, että välillä joku kulki ohitsemme ja olisi voinut kuulla jotakin puheestamme. Litterointivaiheessa nauhalla

oleva taustamelu häiritsi kuuntelua, mutta ei estänyt puheen ymmärtämistä.

Taulukko 1

Äitien nimet, heidän lastensa lukumäärä ja lasten sijoituspaikat

ÄIDIT	LASTEN MÄÄRÄ	PERHE- KOTI	SIJAIS- PERHE
Eeva	6	3	2
Maarit	3	1	2
Pirkko	3	1	2
Tiina	3	1	1
Tuula	5	2	

Haastatteluun osallistuneiden äitien oikeat nimet olen muuttanut tässä tutkimuksessa ja käytän heistä nimiä Eeva, Maarit, Pirkko, Tiina ja Tuula. Äitien nimet ja heidän lastensa lukumäärät näkyvät taulukossa yksi. Pirkolla on kolme lasta, joista kaksi on sijoitettu eri sijaisperheisiin eripuolille Suomea ja yksi on perhekodissa. Tiinalla on kolme lasta, joista toinen on sijoitettu sijaisperheeseen ja toinen perhekotiin. Kolmas lapsista asuu mummon kanssa. Sijaisperhe asuu satojen kilometrien päässä biologisista vanhemmista. Eevalla on kuusi lasta. Kaksi nuorinta asuu sijaisperheessä, kolme asuu eri perhekodeissa ja vanhin lapsista asuu omassa asunnossa. Tuulalla on viisi lasta, joista kaksi asuu isän kanssa, kaksi perhekodissa ja yksi lapsista omassa asunnossa. Maaritilla on kolme lasta. Kaksi vanhinta lasta asuu sijaisperheessä ja yksi perhekodilla viikot ja viikonloppuisin kotona äidin luona. Tiinaa ja Maaritia olen haastatellut kaksi kertaa. Perhemuodot vaihtelivat äideillä. Tiina oli naimisissa lasten isän kanssa ja Maarit oli avoliitossa, Pirkko ja Tuula asuivat yksin ja Eeva yhdessä aikuisen lapsensa kanssa.

Elämänviivojen katseleminen ja haastattelujen lukeminen jäsensi äitien tarinat neljään vaiheeseen. Tarinoiden ensimmäisessä vaiheessa eletään perhe-elämän alkutilanteessa ja muistellaan sitä. Toiseen vaiheeseen liittyvät äitien kokemukset huostaanotosta ja lasten poislähtö sijoituspaikkoihin. Kolmannessa vaiheessa eletään tätä hetkeä ja lapsiin pide-

tään yhteyttä. Neljännessä vaiheessa äidit miettivät omaa ja lastensa tulevaisuutta.

Tarinan ensimmäisessä vaiheessa Pirkko kertoi eläneensä aivan normaalia elämää. Asiat olivat hyvin. Lapset asuivat silloin kotona ja se oli pääasia.

Pirkko: ”No oikeastaan, ihan normaalia yksinhuoltajana ja kolmen lapsen kanssa olin. Asuttiin lemmikkitiellä rivitalossa, mikä oli maailman paras paikka. Siinä olisi ollut lapsilla tilla olla ja leikkiä.” (Pirkko)

Kolme äideistä Tuula, Eeva ja Tiina kertoivat, että heidän tilanteensa oli ollut vaikea jo ennen huostaanottoa. He olisivat tarvinneet toisenlaista apua kuin mitä olivat saaneet. He kertoivat elämäntilanteestaan, jolloin avun tarve oli ollut suuri.

Eeva: ”Perhetyöntekijät kävivät minun luona säännöllisesti, mutta en minä kaivannut neuvoja. Olisin tarvinnut konkreettista apua kuuden lapsen kanssa. Samoihin aikoihin ex-mies häiriköi ja tuli meidän kotiin katsomaan lapsia. Avioero meille oli tullut jo muutama vuosi aikaisemmin. Rupesin tissuttelemaan väsyneenä. En kulkenut kapakoissa enkä ollut missään ryypyporukoissa. Sitten kerran päähänpistosta otin lääkkeitä. Minun äiti sitten lopulta teki lastensuojeluilmoituksen.” (Eeva)

Tuula: ”Se (avomies) oli siellä kuntoutuksessa ensimmäiset kolme viikkoa. Ensimmäisellä kotilomalla se ratkes juomaan. Se (avomies) oli väkivaltainen ja kun se tuli sinne kuntoutukseen ne (henkilökunta) huomasi, että mikä nyt, kun minä ja lapset ollaan ihan hiljaa. Me ei oikeestaan puhuttu mitään. Se (avomies) joutu kuitenkin myöntää, kun joku soitti sinne. Se (avomies) joutu saman tien siitä pakkaamaan. Me jäätiin vielä neljäksi kuukaudeksi lasten kanssa.” (Tuula)

Tarinan toisesta vaiheesta eli huostaanotosta ja lasten lähdöstä jokainen haastattelemani äiti kertoi haastattelun alussa. Äidit muistelivat mitä viranomaiset olivat heille sanoneet prosessin aikana, mitkä olivat lausuntoihin kirjoitetut huostaanoton perusteet ja millaisia olivat lasten lähtöön liittyvät tapahtumat. He muistivat ihmisiä, jotka tukivat vaikeassa elämäntilanteessa. Haastattelussa Tiina kertoi kokemuksistaan hallinto-oikeudessa.

Tiina: ”Sitten hallinto - oikeuteen. Meillä oli asianajaja vaihtunut ja meillä oli eri

todistajia. Ne pöytäkirjat, kun ne tuli niissä oli kaikkia vanhoja asioita mihin oli vedottu. Minun äiti tuli kahden sadan kilometrin päästä asti todistamaan. Sen mieskin halusi todistaa. Vaikka en ole mikään järjestyksen ihminen, enkä mikään siivousintoilija. Mun mielestä sosiaalityöntekijä ei tarvitse tulla siinä valehtelemaan. Olikohan se 10-15 cm:n likakerros? Äiti sanoi, että siinä ei korkokengän korkokkaan riitä. Miten asianajaja ei puuttunut siihen? Sitten semmoinen outo, 70-luvulla syntynyt, vasta valmistunut asianajaja. Sitten oli meidän ystäviä, jotka käy meillä kylässä ja tytön kummitäti. Ne kävi myös todistaa siellä, mutta se ei auttanut mitään.” (Tiina)

Kolmannessa vaiheessa, eli tämän hetkisessä tilanteessa, elämä koettiin melko hyvänä, mutta odottavana. Monet asiat olivat vakiintuneet ja yhteistyö sijoituspaikan kanssa oli käynnistynyt. Luottamus puolin toisin oli syntynyt. Tämän hetkisestä tilanteesta kertoivat Tiina ja Maarit.

Tiina: ”Perhekodilta tuli arvio, miten tyytyväisiä me ollaan. Mää merkkasin siihen nelosen, kun kysyttiin mitä mieltä me ollaan paikasta. Sanoin, etten voi laittaa vitosta, koska me toivotaan, että Joni tulisi takaisin. Muuten olisin voinut antaa vitosenkin. Vastaanotosta ja kaikesta.” (Tiina)

Maarit: ”Aluksi meni sukset ristiin sen yhden työntekijän kanssa. Aluksi siellä oli sellainen asenne, että he kyllä tietävät paremmin kuin sinä. Nyt tuo asenne on muuttunut.”

H: ”Miten se asenne muuttui? He varmaankin näkivät sen vanhemmuuden arviointi paperin?”

Maarit: ”Heille lähetettiin se.”

H: ”Muuttuiko se asenne sinua kohtaan heti, kun he näkivät sen?”

Maarit: ”Kyllä ja se heijastui siihen varajohtajaankin.” (Maarit)

Tarinan neljännessä vaiheessa äidit suunnittelevat omaa ja lasten tulevaisuutta. Odotetaan lasten tapaamisten lisääntymistä tai huostaanoton purkamista. Tällä hetkellä menee hyvin ja sen toivotaan jatkuvan.

Tiina: ”Mutta siinä minä en kyllä anna periksi eikä mieskään, että me haetaan sitä

huostaanoton purkua.” (Tiina)

Pirkko: ”Niin, ois se kiva. Kyllä siinä kuule. Totta kai äiti haluaisi vähän tukea, että äiti voisi, että lapset voisi tulla käymään äidin tykönä niin. Näin on.”

H: ”Minkälaista tukea sinä tarvitsisit?”

Pirkko: ”En minä oikein osaa sanoa. Se on niin vaikeaa.”

H: ”Ilmeisesti näin on hyvin mennyt?”

Pirkko: ”Se on mennyt, hyvin on mennyt.” (Pirkko)

Pyrin tulkitsemaan äitien kertomuksia ja erityisesti sitä, miksi äidit kertoivat elämästään niin kuin kertoivat. Tein analyysia niistä teemoista, jotka nousivat aineistosta ja sen sisällöistä. Keskeisiksi teemoiksi nousi seitsemän pääkohtaa, jotka ovat 1) kokemukset lasten merkityksestä äideille, 2) kokemukset lasten selviytymisestä, 3) yhteisvastuullinen vanhemmuus, 4) tapaamisten ja yhteydenpidon merkitys äideille ja sisaruksille, 5) tuen tarve ystäviltä, sukulaisilta ja viranomaisilta, 6) selviytyminen ja 7) yhteistyö sijaisperheen, sijaishuollon tai perhekodin kanssa.

Tässä tutkimuksessa olen kiinnostunut äitien puheen sisällöstä enemmän kuin sen muodosta tai rakenteesta. Lieblich ym. (1998, 112 - 114) ymmärtävät analyysin etenemisen neliportaisena mallina. Ensimmäisessä vaiheessa koko teksti rajataan alatekstiksi tai subtekstiksi tutkimuskysymysten mukaisesti. Tutkimukseni analyysissä olen rajannut haastattelupuhetta niin, että ne kohdat joissa puhutaan äitiyden kokemuksista muodostavat alatekstin tai subtekstin. Toisessa vaiheessa määrittelin kategoriat. Etsin tutkimuksesta kategorioita lukemalla haastatteluja ja etsimällä toistuvia tai erityisen kuvaavia aiheita ja näkökulmia alatekstistä tai subtekstistä. Määrittelin kategoriat jokaisen äidin kohdalta. Kolmannessa vaiheessa jaottelin subtekstin kategorioiden alle. Kategorioita on kahdeksan. Ne ovat 1. huostaanotto prosessi, 2. lasten merkitys, 3. menetyksen kokemukset, 4. yhteistyö sijaisperheen, perhekodin ja sijaishuollon kanssa, 5. tapaamisten ja yhteydenpidon merkitys äideille ja sisaruksille, 6. viranomaisten merkitys ennen huostaanottoa ja sen jälkeen, 7. sukulais- ja ystävätuen merkitys ja 8. tulevaisuus. Yhdistin kategoriat neljään lukuun 1. Äitiys 2. Suhde lapsiin 3. Lähiyhteisö 4. Tulevaisuus. Analysoinnin jälkeen tein päätelmiä ja tulkintoja kategorioiden alla olevasta subtekstistä eli äitien kokemuksista.

3.3 Fenomenologisesti orientoitunut narratiivinen tutkimus

Tutkimukseni tarkoituksena on toteuttaa fenomenologian tapaa antaa merkityksiä kokemuksille. Hermeneutiikka perustuu ymmärtämiseen. En kuitenkaan tee puhdasta fenomenologista, vaan soveltavaa tutkimusta. Fenomenologiassa on kiinnitetty huomiota siihen, miten ilmiöt saattavat merkityksinä antaa tietoa, joka kertoo muustakin kuin ihmisten tavasta nähdä asiat. Fenomenologiassa korostetaan, että ilmiön kuvaamisen tärkein tehtävä tutkimuksessa on johdattaa tutkija suoraan asiaan. Lukkoon lyötyjä teorioita tai käsityksiä ei muodosteta. Ennakkoluulottomassa havainnoinnissa ilmiön pitäisi näyttäytyä tutkijalle sellaisena kuin se on, ja päästään ilmiöiden merkitysten tulkintaan. (Varto 1992, 85 - 86.) Tässä tutkimuksessa olen tarkastellut ilmiötä erilaisten teorioiden ja käsitysten kautta, mutta olen pyrkinyt ennakkoluulottomaan havainnointiin.

Fenomenologinen erityistiede käsittää kaikki kuviteltavissa olevat tieteenalat, jotka tutkivat subjektiivista kokemusta. Fenomenologisen erityistieteen käsitteen avulla he pyrkivät tavoittelemaan kokemuksen tutkimisen monitieteisyyttä. Fenomenologisen erityistieteen voi jakaa useaksi tieteenalaksi sen elämäntilanteen perusteella, josta kokemuksia tutkitaan. Paras fenomenologisen erityistieteen synonyymi olisi fenomenologinen psykologia. Se tutkii kokemuksia kaikesta elämäntilanteeseen kuuluvasta. Fenomenologiassa ihminen ei olisi tajunnallinen olento ilman intentionaalisuutta. Ihminen kokee elämyksiä, kun ihmisen tajunnallinen toiminta valitsee kohteensa. Elämykset eivät ole merkityksettömiä, vaan ne tarkoittavat jotakin. Fenomenologisessa erityistieteessä kokemusta pidetään suhteena. Kokemusta voidaan kutsua erityiseksi suhteeksi, merkityssuhteeksi. Suhde liittää subjektin ja objektin kokonaisuudeksi. Kokemuksen tutkiminen ei saa supistaa kokemuksen rakennetta kokevaan subjektiin tai koettuun kohteeseen. (Perttula & Latomaa 2006, 116 - 117.)

On tärkeää pohtia perusteita tutkimukseni eri vaiheissa esiin tulevien ongelmien yhteydessä. Tutkimuksen perustana olevia filosofisia ongelmia ovat erityisesti ihmiskäsitys. Tärkeää on pohtia millainen ihminen on tutkimuksen kohteena ja millainen on tiedon käsitys, eli miten tästä kohteesta voidaan saada tietoa ja millaista tietoa se on. Fenomenologiassa tutkitaan ihmisten kokemuksia. Kokemus muotoutuu merkitysten mukaan. Merkitykset ovat fenomenologisen tutkimukseni varsinainen kohde. Tässä tutkimuksessa ilmiö on näyttäytynyt minulle alkuperäisyydessään ja moninkertaisuudessaan.

Tavoitteeni on nähdä ilmiöön liittyviä syvempiä merkityksiä.

Me pyrimme ymmärtämään maailmaa, toisia ihmisiä ja heidän toimiaan sekä elämaailman ilmiöitä omista lähtökohdistamme käsin. Voimme ajatella, että omat kokemuksemme ovat hyvä kriteeri tulkinnassa. Tutkimuskohde on kuitenkin toinen kuin tutkija. Hermeneuttinen tarkastelutapa tutkimuksessa tähtää tulkintaan ja ymmärtämiseen, mutta mahdollittomaan ei pyritä. Toisen ihmisen täydellinen ymmärtäminen ei ole mahdollista. Tutkimuksellinen tulkinta ja ymmärtäminen tuottavat tulosta silloin, kun niiden tavoite on asetettu mahdollisuuden rajoihin. Hermeneuttinen kehä kuvaa tapaamme ymmärtää. Ensimmäinen aineiston lukutapa kertoo vain minusta ja esteistäni ymmärtää tutkimuskohdetta. Toisella lukukerralla on jo etäännytty tästä. Jokainen uusi lukutapa vie lähemmäksi tutkimuskohteen mieltä, avaa kohdetta ja kerii auki tutkijaa itseään ja syventää itseymmärrystä. (Varto 1992, 58 - 59, 64 - 69.) Ymmärrykseni tutkimuskohteesta on lisääntynyt tutkimuksen teon eri vaiheissa.

Heidegger oli olemisen filosofi, jolle väistämätön ja ainoa varma asia oli maailmassa oleminen. Hänen mielestään on kuvattava tarkasti asioita, jotka jäävät ensin näyttäytyvän piiloon ja jotka ovat olennaisia ensin näyttäytyvälle. (Heidegger 2000, 58 - 61, Niskanen 2006, 103 - 104.) Olemisen ilmiö voi olla peittyntä siitä syystä, että se on paljastamatta tai että se on hautautunut. Kaikkea olevaa tarkastellaan Heideggerin fenomenologisessa hermeneutiikassa ontologisesta lähtökohdasta. Kaikkien ihmistieteiden perusta on ontologia. Hän on sitä mieltä, että maailmassa olemisen eli inhimillisen olemassaolon analyysi edeltää empiirisiä tieteitä, erityisesti psykologiaa, antropologiaa ja biologiaa. Hänen mukaan meidän ihmisten elämässä on asioita, jotka määräytyvät meistä riippumatta. On asioita, joihin emme voi itse vaikuttaa. Täällä olo määrittyy mahdollisuudesta, joka se on ja siitä, jonka se olemisessaan ymmärtää. Täällä olo sisältää myös olemista toisten kanssa. Täällä olo on samalla tavalla olemassa kuin toiset ihmiset. Se on toisista huolehtimista. Huolehtimistapoja voi olla toisia varten oleminen, toisia vastaan tai ilman oleminen, toisten sivuuttaminen tai toisista välittämättä oleminen. Heidegger osoitti ihmisen olevan erottomasti sidottu maailmaan. (Heidegger 2000, 58 - 70, 158 - 159, 80 - 84). Toisten ihmisten merkitys on suuri ja voi olla myönteistä tai kielteistä. Emme voi vaikuttaa esimerkiksi siihen millaiseen perheeseen synnymme.

Elämäntilanne eli situaatio on se todellisuus, johon ihminen on suhteessa. Tutkijan, joka

on kiinnostunut kokemuksista, on tärkeä ajatella, millaisista todellisuuksista elämäntilanteet voivat koostua. Perttula (2006, 116 - 117) erottaa toisistaan aineellisen, ideaalisen, elämänmuodollisen ja kehollisen todellisuuden. Situaatio on rakenteeltaan monitasoinen ja monimuotoinen. Situaatioon kuuluu konkreettista todellisuutta, kuten elinympäristö, työolosuhteet, koti, perhe, toiset ihmiset jne., sekä ideaalista todellisuutta. Ideaalista todellisuutta Rauhalan mielestä ovat aatteet, uskomukset, arvot ja normit. Ideaalinen todellisuus ei ole sama asia kuin ympäristö. (Rauhala 1993, 43 - 44.) Kaksi tajunnallisuuden toimintatapaa ovat psyykkinen ja henkinen. Psyykkinen antaa elämäntilanteelle merkityksen ilman kieltä, käsitteitä ja sosiaalisesti jaettuja merkityksiä. Henkinen antaa elämäntilanteelle merkityksen kielen ja siihen sisältyvän sosiaalisen maailman läpäisemänä. Henkisen avulla voi käsittää mitä toiset ihmiset ymmärtävät ja sen avulla voi kuvata kokemuksia toisille. Kokemusten empiirisessä tutkimuksessa tärkeitä käsitteitä ovat merkityksellisyys ja ymmärtäminen. Perttula ajattelee, että elämäntilanne on se, joka merkityksellistyy ja tajunnallinen toiminta se, joka ymmärtää. (Perttula 2006, 117 - 119.)

Yksittäisistä ilmiöistä olen pyrkinyt oivaltavaan havainnointiin, erittelemiseen ja kuvaamiseen. Oivaltavuus tarkoittaa sitä, että olen pyrkinyt irtautumaan ennakoasenteista ja pyrkinyt katselemaan tutkittavaa avoimesti. Olen koettanut kuvailla ilmiötä usealla eri tavalla. Kuvailun jälkeen olen miettinyt, onko ilmiössä sellaisia piirteitä, jotka voidaan yleistää. Hermeneutiikka tarkoittaa teoriaa ymmärtämisestä ja tulkinnasta. Tutkimuksessani olen koettanut ymmärtää tutkimuskohteen tietynlaisena, jo ennen tutkimusta. En ole pyrkinyt mitätöimään sitä aiempaa tietoa, jota minulla on tutkimuskohteesta. Tarkoitukseni on kuitenkin ollut siirtää se syrjään tutkimuksen teon ajaksi. Tiedostan tämän pyrkimykseksi, joka on ihannetta ja jota kohti voin vain pyrkiä.

Analyysimetodina käytän apuna narratiivista lähestymistapaa. Tämä tarkoittaa tutkimuksessa sitä, että kiinnitän huomion kokemuksen lisäksi kertomuksiin tiedon tuottajina. Olen analysoinut aineiston narratiivista analyysia apuna käyttäen. Tutkimusaineiston kertomusten pohjalta tuotetaan uusi kertomus. Tänä päivänä tutkimuksissa ollaan kiinnostuneita kertomuksista ja elämäntarinoista. Lieblich puhuu narratiivisesta tai jopa elämänkerrallisesta käänteestä sosiaalitieteissä (Lieblich, Tuval - Mashlach, Zilber, 1998, 1; Syrjälä 2007, 229). Narratiivisuuden käsite tulee latinan kielestä. Vakiintunutta suomenkielistä nimitystä käsitteelle ei ole (Heikkinen 2001, 116). Hänninen (2000)

käyttää sanaa narratiivinen ja tarinallinen synonyymisesti, joskin hän mieluummin käyttää sanaa tarinallisuus, koska se on sanasta suomenkielinen käännös. Hänen mielestään tarinallinen tai narratiivinen tutkimus viittaa sellaisiin tutkimuksiin, jossa tarinan, kertomuksen tai narratiivin käsitettä käytetään ymmärryksen välineenä. Narratiivinen tutkimus käyttää useita eri menetelmiä. Tarinallisuuden ulottuvuuksia ovat sisäinen tarina, elävän elämän draama ja kertomus. (Hänninen 2000, 15.) Elämäkerrallisen lähestymistavan taustana on näkemys elämän ja identiteettien rakentumisesta tarinoina. Elämäkerrallisen lähestymistavan näkemykset ja koulukunnat eri tieteissä vaihtelevat, mutta yhteistä on kiinnostus ihmisen ainutlaatuihin tapaan kokea, ajatella ja toimia. (Syrjälä 2007, 230.)

Tarinallinen tutkimus ei muodosta yhtenäistä ja selvärajaista teoreettis-metodista rakennelmaa. Se on paremminkin avoin keskusteluverkosto, jota yhdistää tarinan käsite. Yhteistä näille kaikille tarinallisille tutkimuksille (sisäinen tarina, draama, kertomus) on tapahtumaketjuihin liittyvien merkitysten analyysi. Ero syntyy näkökulmasta ja taustaoletuksista. Silloin, kun tutkitaan kertomusta kertomuksena, siitä ei tehdä oletuksia sen tuottaneesta mielen sisäisestä prosessista. Kertomuksia analysoidaan suhteessa sosiaaliseen kerrontatilanteeseen tai tekstuaaliseen traditioon. (Hänninen 2000, 16.) Sisäistä tarinaa tutkittaessa oletetaan, että kertomus (tai muu aineisto) on jonkinlainen ikkuna mielen maisemaan. Kertomusta suhteutetaan sellaisiin psykologisiin ilmiöihin kuin emootioihin ja toiminnan intentioihin. Draamassa oletamme aineiston kertovan jotakin todellisista tapahtumista ja päähenkilön niihin liittämistä merkityksistä. Kertomuksissa empiirinen aineisto on kertomusmuotoista. Sisäisen tarinan aineisto saadaan haastattelussa tai kyselyaineistosta. Draamaa voidaan tutkia kertomusten avulla tai jonkin muunlaisen aineiston avulla. (Hänninen 2000, 31.)

Clandinin ja Connellyn (1994, 413 - 427) mukaan ihmisen kokemuksia voidaan pitää tarinoina, joita he kertoessaan muotoilevat uudelleen. Koko ihminen ja koko hänen elämänsä katsotaan rakentuvan tarinoiden kertomisen kautta. Ihmisen pohtiessa elämäänsä hän kertoo itselleen ja muille eri tilanteissa erilaisia tarinoita. Ne voivat avata uusia näkökulmia tai kätkeä entisiä. Ihminen alkaa samalla myös elää tarinansa mukaan. Reflektio, oman elämän pohdinta, on ihmisen perustavanlaatuinen ominaisuus. Se on kerrontaa, jonka avulla ihminen rakentaa minuuttaan. Tarinoiden kertominen on persoonallisen ja ammatillisen kasvun keino ja samalla myös tutkimusmetodi. (Syrjälä 2007, 230.)

Haastattelu on menetelmänä hyvä tarinoiden kertomiseen ja kuulemiseen. Narratiivisessa tutkimuksessa kiinnitetään huomiota siihen, millaisia merkityksiä ihmiset antavat tarinoiden kautta. Huomio kiinnittyy heidän autenttisiin kertomuksiinsa, ja se erottaa narratiivisen tutkimuksen perinteisistä laadullisen tutkimuksen tavoista. Perinteisissä laadullisen tutkimuksen tavoissa tietoa kerätään edeltä suunniteltujen ja jäsennettyjen haastattelukysymysten ja kyselylomakkeiden sekä osallistuvan tai suoran havainnoinnin avulla. Merkityksenanto perustuu tutkijan ajatteluun ja sanoihin. Narratiivisessa tutkimuksessa pyritään tutkijan ja tutkittavien yhteiseen merkityksen luomiseen. (Heikkinen 2001, 129.) Narratiivinen työtapana ja tutkimus antavat äänen syrjityille. Tarinan kertomiseen ei voi ketään pakottaa, eikä se houkuttele kaikkia ihmisiä. Menetelmä ei myöskään ole lääke hyvään elämään. Se on usein perusasioiden äärelle menemistä, vaivalloista ja välillä palkitsevaa. (Bardy & Känkänen 2005, 204 - 205.) Tutkimukseni äidit puhuivat paljon elämästään, eikä se tuntunut olevan heille vaikeaa.

Haastattelujen jälkeen aloitin haastattelunauhojen purkamisen. Kirjoitin haastattelut sanasta sanaan, vaikka tiesin, että raportointivaiheessa muutan kaikki haastattelussa esiintyvät tunnisteet kuten ihmisten ja paikkojen nimet. En merkinnyt taukojen pituuksia tai äänenpainoja. Tarkoitukseni oli keskittyä siihen, mitä haastateltavat kertovat eikä niinkään siihen, miten he sen kertovat. Naurun ja itkun merkitsin kuitenkin sulkeisiin. Äitien haastattelut kestivät tunnista kahteen tuntiin. Yhden haastattelun sanasta sanaan purkaminen kesti noin kaksitoista tuntia. Litteroitua tekstiä tuli yhteensä 132 sivua.

Tämä tutkimus on luonteeltaan kvalitatiivinen tutkimus, jossa sovelletaan fenomenologista ja hermeneuttista lähestymistapaa. Haastatteluaineiston olen tulkinut narratiivisen analyysin avulla. Narratiivisen aineiston analyysimenetelmät voidaan jakaa kahteen pääryhmään narratiivien analyysiin ja narratiiviseen analyysiin. Narratiivien analyysillä kerättyä aineistoa käsitellään kokonaisuutena, narratiiveja tematisoidaan, tyypitellään ja luokitellaan kvalitatiivisen tutkimuksen tapaan. Narratiivien analyysi edellyttää tarinallisen aineiston. Analyysimenetelmä ei ole tiukkaan normitettu ja siitä syystä aineistoa voidaan analysoida millä tahansa laadullisella menetelmällä. Analyysi voi sisältää kuvauksia tarinoiden teemoista, tapahtumista ja henkilöiden piirteistä. Narratiivisella analyysillä ymmärretään analyysitapa, jossa yksittäisiä äitien kertomuksia analysoidaan kokonaisuuksina. Tavoitteena on tarinan yksittäisten elementtien sitominen juonellistamisen avulla. Narratiivisen analyysin tarkoituksena on muodostaa kerätystä haastattelu-

aineistosta kokonaisia kertomuksia, mutta haastatteluaineiston ei tarvitse olla tarinamuodossa. (Polkinghorne 1995, 12.) Käytin tutkimuksen analyysimenetelmänä narratiivien analyysiä.

Lieblich ym. (1998) esittelevät narratiivisen aineiston analyysille kaksi päälähestymistapaa. He nimittävät näitä päälähestymistapoja kategoriseksi ja holistiseksi lähestymistavaksi. Kategorista lähestymistapaa voidaan käyttää silloin, kun kysymyksessä on jotakin ihmisryhmää koskeva ongelma. Se voidaan jakaa kategoriseen sisällönanalyysiin tai kategoriseen muodon analyysiin. (Lieblich ym., 12 - 13.) Tässä tutkimuksessa analyysimenetelmänä käytin narratiivien analyysiä ja kategorista sisällönanalyysiä. Analysoin aineistoa teemoitellen, kategorisoiden ja tyypitellen. Kategorioita on kahdeksan. Ne ovat huostaanotto prosessi, lasten merkitys, menetyksen kokemukset, yhteistyö sijaisperheen, perhekodin ja sijaishuollon kanssa, tapaamisten ja yhteydenpidon merkitys äideille ja sisaruksille, viranomaisten merkitys ennen huostaanottoa ja sen jälkeen, sukulais- ja ystävätuen merkitys ja tulevaisuus. Yhdistin kategoriat neljään lukuun 1. Äitiys, 2. Suhde lapsiin, 3. Lähiyhteisö ja 4. Tulevaisuus.

Analyysini muodostuu tekstin lukemisesta, jonka tein useita kertoja. Sen jälkeen jäsenin ja tiivistin äitien haastattelut kertomuksiksi. Tutkimusaineiston kerääminen äitejä haastattelemalla ja haastattelussa elämänviivan apuna käyttäminen oli avuksi aineiston alkukäsittelyssä. Juonellinen rakenne äitien elämästä ja kokemuksista ennen huostaanottoa, sen jälkeen, nykyhetkellä ja tulevaisuudessa ovat rakentuneet minun mielessä haastattelujen aikana. Litterointivaihe syvensi ja antoi uutta ymmärrystä äitien tarinoista.

3.4 Tutkimuksen eettisyys ja luotettavuus

Varsinkin laadullisen tutkimuksen tekijä on osa tutkimustaan, koska tutkimus syntyy hänen kauttaan. Jokaisessa tutkimusprosessin vaiheessa valinnat tekee tutkija. Jokainen valinta tuo tutkimuksen etenemiselle erilaisia näkymiä. Toisenlaisilla valinnoilla näkymä olisi toisenlainen. Tutkija on eettisesti sensitiivinen silloin, kun tutkimus käsittelee toisten ihmisten henkilökohtaiseen elämään liittyviä asioita. Me kannamme mukamme elämänhistoriaa omalla tavallamme ja se näkyy aina tutkimuksessa. Historiallista sensitiivisyyttä tarvitaankin erityisesti silloin, kun tutkimus käsittelee yksilöiden ja erityisryhmien erilaisia traumaattisia kokemuksia. Silloin meidän on ymmärrettävä erilais-

ten tilanteiden ja ajattelutapojen taustoja eli sitä, mistä tähän tilanteeseen on tultu. (Pohjola 2003, 54 - 55.) Tutkimuksen tekeminen on ollut erilaisten valintojen tekemistä ja nämä valinnat ovat vaikuttaneet siihen, millaisia tuloksia olen saanut. Toisenlaisilla valinnoilla tulokset olisivat erilaisia.

Kaikkeen tutkimukseen liittyy eettistä pohdintaa. Ihmistieteissä eettisten kysymysten eteen joudutaan tutkimuksen joka vaiheessa. Erityisen monitahoisia eettiset ongelmat ovat haastattelussa, jossa ollaan suorassa kontaktissa haastateltaviin. Tärkeimpiä eettisiä periaatteita ihmisiin kohdistuvissa tutkimuksissa ovat suostumus, luottamuksellisuus, seuraukset ja yksityisyys. (Hirsijärvi & Hurme 2004, 19 - 20.) Pohdin eettisiä ratkaisuja tutkimussuunnitelmassa jo hyvissä ajoin ennen aineiston keräämistä. Mietin onko eettisesti oikein tehdä tätä tutkimusta. Vaikeiden ja kipeiden asioiden uudelleen käsittely voi nostaa pintaan tunteita, jotka on ehkä unohdettu. Onko oikein, että tutkimuksen nimissä lähdän palauttamaan menneitä uudelleen mieleen?

Ideologisten näkökulmien tunnistaminen tutkimuksessa on tärkeää. Ideologisia näkökulmia ovat ihmisten erilaisuus, hyvä- ja huono-osaisuus ja yhteiskunnalliset tulkinnat. Erityisesti sosiaalitieteissä arvojen ja ajattelutapojen jännitteet ovat keskeisiä. Me tulkitsemme todellisuutta eri tavoin. Ihmistä on kunnioitettava hänen lähtökohdistaan käsin ja huolimatta siitä, millainen arvomaailma hänellä on. Tutkijalle on haaste kohdata oman ehkä keskiluokkaisen taustansa pohjalta toisenlaisia kokemuksia ja arvoja omaavia ihmisiä: rikoksista tuomittuja, asunnottomia, inestien uhreja, prostituoituja, uskonnollisen lahkoon jäseniä. Tutkija joutuu miettimään rakenteellisella tasolla sitä, miten sosiaaliset ongelmat ovat syntyneet. Esimerkiksi tarkastelemmeko työttömyyttä ja köyhyyttä yhteiskunnallisena ja rakenteellisena asiana vai näemmekö sen yksilön henkilökohtaisena kyvyttömyytenä. (Pohjola 2003, 55 - 56.) Tätä tutkimusta tehdessäni olen pyrkinyt paremmin tiedostamaan omat arvoni ja ajattelutapani ja miettimään erilaisia syitä sosiaalisiin ongelmiin.

Jokaisessa vuorovaikutustilanteessa eettiset kysymykset on ratkaistava aina uudelleen (Bauman 1993, 78 - 81). Jokainen äiti on oma yksilönsä ja toisille omista henkilökohtaisista asioista kertominen on helpompaa kuin toisille. Jonkun haastateltavan kanssa haastattelu on eettisesti perusteltua ja toisen kanssa se voi olla epäeettistä. On lähes mahdollista tehdä eettisesti virheetöntä tutkimusta. Tunkeutumisen vaaraa voi säädellä rehellis-

sellä ja sensitiivisellä läsnäololla sekä arkijärjellä. Tästä nousevat suorat ja selkeät kysymykset siitä mistä puhutaan tai mistä ei puhuta. Haastateltavilta ei saa riistää omaa vastuuta siitä, mitä he haluavat itsestään ja elämästään kertoa. (Granfelt 1998, 40 – 41.) Haastatteluja tehdessäni olen pyrkinyt siihen, että olen valmistautunut tilanteeseen hyvin olemalla läsnä haastattelutilanteessa ja kuuntelemalla tarkasti, mitä äiti kertoo elämästään. Kysymykseni olen koettanut esittää selvästi ja lyhyesti. Äiti on saanut itse päättää, mitä hän haluaa itsestään ja elämästään kertoa.

Tutkijan on otettava vastuuta tuottamastaan tekstistä etenkin silloin, kun hän kirjoittaa tunteita kuohuttavista, moraalisesti latautuneista aiheista ja tilanteista, jossa on inhimillistä pahuutta. Erityisesti yhteiskunnan marginaalissa elävillä, monella tavalla syrjäytyneillä ryhmillä on keskimääräistä vähäisemmät mahdollisuudet saada oma äänensä kuuluville, puolustautua tai hyökätä kirjoittajaa vastaan. Moraalisesti hankalista aiheista kirjoitettaessa voidaan leimata kirjoituksen kohteita ja aiheuttaa jopa suoranaista vahinkoa. (Granfelt 2006, 127.) Vahingon aiheuttamisen vastakohta on hyvän ja hyödyn tuottaminen. Hyvän tutkimuksen täytyy olla myös hyödyllinen. (Laitinen & Uusitalo 2007, 323.) Toivon, että tämä tutkimus ei aiheuta vahinkoa äideille eikä leimaa heitä, vaan lisää ymmärrystä ja laajentaa käsitystä huostaanotettujen lasten äideistä.

Tutkijalta edellytetään subjektiivista sensitiivisyyttä, jossa niin tutkija kuin tutkittavakin asettuvat tutkimustoiminnan subjekteiksi. Tutkimuksessa olisikin kysyttävä onko tutkija oman työnsä subjekti. Perinteisissä tutkimuksissa subjekti on kiellettyä ja tutkijalta vaaditaan neutraaliutta. Pohjolan mielestä ihminen on kuitenkin työnsä, elämänsä ja kokemustensa omakohtainen toimija ja sitä ei voi piilottaa. Subjektiivinen tutkimus tarkoittaa sitä, että kerrot tutkimuksellisesta toiminnasta ja valinnoista sekä esiinnyt aktiivisena toimijana. On tärkeä kysymys, ovatko tutkimukseen osallistuvat subjekteja. Tämä tarkoittaa sitä, miten tutkija lähestyy ihmistä: yhteistyökumppaneina vai tiedonkeruun kohteina. (Pohjola 2003, 57.) Tutkija on vastuussa kirjoittamastaan tekstistä. Lisäksi kunnioitus tutkimukseen osallistuvia kohtaan on tärkeää. Olen kunnioittanut äitien kokemuksia koettamalla saada heidän äänensä kuuluviin parhaalla mahdollisella tavalla. Suorat lainaukset äitien kertomuksista lisäävät heidän äänensä esille saamista ja antaa lukijalle paremman mahdollisuuden tehdä omia tulkintoja ja päätelmiä. Tämän tutkimuksen tekeminen ei olisi onnistunut ilman tähän tutkimukseen osallistuneita äitejä. He ovat keroneet kokemuksistaan ja minä olen saanut mahdollisuuden tehdä tämän tutkimuksen.

Olen kirjoittanut tutkimusraportin, jonka tekemiseen ovat vaikuttaneet minun subjektiiviset kokemukseni esimerkiksi äitiydestä, lastensuojelusta ja äideistä, yhteistyökumppaneista, jotka osallistuivat tämän tutkimuksen tekemiseen. Tutkijalla on aina tutkimukseen osallistuvia ihmisiä suurempi valta. Tutkija päättää tutkimuksen teoreettis-metodologisista ja tekstuaalisista valinnoista. (Laitinen & Uusimäki 2007, 321.) Minä olen myös päättänyt teoreettisista lähtökohdista ja metodologisista valinnoista.

Jokaista tutkimusta tulisi tarkastella myös siitä näkökulmasta, auttaako se tekemään tutkittavana olevien ihmisten elämän paremmaksi (Hirsijärvi & Hurme 2004, 20; Eskola & Suoranta 2003, 56). Eettinen velvoite sosiaalityön tutkimuksessa on kuunnella, kuulla ja tuoda ihmisten hätä osaksi yhteiskuntapoliittista keskustelua (Granfelt 1998, 40). Yksi mahdollisuuksista on kirjoittaminen, jonka avulla voidaan kertoa vaikeista elinoloista ja puolustaa heikompia kuten esimerkiksi asunnottomia, rikoksentekijöitä, alkoholisteja, huumeiden käyttäjiä, maahanmuuttajia, prostituoituja ja toimeentulotukiasiakkaita (Granfelt 2006, 127). Sosiaalityön tutkimuksen poliittinen ymmärtämys on tärkeää. Ihmisten arkeen vaikuttavat poliittiset valinnat kuten esimerkiksi väestöryhmien eriarvoisuus. Naistutkimuksessa on korostettu, miten henkilökohtainen on osa poliittista. Henkilökohtaiset ulottuvuudet ovat yhteydessä rakenteellisiin tekijöihin ja nämä on tutkimuksessa tärkeä huomioida. (Pohjola 2003, 57 - 58.) Rakenteelliset tekijät vaikuttavat tutkimukseeni osallistuvien äitien kokemuksissa esimerkiksi siinä, millainen mahdollisuus heillä on pitää yhteyttä lapsiinsa ja millaista tukea he ovat saaneet huostaanoton jälkeen.

Usein hädässä olevat ihmiset eivät kykene pitämään kiinni oikeuksistaan tai vaatimaan asemansa parantamista. Kuvaukset elämäntilanteesta, jotka on tehty paneutuen ja huolellisesti eivät sääli, vaan kertovat yhteiskunnan epäoikeudenmukaisuudesta. (Granfelt 2005, 247.) Lähtökohtana tutkimuksessa täytyy olla ihmisarvon kunnioittaminen (Granfelt 2006, 128; Hirsijärvi, Remes & Sajavaara 2008, 25). Empaattisella kirjoittamisella tarkoitetaan sitä, että lukija voi samaistua tutkittaviin ja näin ymmärtää heidän elämäänsä. Kirjoittaja ei saa ymmärtää liikaa, valikoida eikä kaunistella, koska se vie tutkittavien ihmisten vastuullisuuden ja lukijalta moraalisen haasteen. (Granfelt 2006, 129.) Eettisesti tuleekin pohtia, onko tutkimus onnistunut näissä asioissa. Tavoitteeni on, että tutkimus toisi huostaanotettujen lasten äitien äänen paremmin kuuluviin ja siten parantaisi heidän ja toisten samassa tilanteessa olevien ihmisten elämää.

Jokaiselle tutkimukseen osallistuvalla pitää antaa riittävä tieto tutkimuksen luonteesta ja tavoitteesta. Lisäksi on korostettava, että tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista. Tietoja julkaistessa luottamuksellisuus ja anonymiteetti ovat tärkeitä. (Eskola & Suoranta 2003, 56 - 57; Hirsijärvi, Remes & Sajavaara 2008, 25; Tiittula & Ruusuvuori 2005, 17.) Kiinnitin erityistä huomiota siihen, että äideillä oli tietoa tekemästani tutkimuksesta ennen kuin he antoivat suostumuksensa tutkimukseen. Korostin vapaaehtoisuutta. Kävin kertomassa sijaishuollon sosiaalityöntekijöille tutkimuksestani ja tein siitä heille esitteen, jonka he saattoivat antaa äideille luettavaksi. Sosiaalityöntekijät olivat keskeisiä henkilöitä kertomaan äideille tutkimuksesta. Tavoitteeni oli, että ennakkotieto tulevasta tutkimuksesta ja haastattelun kulusta auttaisi haastateltavia valmistautumaan tilanteeseen. Pohdin etukäteen niitä seuraamuksia, mitä tutkimukseen osallistuminen voi heille aiheuttaa.

Haastattelun alussa pyysin luvan haastatteluun ja sen nauhoittamiseen. Olin laatinut valmiin suostumuspaperin. Kerroin vielä tutkimuksesta ja pyysin kysymään lisää, jos joku asia oli jäänyt epäselväksi. Kaikki äidit suostuivat haastatteluun, mutta kaksi äideistä ei tullut toiseen haastatteluun, vaikka he lupautuivat siihen ensimmäisessä tapaamisessa. Odotin heitä ja soitin heille kysyäkseni, oliko tullut joku este, ja sopiaksemme toisesta ajasta. En kuitenkaan tavoittanut äitejä puhelimitse, joten en koettanut tavoittaa heitä uudempaa kertaa. Äideillä oli oikeus irtautua tutkimuksesta. Tutkimukseen osallistuminen oli vapaaehtoista ja olen erittäin kiitollinen, että äidit kertoivat tärkeistä ja arvokkaista kokemuksistaan. Haastattelusta poisjäännin syynä voi olla haluttomuus kertoa kokemuksista uudelleen, koska ne herättävät ahdistavia tunteita. Koulun ryhmätyötila koettiin ehkä paikaksi, johon oli helppo tulla sen keskeisen sijainnin takia. Turvallisuuden ja luotettavuuden pyrin takaamaan oveen kiinnitetyllä varattu-ilmoituksella. Haastatteluun suostuvilla saattoi haastattelujen aikana nousta mieleen ikäviä muistoja, jotka ehkä aiheuttivat ahdistusta. Kerroin, että voimme lopettaa haastattelun, jos puhuminen tuntuu vaikealta. Olisimme voineet palata asiaan uudelleen toisena ajankohtana, jos haastateltava olisi halunnut. Haastateltavalla oli lupa keskeyttää tutkimukseen osallistuminen sitä halutessaan. Kukaan äideistä ei keskeyttänyt haastattelua. Aika kului nopeasti ja puhuttavaa oli paljon. Pidin huolen siitä, että haastattelu-aika ei kestänyt yli kahta tuntia.

Aineiston purkaminen eli litterointi vaati eettistä pohdintaa siitä, kuinka tarkasti haasta-

teltavien sanomat asiat kirjataan ylös. Analysointivaihe vaatii tarkkuutta siitä, kuinka kriittisesti ja syvällisesti haastattelut voidaan analysoida ja voivatko haastattelussa mukana olevat sanoa mielipiteensä siitä, miten heidän sanojaan on tulkittu. Tutkijan eettinen velvollisuus on esittää tietoa, joka on niin varmaa ja totuuden mukaista kuin mahdollista. Tutkimusta kirjoitettaessa on otettava huomioon luottamuksellisuus sekä ne seuraukset, jotka julkaisulla on haastateltaville, heitä koskeville ryhmille ja instituutioille. (Kvale 1996, 111.) Laitisen ja Uusitalon (2007, 325) mukaan tutkimuksen eettisyyttä ja sitä kautta myös luotettavuutta lisää tutkijan subjektiivisuuden tunnustaminen. Aineisto-otteiden tarkoituksena on lisätä analysoinnin luotettavuutta ja antaa lukijalle mahdollisuus tarkistaa tekemäni subjektiiviset tulkinnat äitien kokemuksista. Olen muuttanut aineistolainauksissa nimien lisäksi paikkakunnat ja muut tunnistamista helpottavat asiat. Näin olen pyrkinyt takaamaan luottamuksen siihen, ettei haastatteluun osallistuneiden henkilöllisyyttä pystytä selvittämään.

4 ÄITIYS

4.1 Menetyksen kokemukset

Jokainen äiti halusi haastattelun alussa kertoa huostaanoton syistä ja elämästään lasten lähdön jälkeen. Lasten lähtöhetki muistettiin tarkasti. Kaikille äideille huostaanotto tuli yllätyksenä, vaikka neljä äitiä kertoi, että he saivat tukea ja apua lastensuojelun avo- huollolta ennen sitä. Kolme äitiä kertoi, että perhetyöntekijät olivat käyneet heillä vii- koittain ja kaksi äiti kertoi osallistuneensa perhekuntoutukseen ennen lasten huostaanot- toa. Äidit kokivat huostaanoton menetyksenä. He eivät olleet hylänneet lapsiaan vaan toivoivat, että lapset vielä palaisivat kotiin asumaan ja huostaanotto purettaisiin. Lapsis- ta erilleen joutuminen on äideille menetys. Taustalla on monia eri syitä. Menetyksen kuten rakkaista eroon joutumisen ja kuoleman yhteydessä koetaan surun ja ikävän tun- teita. Kulttuurisesti nämä tunteet liittyvät menetykseen. Äiteihin, jotka eivät asu lastensa kanssa, liitetään usein ajatus siitä, että äiti on hylännyt lapsensa. (Nousiainen 2004, 100.) Vanhempien suru lapsen menettämisestä on läsnä koko ajan, ja usein heillä on epärealistinen toive lapsen paluusta kotiin (Laurila 2003, 44).

Pirkko: "Mulla oli kuule... join... teen itsemurhan. Itsemurhan partaalla olin. Mää vielä soitin. Mikähän se on siinä, hetkinen siinä pankin talossa (perheneuvo- la)? Mää sannoin, että mä tapan itteni. Mulla oli hermot kireällä siinä vaiheessa. Niin, että kun kerta näin meni, kun mulla ei ole lapsia. Mitä mun hyödyttää? Mut sitten mää ajattelin, että jos sen teen niin lapsethan siinä kärsii. Ajattelin, ei her- ran jestas, lapsethan ne siinä. Sitten kävin tytön kummitädin kanssa juttelemassa."

H: "Hän oli sellainen henkilö, jolle sitten kerroit."

Pirkko: "Joo. Mä menin ja olin yötä siellä ja kerroin. Tiedätkö, että minä olen ajatellut. Hän sanoi, että älä ihmeessä! Sulla jää pienet lapset. Sannoin, niin vissiin tekkeekin. Älä mittään tuommosia puhukaan! Siitä minä sitten. Me tytön kummitädin kanssa kumpikin itkettiin. Herran jumala se sano, pakko! Se sanoi, ettei ole ihmekään. Olet sinä tyttö kokenut semmosta."

(Pirkko)

Pahimmassa tapauksessa äiti kokee menettäneensä elämänsisältönsä, kun hän menettää

lapset. Itsesääli ja itsetuhoiset ajatukset voivat pyöriä mielessä. Aluksi voi olla sellainen tunne, ettei elämällä ole merkitystä. Päihteidenkäyttö ja itsemurha-ajatukset voivat lisääntyä. Ystävien, sukulaisten ja ammattilaisten tuki vaikeassa elämäntilanteessa on erityisen tärkeää. Lasten lähdön jälkeen neljä äitiä kertoi, että heidän vaikeutensa pahe-
nivat eri tavoin. Pirkko suunnitteli itsemurhaa, Tiina koki yksinäisyyttä, Eeva masentui ja Tuula ratkesi juomaan. Lasten lähtö on kriisi äideille ja tässä muutostilanteessa he tarvitsisivat tukea selviytyäkseen siitä. Huostaanoton aiheuttama kriisi voi synnyttää traumaattisen kriisin, jos äiti ei saa tarvitsemaansa apua ja tukea uudessa elämäntilanteessaan. Häpeän kokemukset voivat eristää äidin ystävistä ja sukulaisista, joten tuen saaminen muilta jää puuttumaan tai hyvin vähäiseksi. Ronkaisen (1999) mielestä häpeästä voi irtaantua vihaamalla tai häpäisemällä. Vihaava henkilö puolustaa paikkaansa, omia rajojaan ja tunteensa oikeutusta. Häpäisemisessä ylenkatsotaan toista tavalla, joka asettaa itsen paremmaksi suhteessa toiseen. (Mt., 143.) Äidit kamppailevat äitiydestään ja heidän vihansa, itsetuhonsa ja katkeruutensa ovat tässä mielessä luonnollisia ja odotettuja vastareaktioita äitiyden särkymiselle. (Väyrynen 2006, 96.)

Tiina: "Ei hirveä ikävä ollut, eikä koko ajan mielessä, kun aattelin, etten jää hirveään itsesääliin, kun lapset lähti. Jotkuthan sanoo, että tekee itsemurhan, kun lapset lähtee, tai alkaa käyttää jotakin ja rupee ryyppäämään. Hain sitten kouluun."

(Tiina)

Osa äideistä aloitti uusia asioita elämässään lasten huostaanoton jälkeen. Tiinan opiskelu mahdollisti sen, että elämä lähti menemään eteenpäin ikävästä huolimatta. Lapsia hän ei ole unohtanut, vaan hän pitää yhteyttä heihin säännöllisesti. Huostaanotosta huolimatta hän aloitti opiskelun ja löysi ammatin, johon hän haluaa valmistua.

Haastattelija: " Miksi yhteydenpito lapsein kiellettiin kokonaan?

Maarit: No siitä tuli tuomio ja se kiellettiin.

H: Pyysitkö valvottua tapaamista?

Maarit: Kyllä minä pyysin. Ne sanoivat, että asia ei sinulle kuulu.

H: Joo.

Maarit: Ei ne antaneet tavata. Ne sanoivat, että se ei sinulle kuulu.

Minä sanoin, että ihan sama miten te sen teette. Minulla on kuitenkin elinkautinen. Minä sanoin suoraan. (Maarit)

Lasten huostaanotto voi katkaista yhteyden lapseen kokonaan. Maarit vertasi huostaanottoa elinkautiseen vankeuteen. Hänen lapsensa huostaanotettiin yksitoista vuotta sitten. Hän ei ole tavannut lapsiaan heidän lähtönsä jälkeen, mutta hän uskoo, että lapset ottavat häneen yhteyttä, kun he tulevat täysi-ikäisiksi. Toinen lapsista tulee täysi-ikäiseksi lähiaikoina ja toinen lapsista on jo täysi-ikäinen. Maarit ei ole voinut olla äiti lapsilleen ja sen myötä hän on kokenut menettäneensä jotakin tärkeää koko loppuelämäkseen. Vanhemmuus ei lopu, vaikka arkipäivää ei enää vietetä yhdessä. Vanhemmuudessa on erilaisia vaiheita, ja se on elinikäinen projekti. Jos vanhempi ei voi tai ei saa pitää yhteyttä lapseensa, on suhdetta lapseen vaikea solmia uudelleen lapsen aikuistuttua. (Kujala 2003, 18.)

Haastatteliija: ”Mitä sää nyt ajattelet, kun lapset ovat olleet sijaisperheissä jo kaksi vuotta?”

Tiina: ”Että kaikki ei oo sitä, miltä näyttää. Meitä pidetään huonompana perheenä kuin esimerkiksi Niemisiä. Joutuu ajattelemaan taas lapsia tämän haastattelun aikana. Viime yönä nukuin kolme tuntia. Lapsia olen miettinyt.”

H: ”Tämä haastattelu voi nostaa paljon mieleen lapseen liittyviä asioita.”

Tiina: ”Eilen soitin Jennille ja Jonille.” (Tiina)

Vertailu sijaisperheen tai perhekodin vanhempiin on ymmärrettävää, mutta äideille raskasta. Koko ajan on tunne siitä, että on huonompi ja pitäisi olla parempi, tai että ei kelpaa vanhempana lapsilleen sellaisena kuin on. Vaikeaa on erityisesti silloin, kun omista tunteista ei voi kertoa kenellekään. Kujalan (2003, 18) mukaan vanhempi kokee luonnollisia mustasukkaisuuden tunteita ja alemmuudentunteita vanhempana, erityisesti äitinä. Äiti kokee menettäneensä lapsensa sijaisäidille, koska sijaisäiti on parempi äiti. Näistä alemmuuden ja mustasukkaisuuden tunteista olisi tärkeä puhua sijaishuollon sosiaalityöntekijän kanssa. Jos näitä tunteita ei käsitellä, ne vaikeuttavat biologisen äidin ja sijaisäidin välistä vuorovaikutusta ja äidin asennetta lapsen sijoituspaikkaa kohtaan. Biologisen äidin on vaikea luottaa sijaisäitiin kasvattajana. Perhehoidolla tarkoitetaan usein pitkäaikaista sijoitusta uuteen perheeseen. Lapsella on kahdet vanhemmat ja kaksi kotia ja tällainen tilanne on kaikille osapuolille vaativa. Biologisen äidin on ratkaistava suhteensa lapsen toiseen äitiin. Tällaisessa tilanteessa voi syntyä kilpailutilanne, joka voi vahvistaa biologisen äidin huonommuuden kokemuksia äitinä. (Granfelt 1998, 119.)

Haastattelija: ”Millaista sinun elämä on ollut lasten sijoituksen jälkeen?”

Eeva: ”Olen huomannut, että olen erakoitunut ja minulla ei ole ystäviä. Haluaisin tehdä paljon erilaisia asioita esimerkiksi opiskella. En halua valehdella ja pelätä, että joku kysyy jotakin meidän perheeseen liittyvää. Eilen kävin vanhimman tyttären kanssa lenkillä. Olinkin leikkisällä tuulella ja nauroin pitkää aikaa. Liian paljon istun neljän seinän sisällä.” (Eeva)

Elämänpiirin rajoittuminen ja erakoituminen estävät ja hidastavat selviytymistä omista vaikeuksista, joita usein ovat mm. voimattomuus, yksinäisyys, päihteet, masennus, työttömyys. Uudessa elämäntilanteessa äidit tarvitsevat tukea ja aikaa sopeutua muutoksiin. Omasta perheestä kertominen toisille on vaikeaa. Äidit peittävät osan identiteetistään ulkopuolisilta moraalikoodimme tiukkuuden vuoksi. Jos he uskaltavat asettaa äitiytensä julkiselle arvioinnille, he todennäköisesti joutuisivat ottamaan vastaan kielteisiä mielipiteitä ja arvioita. Itselleen hyväksyttyä identiteettiä rakentaessaan äitien on tehtävä se ristiriitaisessa tilanteessa. Kulttuurimme kuva äitiydestä ja moraalikäsityksistä ei välttämättä ole sama kuin meidän omat kokemuksemme äitiydestä. (Nousiainen 2004, 69.) Vanhemmat, joilla on kokemuksia huostaanotosta, voivat olla suurena tukena vanhemmille, joille asia on uusi.

4.2 Tapaamisten ja yhteydenpidon merkitys äideille ja sisaruksille

Yksi tärkeimmistä sijaishuollossa olevan lapsen oikeuksista on oikeus pitää yhteyttä läheisiinsä. Sijaishuoltopaikan valinnassa on jo otettava huomioon se, että yhteydenpito on mahdollista lapsen ja läheisten välillä. Etäisyys ei saa olla este yhteydenpidolle. Yhteydenpito läheisiin ei kuitenkaan koskaan ole täysin rajoittamatonta. Sijaishuoltoa koskeva päätös on rajannut tietyllä tasolla lapsen ja hänen läheistensä välistä yhteydenpitoa. (Saastamoinen 2010, 136.) Lapsi voi monella tavalla pitää yhteyttä läheisiinsä. Yleisin yhteydenpidon muoto on soittaminen ja lapsen kuulumisten kysyminen. Useissa tapauksissa soittoajoissa ja -kerroissa on eroja sijaisperheiden ja perhekotien välillä. Lasten henkilökohtaiset matkapuhelimet mahdollistivat soittamisen puolin ja toisin. Pienillä lapsilla omaa puhelinta ei ole ja se vaikeutti ja vähensi puhelinkontaktien määrää. Isommat lapset soittivat äidilleen useasti päivässä ja yhteydenpito on tiivistä. Äidille haluttiin kertoa heti kaikki tapahtumat ja kysyä neuvoa erilaisissa asioissa. Yhteydenpitoa voidaan toistaiseksi rajoittaa, esimerkiksi jos lapselle halutaan antaa aikaa sopeu-

tua (uuteen) sijaisperheeseen tai se voidaan kokonaan kieltää, jos siitä katsotaan olevan vaaraa lapselle.

Maarit: ”Minähän en nähnyt Pyryä puoleen vuoteen ja sain soittaa hänelle yhden kerran viikossa 10 minuutin ajan, kun hän oli osastolla.” (Maarit)

Tiina: ”Jennin kanssa on vaikeampaa kuin Jannen kanssa. Janne suhtautuu huumorilla ja naureskelee. Jennille kun soittaa, ne (perhekodin vanhemmat) panee kaiuttimen päälle. Jenni ei jaksa keskustella. Ei ole helppoa. Jannen kanssa on helpompaa, kun voi puhua kaksi kertaa viikossa.” (Tiina)

Yleensä perhekodin ja sijaisperheen kanssa on sovittu soitto ajasta, joka on kerran kuukaudessa tai kerran viikossa sopimuksesta riippuen. Ylimääräisiin puheluihin suhtaudutaan vaihtelevasti sallien tai kieltäen. Yhteydenpito lapseen puhelimen välityksellä ei aina ole helppoa. Lapsi vastaa lyhyesti, eikä hän aina halua puhua äidille mitään, varsinkin jos puhelinyhteyksiä on harvoin ja niihin liittyy jännitystä. Yhteisiä puheenaiheita löytyy helpommin, jos yhteydenpito on säännöllistä. Pieni lapsi tarvitsee opettelua ja tukea puhelimesta puhumiseen. Puhelinkeskustelun aikana voi nousta mieleen monenlaisia asioita ja tunteita, joista lapsen pitäisi saada puhua aikuisen kanssa. Aikuinen voi sanoittaa lapsen tunteita ja tarjota tukea.

Pirkko: ”Mä soittelen Jaanalle, mä soittelen Jarille ja mä soittelen Sarille. Mut siten tota olen huomannut, että niinkö nämä pienemmät niin kuin Jaana. Niillä on kotipuhelin. Ei hän pysty soittamaan siskolle ja veljelle. Ja siitä lähtien, kun se lastenkodista siirty pohjoiseen Jaana ei ole velipoikaa nähnyt. Tästä on neljä vuotta aikaa. Se jälkeen kun ovat lastenkodista lähteneet, ei ole nähneet sisko ja veli toinen toistaan. Niin, että tällainen operaatio. Paitsi vanhin tyttö on nähnyt nuorinta tyttöä siskoa, kun me käytiin. Nyt viime kuussa käytiin, nyt Jaanan luona. Sijaisperheen luona oli tapaaminen. Oli Sari matkassa. Mut nuo kaksi ei ole nähnyt. Että tämäin. Olishan se kiva. Miksi nuorin siirrettiin sinne pohjoiseen? Eikö ois voinut lähemmäksi? Lähempänä olisi ollut sijaisperhe, mihin ois voinut tää nuorin tyttö.” (Pirkko)

Sisarukset voivat olla vähän yhteydessä toisiinsa. Puhelut sisarusten välillä ovat mah-

dollisia, mutta tapaamisia on harvoin. Lapsen sijoituspaikka voi olla niin kaukana, etteivät sisarukset pysty tapaamaan toisiaan. Äidit toivovat, että lapset tapaisivat toisiaan ja pitäisivät toisiinsa yhteyttä. Pitkät etäisyydet ja vieraantuminen vaikeuttaa sisarusten välisiä tapaamisia samalla tavalla kuin äidin ja lapsenkin tapaamisia. Sisarukset ovat henkinen tuki toisilleen ja tätä tukea sijoitetut lapset tarvitsevat. Parhaimmillaan sisarusten välinen suhde kestää koko elämän. Lapset joutuvat usein eroon sisaruksistaan sijoituksien yhteydessä. Sisarussuhteilla olisi kuitenkin tärkeä paikka sijoitetun lapsen elämässä. Sisarukset voisivat auttaa vanhempien menettämisestä aiheutuneen surun käsittelyssä. (Gardner 1996, 161 - 182.) Uusperheessä elävien lasten biologinen tausta yhdistää yhdessä tai erikseen asuvia biologisia sisaruksia ja puolisisaruksia. Biologinen side on merkityksellinen (Ritala-Koskinen 2001, 162 - 163). Sisarusuhteita on tutkittu vähän, vaikka ne liittyvät perheeseen ja ovat tärkeitä ihmissuhteita lapselle (Niemi 2003, 34). Sisaret elävät usein kauemmin kuin vanhempamme ja voivat siten olla tärkeitä lähisukulaisia läpi elämämme.

Yleisenä periaatteena pitäisi olla, että sisarukset sijoitetaan samaan paikkaan huostaanottotilanteessa. Kaikkien haastattelemini äitien lapset on sijoitettu eri paikkoihin eri puolille Suomea. Syynä tähän on usein sijaisperheiden vähyys ja se, ettei ole saatavana sijaisperheitä, jotka olisivat valmiita ottamaan useita lapsia, esimerkiksi sisaruksia. Pirkon ja Maaritin lapset eivät olleet tavanneet sisaruksiaan huostaanoton jälkeen tai edellisestä tapaamisesta on jo useita vuosia. Jos sisarusten merkitystä lapsille arvostetaan, niin heidän yhteydenpitoaan tuetaan ja he pääsevät asumaan huostaanoton jälkeen samaan sijoituspaikkaan tai ainakin mahdollisimman lähelle toisiaan. Jos tämäkään ei ole mahdollista, niin sisarusten välisten tapaamisten säännöllisyydestä on huolehdittava.

Pirkko: "Mukavia. Kyllähän ne. Sinähän tiität, että jos lapset kun tullee harvoin käymään. Siinä äiti kuule hyvin äkkiä lättäjä paistelee." (Iloista naurua)

"Ei ole kyllä valittamista. Paulahan (sosiaalityöntekijä) kävikin kattoon sillon, kun vähän Jari pääsi käymään kotona. Pystyy lapset käymään kotona. Minä sanon, että kyllä pystyy. Ei ole kyllä ollut valittamista.

Se on niin, kun me kumpikin. Se kun jännittää. Me molemmat jännitetään. Herran jestas! Nytkö se tulee se Jarin tapaaminen? Me vissiin kumpikin jännitetään sitä tapaamista. Niin, poika kun joka kuukaus kun tulloo jännitetään molemmat. Onko poika kasvanut?" (Pirkko)

Lasten tapaamisten käynnistyminen on äideille iloinen asia. Yleensä lapsen tapaamisia on kerran kuukaudessa tai useamminkin riippuen lapsen iästä ja sopimuksesta, joka tapaamisista on tehty. Niitä odotetaan ja niihin valmistaudutaan suunnittelemalla yhteistä tekemistä. Tapaamiset voivat olla myös jännittäviä niin äidille kuin lapsillekin. Tapaaminen pitkän ajan jälkeen herättää tunteita samoin kuin puhelinkeskustelut, joissa tunteita on vaikea pukea sanoiksi. Vierailu äidin luona ei aina ole helppo lapselle eikä äidille. Lapsi voi syyttää äitiä huostaanotosta ja siitä, että lapsi asuu sijoituspaikassa. Äidillä voi olla voimaton olo omista vaikeuksistaan tai syyllisyydestä ja häpeästä johtuen. Kaikki haastatteleman äidit tapasivat lapsiaan ja pitivät tapaamisia tärkeinä.

Haastattelija: ”Mitä sinä ajattelet siitä nelituntisesta. Millaista se sinun näkökulmasta oli?”

Tiina: ”Niin, että miten se meni?”

H: ”Niin. Millaiset fiilikset sinulla siitä oli, kun kello oli yli kuusi?”

Tiina: ”Surkea olo ja henkisesti väsynyt. Sitä vain ajattelee, että neljä tuntia. Henkisesti se tuntuu pahalta.” (Lapsen tapaaminen kotona.)

H: ”Oletteko te päässeet käymään Jennin luona?” (5-vuotias tytär asuu sijaisperheessä.)

Tiina: ”Ei olla käyty siellä.” (Tiina)

Tuula: ”Joo kyllä lapset voi tulla. Mulla ei ole silleen mitään esteitä. Käyhän ne joka toinen viikonloppu. Nyt viimeiset neljä viikonloppua ne on ollut mun luona joka viikonloppu. Ja nyt tulevat kaikki lapset sitten perjantaina.” (Tuula)

Tapaamiset sijaisperheen luokse tai tapaamispaikkaan voivat olla pitkiä, jopa useita tunteja kestäviä auto- tai junamatkoja. Joskus lapsi voi tulla vanhempiensa tai sisaruksiensa tapaamiseen lentokoneella. Lapsi voi olla tapaamisessa väsynyt jo pelkästä matkustamisesta kuten tapaamiseen tulleet vanhemmatkin. Pitkistä etäisyyksistä huolimatta tapaaminen saattaa kestää vain muutaman tunnin. Tapaamisen jälkeen äidistä voi tuntua vaikealta, kun aika loppuu kesken tai tapaaminen ei ole onnistunut toivotulla tavalla. Biologiset vanhemmat eivät aina ole nähneet lastensa sijoituspaikkaa. Se, ettei äiti tunne lapsensa asuinympäristöä, vaikeuttaa vuorovaikutusta lapsen kanssa. Mielikuvat lapsen uudesta asuinympäristöstä ohjaavat vuorovaikutusta ja voivat aiheuttaa väärinymmärrystä. Parhaimmillaan yhteydenpito lasten kanssa on tiivistä ja luontevaa, lasten ehdoilla

järjestettyä. Lapset voivat tulla lomilla käymään ja soitella silloin kun he haluavat ja kun heillä on vanhemmilleen asiaa.

Lasten lähdettyä elämä muuttuu monella tavalla. Asunto vaihdetaan pienempään. Äidin roolin ylläpitäminen suhteessa lapseen muuttuu. Sijaisperheen vanhemmista tulee äiti ja isä varsinkin pienille lapsille ja tämän tuo muutoksia biologisen äidin äitiyden ylläpitämiseen. Isompien lasten kohdalla tämä kysymys ei noussut esille. Yksi äiti kertoi pelostaan, että häntä mustamaalataan lapsille sijoituspaikassa. Äitiys muuttaa muotoaan lasten kasvaessa, ja äitiydellä on oma paikkansa naisten elämässä, vaikka yhdessä ei asutakaan (Granfelt 1998, 7 - 12). Oman elämän vaikeudet eivät poista lasten merkitystä äideille. Äitiyttä pidetään yllä niillä keinoilla, jotka ovat käytössä siinä elämäntilanteessa. Lapsille soitetaan, heitä käydään tapaamassa ja odotetaan heidän vierailujaan.

Jokaisella haastatteluun osallistuneella äidillä on oma elämäntarinansa. Heillä oli erilaisia vaikeuksia lasten lähdön aikaan ja nyky hetkellä. Vaikeuksista huolimatta äideillä on myös asioita, joihin he ovat tyytyväisiä. Tuula kertoi kärsineensä masennuksesta ja väkivallasta parisuhteessa lasten lähdön aikaan. Tällä hetkellä hän on tyytyväinen siihen, että hän on saanut uuden asunnon, vaikka masentunut hän kertoi olevansa vieläkin. Maarit ja Tiina ovat olleet pitkään työttöminä. Maarit iloitsi poikansa kotiin tulosta ja hyvästä lausunnosta, jonka hän on saanut osallistuessaan vanhemmuuden arviointiin. Tiina aloitteli opiskelua, kun tapasin hänet ensimmäisen kerran. Toisella tapaamiskerralla hän kertoi olevansa erittäin iloinen ja tyytyväinen opiskeluunsa. Pirkko kertoi kokeneensa yksinäisyyttä lasten lähdön jälkeen. Silloin hänellä oli ollut itsemurha-ajatuksia. Haastattelu hetkellä hän oli tyytyväinen elämäänsä, kun yksi tyttäristä kävi kotona viikonloppuisin. Eeva kertoi olleensa väsynyt mistä syystä hän ryhtyi käyttämään alkoholia ja yritti itsemurhaa lääkkeillä. Haastattelu hetkellä hän kertoi kärsivänsä työttömyydestä ja saamattomuudesta. Vaikeuksistaan huolimatta äidit miettivät lastensa asioita ja olivat huolissaan heistä. He toivoivat saavansa apua sosiaalityöntekijältä ja sijaishuollon vanhemmilta. He kokivat saaneensa liian vähän apua. Avun pyytäminen voi tuntua vaikealta, on sitten kysymys voimattomuudesta tai taloudellisista vaikeuksista ja siksi koetetaan selviytyä yksin.

Läheiset ja ystävät olivat tärkeitä. He auttoivat lapsiin liittyvissä asioissa. Vaatii rohkeutta kertoa työ- ja opiskelukavereille, että minun lapseni on sijoitettu sijaisperheeseen

tai perhekotiin. ”Joka kerran keksitään, sitä aina epäillään” lause on tullut tutuksi Tuulalle. Hän joutui usein selittämään ammattiauttajille sitä, ettei hän ole päihdeongelmainen. Hän kertoi kärsivänsä ajoittain vaikeasta masennuksesta ja lääkkeiden väärinkäytöstä. Äidit kokivat leimaavana sen, että heidän lapsensa on huostaanotettu. Huostaanotto kulki heidän perässään uudessa elämäntilanteessa, ja ammattiauttajien on ehkä ollut vaikea nähdä tätä päivää. Menneisyyden vaikeudet seuraavat tähän hetkeen, vaikka ongelma olisi nyt toinen tai ongelmia ei olisi lainkaan. Äitiysidentiteetin kannalta yhteys lapseen on merkittävä voima ja rakennusaine. Äidit eivät rakenna aikaisemmasta poikkeavaa äitiysidentiteettiä, vaikka ovatkin erossa lapsistaan. He haluavat säilyttää sen identiteetin äitiydestä, joka heillä on ollut lapsen kanssa asuessaan. Esimerkkinä tästä on, että äidit eivät halua puhua avoimesti erilaisesta äitiydestään kuin kaikkein lähisimmille ihmisille. Näin he välttävät leimautumisen. Toiseksi äidit haluavat tavata lapsiaan ja olla heihin yhteydessä niin usein kuin mahdollista. Kolmanneksi, vaikka äidit eivät asu yhdessä lastensa kanssa, he toimivat vastuun, välittämisen ja huolenpidon moraalin mukaisesti. Yhteys lapseen on alkanut ehkä jo raskausaikana ja säilyy elämäntilanteen muuttuessa. Äidit ikävöivät lapsiaan ja ovat heistä huolissaan, vaikka he eivät ole läsnä lapsen arjessa joka päivä. Lapsen kanssa ei enää asuta fyysisesti, mutta siitä huolimatta lapsi on läsnä äidin mielessä. (Nousiainen 2004, 168 - 169.) Äidit ja äitiys ovat erilaisia. Äitien elämäntilanteet vaihtelevat ja voivat joskus olla lapsien kannalta ei-toivottavia. Ei-toivottavista asioista olisi kuitenkin käytävä keskustelua, ja voidaan olla eri mieltä siitä, mikä on ei-toivottavaa.

5 SUHDE LAPSIIN

5.1 Lasten merkitys

Lasten merkitys huostaanoton jälkeen oli suuri kaikille tutkimukseen osallistuneille äideille. Merkitys ilmeni siten, että lapsiin haluttiin pitää suhdetta yllä kaikilla mahdollisilla keinoilla ja että heitä haluttiin tavata niin usein kuin se on mahdollista. Yhdelle äideistä tätä mahdollisuutta ei ollut myönnetty, vaikka hän oli sitä toivonut. Yhdelle äidille ensimmäinen tapaaminen huostaanoton jälkeen tapahtui usean vuoden päästä.

Pirkko: ”Kun olisi vähän lyhyemmät nuo matkat. Se on pitkä, kun omalla autolla lähtee. Piti lähteä jo seitsemältä, että kerkiää tulla takasin samana iltana.”

H: ”Minkälainen se tapaaminen oli Tiinan kanssa, kun se on niin äskettäin tapahtunut, niin pitkän ajan jälkeen?”

Pirkko: ”Se oli kuule eka kerta, kun junalla minä menin. Se oli pikkunen, kun se oli kolme vuotias kun se lähti. Ei siinä mitään. Siinä tuli itku äidille ja tyttö itki. Minä ensin kattoin, että onko se tuo kun sillä on pitkä tukka ja sitten, että kyllä se on.”

(Pirkko)

Lapsien ajatellaan tarvitsevan kiinnittyäkseen sijaisperheeseen rauhan, jota biologinen äiti saattaisi häiritä sijoituksen alkuvaiheessa. Tästä syystä äiti ei voi alkuvaiheessa tavata lastaan. Toisinaan valvotut tapaamiset ovat mahdollisia. Valvotussa tapaamisessa äidin lisäksi on viranomainen, joka valvoo, että kaikki sujuu lapsen edun mukaisesti. Valvottuja tapaamisia järjestetään silloin, jos katsotaan, että äiti voi olla vaaraksi lapselle. Lapsen kieltäytyminen äidin tapaamisesta on kuultava ja otettava huomioon, kun päätetään yhteydenpidosta. Maaritin elämäntilanteessa valvottuja tapaamisia ei ollut järjestetty, mutta sillä olisi ollut suuri merkitys äidille ja ehkä myös lapsille. Olikohan lapsilta kysytty mielipidettä äidin tapaamisesta? Useissa lapsiin kohdistuvissa tutkimuksissa on tullut esille lasten näkymättömyys ja toiseus omissa asioissaan. Kehitystyön kohteena ovat ammattilaisten asenteelliset ja taidolliset valmiudet kohdata lapsia erillisinä asiakkaina, ei aikuisen kautta. (Forsberg, Ritala-Koskinen, Törrönen 2006, 16.) Lasten mielipiteen kysyminen suoraan lapselta tuntuu vaikealta ja liian helposti ajatellaan, ettei lapsi osaa sanoa mielipidettään. Sosiaalityössä on pääasiassa tehty töitä ai-

kuisten kanssa, vaikka asia olisi koskettanut lapsia. Lasten huomioimista on lisätty ja menetelmiä lasten kanssa työskentelyyn on kehitetty, mutta ei vielä riittävästi.

Pirkko: "Joo ja mullahan sitten tyttö sai ruveta sitten tämä vanhin ruveta kulkemaan äidin tykönä, olemaan. Niin tuota ja meillä mennee, meillä on niin, meillä mennee niin mukavasti, kun tyttö tulee käymään.

Jos nämä oiskin minun luona, niin mulla ois elämä ihan erilaista. Mutta kun ne ei ole, niin ei ole. Kaipuu on kova, varsinkin nytten kun joululähestyy ja tietää, että vanhin tyttö pääsee jouluksi äidin tykö." (Pirkko)

Pirkko sai aluksi tavata lapsiaan valvotusti, mutta nuorinta lastaan hän sai tavata vasta usean vuoden päästä sijoituksesta. Vuosien jälkeen sijoituksesta vanhimman tyttären viikonloppulomat äidin luona tuntuivat äidistä hienolta asialta. Tytär halusi tulla äidin luokse, vaikka sijoitus oli kestänyt useita vuosia. Äidin mielestä, hänellä olisi ollut parempi elämä, jos lapset olisivat voineet asua hänen kanssaan.

Maarit: "Vanhin lapsista kirjoitti ylioppilaaksi viime keväänä Taivaanrannan lukiossa. Minäkin nyt kuljen siellä, mutta en ole tavannut."

H: "Tuntisitko tyttäresi, jos hän tulisi vastaan?"

Maarit: "En tuntisi. Osoitteen mukaan on kuitenkin vielä Taivaanrannassa ja asuu omassa asunnossa." (Maarit)

Eeva: "Lapsille on vaikea olla äiti, kun heitä tapaa vain kerran kuukaudessa muutamman tunnin ajan. En oikein voi ajatella tätä, koska pelkään romahdusta. Teen hulluina töitä ja se on ollut henkireikä ja pakenemisaika. Nyt ei ole töitä." (Eeva)

Äidin roolin ylläpitäminen suhteessa lapsiin vaikeutuu, kun yhteydenpito heihin vähenee ja vastuu lapsista siirtyy sijaisvanhemmille. Enää ei lasten kanssa eletä yhdessä jokapäiväistä arkea. Vanhemmuus ei kuitenkaan pääty lasten lähtöön, vaan se jatkuu äidin eliniän. Kodittomien naisten äitiys on paljolti näkymättömissä olevaa ja yleisestä äitiyden mallista poikkeavaa. Heidän äitiyttään voi nimittää jaetuksi, särkyneeksi tai erilaiseksi äitiydeksi: marginaalissa olevaa äitiyttä. Marginaalissa olevat äidit ovat joutuneet luopumaan mahdollisuudesta elää oman lapsensa kanssa. (Granfelt 1998, 122.) Huostaan otettujen lasten äitien äitiys on mielestäni marginaalista. Äidit eivät voi elää yhdes-

sä lastensa kanssa. Tapaamispaikat ja -ajat on tarkasti sovittu etukäteen ja he tietävät vähän lastaan koskevista asioista. Äitiys on jaettua, särkeä ja erilaista. Äitiys jaetaan sijaisäidin kanssa ja tapaamisia lapsen kanssa voi olla vähän.

Tiina: “ En tykkää, että se alkaa sanomaan niitä äitiksi ja isäksi.”

H: “ Onko tästä asiasta puhuttu yhdessä?”

Tiina: “ Ei olla voitu jutella.”

H: “ Se tilanne, kun ne tuovat Jennin teille. Näette siinä eteisessä.”

Tiina: “ Viimeksi ei ehditty kysyä, onko se syönyt edes aamupalaa.

Puhelimessa sanovat, että ei tässä mitään ihmeempää. Sitten Jennille sanovat, että sinun oma äiti soittaa. Ensin se oli, että Tiina äiti soittaa.

Sosiaalityöntekijä vissiin otti siihen yhteyttä, että ei olla Tiina äiti ja Masa isä.

En minä tykkää, että sanoo niitä äitiksi ja isäksi.” (Tiina)

Tiina kertoi, että hän ei pidä siitä, että lapsi sanoo sijaisperheen vanhempia äidiksi ja isäksi. Tiina oli kokenut asian niin vaikeana, ettei hän uskaltanut puhua sijaisvanhempien kanssa asiasta. Äiti nimitys pitää yllä äitiyttä, vaikka yhteistä arkea ei eletäkään lasten kanssa. Todellinen menetys äidille voikin tapahtua vasta silloin, kun äiti huomaa, että joku toinen on äiti hänen lapsilleen. Vastuu lapsesta on siirtynyt lähes kokonaan sijaisvanhemmille. Biologinen äiti saattaa miettiä, voinko kutsua itseäni äidiksi ja voin ko tuntea olevani äiti? Säilyykö äidin rooli, vaikka lasta ei enää näkisikään ja vaikka kasvatusvastuu olisi siirtynyt sijaisvanhemmille?

Tiina: “Hoitaja oli ollut huolestunut (lastenhoitaja), mutta lääkäri ei. Tuntuu, että kun olen ollut päiväkodissa harjoittelemassa ja olen nähnyt, että miten tuo (sijoitettu tytär) herran jumala tulee pärjäämään esikoulussa ja koulussa. Se on arka ja epä tietoinen. Se ei tiedä. (Äiti on huolissaan tyttärensä arkuudesta ja epä tietoisuudesta tapaamisten yhteydessä.) Sitten kesällä heinäkuussa, kun me oltiin kaksi yötä meidän äidin luona. Se oli eka kerta, kun se oli poissa sieltä Niemisiltä. Ne oli vasta lopettanut vaipan käytön. Neuvolan täti oli sanonut, että pitää yövaippaa ja alustaa käyttää. Yöllä pitää herättää pissalle. Höpö, höpö. Sitä ei tarvinnut käyttää pissalla. Äitikin sano, että vanhemmiltakin lapsilta menee sekasin, jos joutuu herättämään pissalle. Ei sitä tarvinnut yöllä herättää. Kumpanakaan

yönä se ei pissannut siihen. Sillä oli sitten yölamppu mukana. Sano eka yön jälkeen, että oho oli unohdettu jättää yölamppu laittamatta päälle. Mä sanoin, että mä kattoin Jenni, että sinä et tarvis sitä. Toiseksi yöksi se ei edes pyytänyt sitä. Sitten tuli kohta ilmiotus, kun minun äiti sitten ilmoitti. Ei sitä tarvinnut herätellä, kun illalla kävi pissalla ennen nukkumaan menoa. Sitten tuli ilmoitus, että se osaa käydä ite pissalla vessassa.” (Sijaisperhe ilmoitti, ettei lasta tarvitse herättää yöllä ja että hän osaa käydä pissalla vessassa.) (Tiina)

Äidit ovat huolissaan lastensa selviytymisestä ja tämän huolen jakamiseen ei löydy kuuntelijaa. Lasta koskevista asioista puhutaan liian vähän yhdessä sijaisperheen tai perhekodin vanhempien kanssa ja äidin kesken. Monista tärkeistä lasta koskevista asioista äiti kuulee sijaishuollon sosiaalityöntekijältä, ei suoraan sijaisvanhemmilta. Aikuiset selviytyvät puhumattomuudesta, mutta lapsi joutuu hämmentäviin tilanteisiin eri perheiden välillä. Lapsen hämmennyksen voi huomata lapsen käyttäytymisestä ja puheesta. Lapsi voi puhua häntä koskevista asioista pitempien tapaamisten yhteydessä ja kysyä jotakin tärkeää asiaa vanhemmiltaan, johon he eivät osaa sanoa mitään. Lapsen käytös voi joskus pelottaa ja hämmentää, koska tapaaminen on lyhyt eikä tilannetta ehditä käydä läpi siinä yhteydessä. Aikuinen ei aina tiedä, mistä on kysymys ja lapsen hämmennys jatkuu, kun kukaan ei kerro hänelle asioita, jotka häneen liittyvät. Lisäksi tapaamisia on usein niin harvoin, että niiden toivotaan onnistuvan ja päättyvän hyvillä mielin. Lapsen tavallista poikkeavaa käytöstä tai sanomista mietitään pitkään tapaamisen jälkeen.

Haastattelija: “Mutta nyt olet huomannut, että Jenni on tullut iloisemmaksi?”

Tiina: “On mitä se puhelimessa on puhunut ja meilläkin se puhuu.

Välillä se nauraa kikattaa. Se oli joskus kun toiset nauraa niin totinen.

Ajattelin, että apua olenko tehnyt jotakin väärin vai mikä tässä on? Olin ymmällään, kun se ei oikein ymmärtänyt leikkiä.”

H: “Kuinka paljon hän joutuu miettimään sitä, että onko hän paha tyttö tai tehnyt jotakin väärää?”

Tiina: ”Se mitä sijaishuolto kertoi, en ole Marjalta ja Joukolta (sijaisperheen vanhemmat) sitä kuullut, eivätkä ole siitä kirjoittaneet lapulle.

Että Jenni on kokenut, että on huono ja paha tyttö yhdessä välissä.”

H: “Aivan.”

Tiina: "Yhdessä välissä sitten sosiaalityöntekijä kysyi, että onko hän kotona sanonut sitä. Lastenkodissa se sanoi, että hän on paha ja ruma tyttö. En ole tämän jälkeen kuullut, että hän ois näin puhunut. Minä sitä mietin, että mistä se ois keksinyt sen, että se on ruma, kun se on hirveän nätti."

H: "Aivan, joo."

Tiina: "Se on varmaankin syyttänyt itseään." (Tiina)

Äidin huoli lapsen selviytymisestä herättää syyllisyyden tunteita omasta toiminnasta lapsen tapaamistilanteissa. Äiti haluaisi tukea ja auttaa lastaan. Äidit tarvitsevat tilan ja paikan, jossa pohtia lapsen reaktioita sijoitukseen, tapaamiseen ja muihin lasta koskeviin asioihin. Sijaishuollon sosiaalityöntekijän kanssa Tiinalla on mahdollisuus puhua lastaan koskevista asioista ja sijaishuollon työntekijältä hän sai tiedon lapsensa kokemuksista. Sijaishuoltoa pidetään tärkeänä paikkana, josta saatiin tietoa lapsista ja siellä sovitaan tapaamisten aloittamisesta, jatkamisesta ja huostaanoton purkamisesta. Sijaishuollon sosiaalityöntekijä on viidelle äidille ainoa ammattihenkilö, jonka kanssa he pystyivät puhumaan lapseensa liittyvistä asioista. Sijaishuollon työntekijän vaihtuminen koettiin vaikeuttavan yhteistyötä lapsen asioissa. Biologisen vanhemman voi olla vaikea ymmärtää lapsen normaaleita kriisireaktioita. Lapsen käytös voi olla uhmakasta, takertuvaa tai vetäytyvää suhteessa vanhempaansa riippuen kriisin vaiheesta ja iästä. Vanhemmat tarvitsisivat tietoa vanhemmuuden merkityksestä lapsen kannalta ja tietoa lapsen kriisireaktioista. Muuten heidän on vaikea tai lähes mahdoton toimia etävanhempana tyydyttävällä tavalla. Vanhempi saattaa luopua yhteydenpidosta lapseen, jos hän kokee, ettei pysty siihen. (Kujala 2003, 18.)

Tuula: "Kalle on sellanen, että se on kamalan aggressiivinen Tuijaa (Kallen isosisiko) kohtaan. Tuija kuitenkin suojelee sitä. Sitten se tekee kaikkee sellasta, että Kalle sanoo, että ihan sama. Ne huutaa kuitenkin. Mä olen koettanut Jaakolle (Kallen isä) sanoa, että puhu sen pojan kanssa. Puhu sille, älä huuda. Äläkä aina uhkaile tai kiristä sitä. Palkitse sitä, että jos nyt tehtäis näin ja näin, niin sitten olisi mahdollista että kävis näin hyvin. Ja sillain. Kalle oli sanonut Tuijalle, että hän kohta tappaa itsensä. Mulla tuli kauhea olo. Kalle on viidennellä luokalla ja syyskuussa hän täytti 11-vuotta." (Tuula)

Avun saaminen lapsille on vaikeaa, vaikka äiti tietäisi lapsen vaikeuksista. Tuula kertoi,

että lasten isän kanssa ei ole toimivaa yhteistyötä ja lasten isän kanssa hän ei pysty puhumaan lastensa asioista. Sijoituksen päätyttyä lapset eivät ole enää lastensuojelun asiakkaita ja siksi he eivät saa sieltä apua. Äidin kokemus on, että heidän vaikeuksiensa täytyy tulla suuremmiksi ennen kuin he saavat apua. Lisäksi äiti koki, ettei hänen mielitejiinsä luotettu. Huostaanotetut lapset ovat usein jo aivan pieninä jääneet kantamaan vastuuta aikuisten tunteista ja tarpeista. Lapsi kääntää helposti häpeälliset sanat ja teot itseensä päin ja saattaa kokea olevansa itse syyllinen niihin asioihin, joita hänelle tapahtuu. Huostaanotto on raju ja traumaattinen ero omasta perheestä. Lapselle tämä tilanne voi kuitenkin tarjota uuden alun, mutta hän tarvitsee siinä aikuisten tukea. (Savolainen 2008, 146.) Kotiin palaaminen sijaishuollosta biologisten vanhempien luokse on lapselle myös suuri muutos, jossa hän tarvitsee aikuisten tukea.

5.2 Lasten lähtö

Huostaanottopäivän äidit muistivat tarkasti ja sen syyn, miksi lapset huostaanotettiin. Äidit kertoivat heidän elämästään kirjoitetuista lausunnoista, joissa äidit oli määritelty kykenemättömiksi huolehtimaan lapsistaan. Heidän oma näkemys huostaanottoon johtaneista syistä usein poikkesi siitä, mitä virallisiin papereihin on kirjoitettu huostaanoton perusteista. Huostaanoton perusteet saatetaan kokea epäoikeudenmukaisina ja jopa väärillä perusteilla tehdyiksi. Äidit eivät kieltäneet vaikeuksiaan, mutta niiden ratkaisukeinoista he olivat eri mieltä. Äidin on vaikea hyväksyä vaikeuksiaan ja niiden vaikutusta lasten elämään. He ovat rakastaneet ja välittäneet lapsistaan niillä voimavaroilla, jotka heillä sillä hetkellä on ollut käytettävissä.

Pirkko: ”Ei oo helppoa ollut mulla. Niin, just kaikkein ihanimmalla iällä. Sekin kolme vuotias, niin se vietiin. Niin, asuttiin vielä rivitalossa, mikä oli maailman paras paikka. Siinä olis ollut lapsilla tillaa olla ja leikkiä. Kivat naapurit oli, mutta niin ilkeitä oli kaverit, että ne teki tämmöisen ilkeyden. Ilmoittivat sosiaalivirastoon, että olen kuulemma hakannut lapsia koiran kettingillä ja seksuaalisesti hyväksi käyttänyt. Mul on kyllä laput, että poliisilaitoksella ei ole tapahtunut mitään tämmöstä. Mutta näin kävi.” (Pirkko)

Sosiaalityöntekijän, joka on tehnyt päätöksen huostaanotosta, olisi käytävä läpi huostaanoton syyt vielä kerran pahimman kriisiajan mentyä ohi lasten biologisten vanhem-

pien kanssa. Ne on luultavasti käyty yhdessä läpi päätöstä tehdessä, mutta siitä huolimatta syyt voivat jäädä epäselviksi, tai äidin on vaikea ymmärtää niitä kriisin keskellä. Seksuaalinen hyväksikäyttö ja väkivalta voivat olla teemoja, joista sosiaalityöntekijän on vaikea puhua asiakkaan kanssa. Aitoa asiakkaan kohtaamista auttamistyössä hankaloittaa tabut. Huostaanotto on arvolutautunut ilmiö ja siihen voi siksi liittyä vaikenemista ja puhumattomuutta. Lisäksi siihen liittyy usein paljon tunteita, otetaan kantaa oikeasta ja väärästä, tai syyllisistä ja syyttömistä. Moralisointikin usein kuuluu tähän. Hyökkävyys, vihamielisyys, etäisyyden ottaminen, eron tekeminen ja piinallinen hiljaisuus syntyy tabuina pidetyistä teoista. (Laitinen 2009, 11.)

Tuula: ”Se oli 2000-luvun alussa. Me käytiin päihdekuntoutuksessa ja sitten me tultiin kotiin. Niin me sitten erottiin, kun nuorimmaisten lasten isä rupesi ryyppäämään siellä kuntoutuksen aikana. Kun me tultiin sieltä, niin me erottiin kokonaan. Sitten me päästiin kotiin. Se kuntoutus oli neljä ja puoli kuukautta. Sitten pari kuukautta meni, kun me muutettiin. Ja mä retkahdin kerran ja lapset joutu sitten perhekotiin. Se oli semmonen niin kun vapaaehtoinen sijoitus. Ei tahdonvastainen. Sanottiin, että se on sitten helpompi purkaa. Isä vastusti silti, mutta se ei saanut lapsia luokseen. Se oli väliaikainen päätös. Sitten päätettiin, että nyt kokkeillaan. Ne on kaksi kertaa nyt kesäleiriltä jäänyt lapset mulle, kun on selvinnyt että isä juo niin paljon.” (Neljä lasta sijoitettu perhekotiin. Kaksi lapsista palasi asumaan isän luokse muutaman vuoden sijoituksen jälkeen.) (Tuula)

Lasten isällä on uusi perhe ja Tuulan mielestä lastensuojelu ei tiedä, että isällä on päihdeongelma. He ovat lasten kanssa koettaneet kertoa sitä sosiaalityöntekijälle ja leirillä muille heidän asioitaan hoitaville työntekijöille. Asiaan ei ole suhtauduttu riittävän vakavasti. Tuula on isän humalan takia hakenut lapset luokseen useita kertoja. Hän ei kuitenkaan uskalla kertoa tästä viranomaisille, koska silloin isä voisi estää hänen ja lasten tapaamiset. Viranomaiset voivat hyväksyä lapsen asumisen myös päihdeongelmaisen isän kanssa. Miesten juomista ei yleensä pidetä niin vakavana asiana kuin naisten. Isän uusi naisystävä ja perhe ovat ehkä vaikuttaneet luotettavilta isän alkoholin käytöstä huolimatta. Kulttuuriset käsityksemme ohjaavat meitä kertomaan kunnollisen isän tarinaa, kun kysymyksessä on mies. Miehen rajat ovat joustavammat. Äidin kulttuuriset rajat ovat ahtaammat ja ne tulevat esille siinä, mitä äideille sallitaan. Meidän on vaikea hy-

väksyä äitiyden heikkoutta. (Nousiainen 2004, 74 - 75.) Isän heikkous meidän on helpompi hyväksyä lastensuojelustyössä kuin äidin, mutta avo-/ avioerotilanteissa lapset yleensä jäävät asumaan yhdessä äidin kanssa.

Äidit kokivat lasten sijoittamisen kodin ulkopuolelle vaikeaksi. He kertoivat lasten lähtöön liittyvistä kokemuksistaan.

Pirkko: ”Ei ole sanottu, ei ole kysyttykään lupaa, että se sijoitetaan sinne. Koska se oli silloin sunnuntai, kun Tiina siirrettiin tuota lastenkodista Koivumaahan. Minä sain sydänkohtauksen. Se oli nimittäin niin kova järkytys mullekin. Minä kun en saanut soittaakaan lapsille lastenkotiin.” (Pirkko)

Pirkolle huostaanotto ja lasten siirtyminen lastenkodista perhekoteihin oli järkytys. Lapset olivat jo lastenkodissa ja huostaanotosta oli varmasti puhuttu hänelle. Äiti ei ehkä voinut uskoa, että lapset sijoitettaisiin pysyvästi perhekoteihin. Todellinen tilanne tuli hänen tietoisuuteen ehkä vasta silloin, kun siirto tapahtui. Yhteistyön tekeminen äidin ja lasten kanssa helpottaa heidän uuteen tilanteeseen sopeutumista, vaikka siihen aina liittyy omat vaikeutensa. Lastensuojelun työntekijät voivat kokea äidin vastustamisen hankalana asiana kohdata, mutta siitä huolimatta päätöksen tehneen sosiaalityöntekijän on kerrottava asiasta vanhemmille ja perusteltava, mihin päätös pohjautuu. Puhumattomuus pahentaa tilannetta ja synnyttää ulkopuolisuuden tunteen. Luottamusta viranomaiseen on tämän jälkeen vaikea rakentaa uudelleen.

Tiina: ”Pari sosiaalityöntekijää kysy tuodaanko me Joni lastenkotiin seuraavana päivänä vai hakeeko ne sen? Tyttö oli lastenkodilla. Me aateltiin, että me ite tuodaan Joni, vaikka se oli aika vaikeeta, kun se pani hanttiin.” (Tiina)

Maarit: ”Ne (lapset)tultiin hakemaan oikein ambulanssilla pillit päällä. Se tämä sosiaalitantha oli pyytännyt ambulanssin hakemaan. Minulla on lääkärin lausunto siitä, että lapsissa ei ole mitään väkivallan jälkiä. Minulla oli poliisikuulustelu. Lapsia ei haastatellut kukaan, koska heidän mielestä oli olemassa faktat. Kyllä, näin se on. Ne ei saanut niitä muuten, kuin niiden piti tehdä rikos. Yhteydenpito kiellettiin täysin.” (Maarit)

Lasten lähtöön liittyvät tapahtumat muistettiin hyvin ja se kertoo siitä, miten vaikeana tilanne koettiin. Tiina ja hänen miehensä veivät lapsensa itse lastenkotiin ja vaikeaksi sen teki se, kun lapsi vastusteli ja tilanteeseen liittyi paljon erilaisia tunteita: vihaa, syyllisyyttä ja häpeää. Lapsen kannalta turvallisuutta tuova asia on, kun hän saa vanhemmat saattamaan uuteen paikkaan. Arjen kohtaaminen on helpompaa lasten lähdön jälkeen, kun konkreettisesti on itse mukana näkemässä ja viemässä lapsia sijoituspaikkaan. Tämä helpottaa lapsen sopeutumista muutokseen ja vanhempien etävanhemmuuden alkua. Lasten lähtöön liittyvä dramatiikka jää myös lasten mieleen. Maarit odotti kolmatta lastaan, kun lapset lähtivät, eikä hän ole saanut sen jälkeen tavata lapsiaan. Hänen silloinen miesystävänsä oli väkivaltainen. Maaritin nuorin lapsista sijoitettiin perhekotiin vuonna 2008, mutta päätös kotiin palaamisesta on tehty loppuvuodesta 2009. Sisarukset eivät ole tavanneet toisiaan.

Huostaanotetun lapsen huolenpidosta vastaavilla viranomaisilla on velvollisuus valvoa, että lapsen ja hänen läheistensä välinen yhteydenpito on lapsen edun mukaista. Se ei saa vahingoittaa lasta psyykkisesti eikä fyysisesti. Yhteydenpidon kieltäminen lasten ja vanhempien välillä kokonaan on päätös, joka on hyvin harvinaista ja siihen on oltava hyvät perusteet. Se on kuitenkin tehtävä silloin, kun nämä perusteet täyttyvät. Yhteydenpidon rajoittamisesta tehtävän päätöksen tulee olla määräaikainen. Se on voimassa enintään yhden vuoden kerrallaan. (Saastamoinen 2010, 137, 186). Maaritin lapset menettivät huostaanotossa äidin, pikkuveljen, isovanhemmat ja muut sukulaiset äidin puolelta. Pikkuveli menetti isoveljen ja isosiskon. Yhteydenpidon kieltäminen on aiheuttanut monille ihmisille elämänikäisen menetyksen, ei vain äidille. Toisinaan voi kulua useita vuosia ennen kuin äiti voi tavata lastaan. Huoli lapsen selviytymisestä painaa äidin mieltä. Huostaanottotilanne on jäänyt mieleen traumaattisena kokemuksena ja näiden kokemusten jakaminen ja kertominen olisi äideille tärkeää ja eheyttävää. Huostaanoton jälkeen pienen biologisen lapsen äidin on kohdattava se tosiasia, että hänen lapsensa nimittää sijaisperheen äitiä äidiksi ja tämä herättää monenlaisia kysymyksiä ja tunteita. Päällimmäisenä on tunne siitä, ettei ole enää tärkeä ihminen omalle lapselleen. Pelko äitiyden menettämisestä on suuri ja syyllisyys ja häpeä voivat vaikeuttaa elämää.

Suhde lapsiin voi muotoutua paremmaksi huostaanoton aikana, jos äiti voi pitää säännöllisesti yhteyttä lapsiinsa puhelimitse ja tapaamisten avulla. Äidillä pitäisi olla mahdollisuus puhua lapsiinsa liittyvistä asioista säännöllisesti sijaisvanhempien, perhekodin

henkilökunnan ja sijaishuollon sosiaalityöntekijän kanssa. Huostaanottopäätöksen tehneen sosiaalityöntekijän olisi hyvä keskustella huostaanottoon johtaneista syistä vielä kerran äidin kanssa siinä vaiheessa, kun kriisiaika on mennyt ohi. Yhteisvastuullinen vanhemmuus ottaa huomioon biologisen äidin merkityksen lapselle lapsen kasvatuksessa. Tärkeintä on, että lapsi saa säilyttää suhteensa kaikkiin niihin aikuisiin, jotka hänestä välittävät.

6 LÄHIYHTEISÖ

6.1 Yhteistyö sijaisperheen, perhekodin ja sijaishuollon kanssa

Yhteistyössä on eroja sijaisperheen, perhekodin ja sijaishuollon kanssa. Silloin kun yhteistyö toimii äidit kokevat, että heidän mielipidettä kysytään lapseen liittyvissä asioissa. Tapaamisissa joustetaan ja yhteydenpitoa lapseen tapahtuu sovittua enemmän. Eri perhekotien ja sijaisperheiden välillä on eroa, miten yhteydenpitoon lapsen vanhempiin suhtaudutaan. Nämä erot ihmetyttävät ja tuntuvat epäoikeudenmukaisilta äideistä. Toisaalta äideissäkin on eroja, miten he suhtautuvat sijaisperheen tai perhekodin vanhempiin. Sijaisperheen vanhempiin on usein etäisempi suhde kuin perhekodin vanhempiin. Tämä voi johtua siitä, että sijaisperheessä vanhemmat konkreettisesti ottavat äidin ja isän roolin ja se voi olla uhka äidin identiteetille. Perhekotiin sijoitetaan usein vanhempia lapsia ja siellä työntekijöinä on palkattuja ohjaajia. Heitä ei kutsuta isäksi ja äidiksi.

Tiina kertoi tyttärensä sijaisperheestä:

Tiina: “Sillai omistushaluisia. Ne ois halunnut muuttaa Japaniin jopa. Se tuli tieto sijaishuollolle. Päivi (sosiaalityöntekijä) ilmoitti, että se ei käy päinsä. Jannekin oli silloin siellä. Ne oli aatellut jo silloin muuttaa sinne Japaniin. Ne oli sanonut, että ei se ihan noin vaan käy.” (Tiina)

Yhteistyön toimimattomuutta Tiina piti omistushaluisena. Hän tarkoitti tällä sitä, että perhekodin vanhemmat haluavat omistaa lapset, eivätkä halua heidän tapaavan lapsia. Sijaisperhe on uusi perhe lapselle ja perhe elää omaa elämäänsä, kuten mikä tahansa muukin perhe. Huostaanotetun lapsen äidille perheen suunnitelmissa oleva muutto eri paikkakunnalle voi olla järkytys. Pitkät etäisyydet vaikeuttavat lapsen tapaamista ja yhteydenpitoa. Äiti voi joutua tilanteeseen, että huostaanoton lisäksi hänen on mietittävä sellaistaakin vaihtoehtoa, jossa lapsi muuttaa ulkomaille. Ulkomaille asuvaa lasta olisi lähes mahdoton tavata niin usein kuin Suomessa asuvaa lasta.

Tiina: “Se meiltä kysyttiin, kun on kaksi päiväkotivaihtoehtoa. Toinen oli kunnallinen päiväkoti ja toinen oli kristillinen. Molemmissa oli hyviä ja huonoja puolia. Me

valittiin se kristillinen, koska siinä on pienemmät luokat ja yksilöllisempää. Pienempi koulu. Ei siellä mitään uskonnollista kasvatusta erityisesti ole, mutta otetaan yksilöllisemmin ja paremmin huomioon. Pienempi koulu ja pienempi luokkakoko. Siinä voi sitten jatkaa myös koulua.” (Tiina)

Eeva: ”Minä toivoisin, että sijaisperheen äiti kertoisi esimerkiksi sähköpostilla poikien päivästä ja mitä heille kuuluu. Kerran viikossa saan soittaa pojille.” (Eeva)

Tiina: ”Ei olla käyty siellä (tyttären sijaisperhe). Janne on päässyt lentokoneella käymään siellä (siskon sijaisperheessä). Se oli ihan onnessaan. Se on jo vuoden ikäisenä ollut ensimmäisen kerran lentokoneessa. Se oli puhe, että Jennikin pääsisi myös käymään lentokoneella täällä.” (Tiina)

Luottamus ja hyvä yhteistyö syntyy, kun biologisilta vanhemmilta kysytään mielipidettä lapsiin liittyvistä asioista. Tämä helpottaa etävanhemmuuden käynnistymistä ja poistaa turhaa vihaa ja katkeruutta sijaisvanhempien ja biologisten vanhempien väliltä. Äidit toivovat myös, että he saisivat enemmän tietoa siitä, mitä lapsille kuuluu ja miten heillä menee sijaisperheeltä. Tieto lasten asioista poistaisi vanhempien ulkopuolisuuden tunnetta ja helpottaisi vuorovaikutusta lapsen kanssa. Yhteisvastuullinen vanhemmuus antaa äideille mahdollisuuden säilyttää äitiyden, joka on tärkeää hänen identiteetilleen. Sisarusten keskinäiset tapaamiset koettiin tärkeinä, ja äidit toivovat, että sitä mahdollisuutta tuettaisiin enemmän. Lentokoneella matkustaminen on elämys ja mahdollistaa tapaamiset, vaikka asuttaisiin kaukana toisista.

Tiina: ”Minä luulen, että se on niin kuin viime kesänä tuo loma. Janne oli monta yötä yhteen kyytiin meillä. Yhtenä lauantaina sen piti olla vain neljä tuntia, mutta Janne saikin jäädä sitten meille yöksi. En tiedä mitä sitten Niemiset (sijaisvanhemmat) ovat joutuneet selittämään Jennille.”

”Jenni oli melko hankala silloin. Janne sai jäädä yöksi. Se oli juuri edellisellä kerralla kysynyt meiltä, että voiko hänkin jäädä yöksi? Minä sanoin, että sinun pitää Marjan ja Joukon kanssa siitä jutella (Jennin sijaisvanhemmat). Se oli niin kuin vähän vaikeena tai olisiko se ajatellut, ettei se ole tervetullut. Tuntui siltä. Se ei paljon jutellut niin kuin se yleensä juttelee. Sanoi vaan, joo tai ei. Minä sanoin, että Anne ja Mikko on luvannut (Jannen perhekotivanhemmat). Täytyy kysyä

Marjalta ja Joukolta. Kun kysyin, mitä Marja ja Jouko oli sanonut, Jenni sanoi, ettei hän halua sanoa. Minä en viitsinyt sitten sen enempää kysellä enkä udella.”
(Tiina)

Tiina oli tyytyväinen siihen, että hänen poikansa sai olla heillä ylimääräisiä öitä kesäisin ja hän ihmetteli sitä, kun tytär ei saanut ollaan yhtä ylimääräistä tuntia heillä. Saman perheen sisaruksilla yhteydenpito ja biologisten vanhempien tapaaminen voivat vaihdella eri sijaisperheiden kesken. Tämä voi kertoa siitä, että tapaamisista ei sovita yhdessä kaikkien osapuolten kesken. Luottamusta ei pääse syntymään, kun asioista ei puhuta eikä tutustuta toinen toisiinsa. Lapsi voi joutua vaikeaan tilanteeseen silloin, kun hän ei esimerkiksi saa jäädä pitemmäksi aikaa tapaamiseen biologisten vanhempiensa luokse, vaikka sisar saa jäädä. Sijaisvanhempien antamat vastaukset syyksi saattavat herättää hämmennystä niin vanhemmissa kuin lapsissakin. Lapsille tilanteet voivat olla hämmentäviä ja jopa epäoikeudenmukaisia.

Pirkko: ”Minä en oo Jarin tykönä käynyt kertaakaan. Sitä mää ihmettelen sitä sosiaalivirastoa. Oli puhe, meillä oli puhe, että viime kuussa olisi pitänyt olla kodin käynti. Niin Jarin tapaamista ei ollut, vaikka Paulalle (sosiaalityöntekijä) yritin soittaa. Niin, kun me Paulan kanssa sovittiin aikaisemmin. Paula tekee kirjallisen sopimuksen ja Jarin tapaamiset tulisi olemaan joka kuukausi mun luona. Tämä Jarin porukka ei ole tuonut Jaria viime kuussa.” (Pirkko)

Pirkolle ei ilmoitettu, miksi Jarin tapaamiset eivät ole käynnistyneet sovitulla tavalla. Yhteydenpito sijaisvanhempien kanssa voi olla vähäistä. Sijaisperheet asuvat kaukana ja siitä syystä lasten luona ei käydä, mutta lapseen pidetään yhteyttä puhelimella. Tapaamiset ovat järjestyneet usein lastenkodilla tai ensi- ja turvakodilla, jos sellainen on paikakunnalla. Lapsen kasvaessa yhteydenpito helpottuu ja tapaamisia järjestetään pääasiassa äidin kotona. Kouluikäinen lapsi osaa paremmin kertoa omista asioistaan, kuin aivan pieni lapsi.

Tiina: ”Hetimiti, kun pääsi vaihtaa perhettä (Jannen sijaisperhe vaihtui perhekodeksi), niin se pääsi pelaamaan jalkapalloa. Se ei edellisessä perheessä päässyt pelaamaan jalkapalloa, vaikka sosiaalityöntekijä kysy, kun se on kiinnostunut urheilusta. Että eikö voi mennä harjoituksiin? Sijaisperhe oli sanonut, että ei. Ne on niin väkivaltaisia

lajeja, että ainoa mihin voi mennä, on uinti. Nyt kun se muutti perhettä, se pääsi heti joukkueeseen pelaamaan.” (Tiina)

Tiina ei ymmärtänyt sitä, miksi hänen poikansa ei saanut harrastaa jalkapalloa. Biologisten- ja sijaisvanhempien välillä voi olla erimielisyyttä siitä, mitä lapsi saa harrastaa. Kuka päättää ja muistetaanko kysyä lapsen mielipidettä? Lapsen asioista keskusteleminen on tärkeää, mutta sitä on liian vähän sijaisvanhempien ja biologisten vanhempien välillä. Biologiset vanhemmat ja sijaisvanhemmat pelkäävät ehkä riitoja ja erimielisyyksiä kasvatuskysymyksissä. Syynä voi myös olla, ettei sijaisperhe koe yhteiselle keskustelulle niin suurta tarvetta, kuin biologiset vanhemmat. Asioista sopiminen lapsen kanssa koetaan tärkeänä asiana ja yhteistyön tekeminen ei aina ole helppoa biologisten vanhempien kanssa. Lasten näkökulmasta yhteistyö kaikkien osapuolten kesken vähentäisi heidän ristiriitaisiin tilanteisiin joutumista.

Tiina: ”Ne ei paljon kerro kuulumisia. Se sanoo miten tarhassa on mennyt, mutta ei muuta mitä Jennille kuuluu. Tapaamiseen tulee kirjelappu mukana.

Kirjelappuun on kirjoitettu mistä Jenni tykkää. Se tykkää piirtelystä. Niin ei siinä mitään negatiivista, mutta miksi ei mitään positiivista voisi sanoa. Puhelimessa ja tapaamistilanteessa eivät kerro mitään Jennistä, tai silloin kun tuo ja hakee.” (Tiina)

Tiinan kokemukset yhteistyöstä sijaisvanhempien kanssa kuvaavat hyvin yhteistyön vaikeutta ja asioiden puhumattomuutta. Silloin kun lapsi sijoitetaan sijaisperheeseen tai perhekotiin, hän tuo mukanaan oman eletyn elämänsä. Lapsen elämäntarina on alkanut jo kauan aikaa sitten, ennen lapsen syntymää jatkumona vanhempien ja hänen läheistensä elämäntarinoita. (Barkman & Janhunen 2005, 128.) Biologisia vanhempia ei voi työntää sivuun lasten elämästä, vaan heidän vanhemmuuden tukeminen rohkaisee heitä pitämään yhteyttä lapsiinsa ja antaa myös lapsille mahdollisuuden säilyttää vanhempiensa. Raution (2004, 6) tutkimuksen mukaan lapsi voi kiinnittyä turvallisesti sijaisperheeseensä, jos sekä lapset että perheet saavat riittävästi tukea sijoitusvaiheessa. Lapsille on helpottavaa kuulla ja nähdä, että vanhemmat selviytyvät heidän lähdöstään huolimatta. Vanhemmuuden säilyminen huostaanotosta huolimatta on mahdollista yhteisvastuullisessa vanhemmuudessa. Äiti ei menetä vanhemmuuttaan, vaan se on yhteisvastuullista. Näin äiti säilyttää arvokkuuden tunteen äitiydestään ja haluaa pitää yhteyttä lapsiinsa

säännöllisesti.

6.2 Sukulais- ja ystävätuen merkitys

Ystävien ja sukulaisten antama tuki huostaanoton jälkeen on tärkeää. Ystävät ovat tukenneet ja rohkaisseet jatkamaan eteenpäin. Sukulaiset ovat auttaneet käytännön asioissa. Toisaalta kaikki lähisukulaisetkaan eivät aina tiedä, että lapset ovat huostaanotettu. Huostaanotto on äidille niin vaikea asia, että siinä tilanteessa olisi pidettävä huoli, että äidit saavat tukea sekä ystäviltä ja sukulaisilta että ammattilaisilta.

Pirkko: "Ei mun siskot ja veljet tiää ollenkaan, että mun lapset on otettu pois. Nyt-kin kesällä, kun kävin syntykodilla. Kävin vanhimman tytön kanssa siellä niin tota minä Sarille sanoinkin, että jos ne tietäis, että mulla on lapset otettu pois. Ne ois minun oven takana. Mä en viitti sanoa."

H: "Mikä siinä on ollut syynä?"

Pirkko: "En minä tiedä. Se on niin vaikeata, koska tuota mulla on yksi sisko, on tohtori. Mä en viitti sanoa, enkä mä viitti edes näyttäytyä niiden kasvojen eteen."

H: "Joo. Tuleeko siinä sellainen oma syyllisyys?"

Pirkko: "Se on oma häpiä. Minä häpiän sitä hommaa."

H: "Se on aika rankkaa kantaa sitä taakkaa."

Pirkko: "Kyllä, näin on. Minä häpiän niin että." (Pirkko)

Lasten kasvamisesta sijaisperheessä on vaikea kertoa häpeän, syyllisyyden ja oman huonommuuden tunteen takia toisille. Leimautumisen pelko voi olla niin suuri, että mieluummin jäädään ilman ystävien ja sukulaisten tukea. Omiin sukulaisiin ei uskalleta pitää yhteyttä, kun he kysyvät lasten kuulumisia. Pirkolla vanhin tytär on ainoa henkilö, jonka kanssa hän puhui asiasta. Huostaanotossa äiti voi menettää lastensa lisäksi myös sukulaisensa.

Haastattelija: "Oletko kertonut työkavereille, että lapset ovat sijaisperheessä?"

Tiina: "Niin, mä oikeestaan puhun niin, että Jani sano niin ja niin tai jotenkin sillai."

Mitä Jenni teki? En minä koskaan puhu, että toisessa perheessä. En minä tiedä miten se tuntuu niin vaikeelta. En minä tuolla meidän luokassa ole puhunut kellekään. Ainut mitä oon sanonut, kun on kysytty, että onko lapsia? Että on lapsia. Se

minkä ikäset ja sitten, jos on sattunut olleen valokuvia, oon näyttänyt kamerakännykästä.” (Tiina)

Pirkko: ” Ei tarteis yksin mörröttää. Mulla on lasten kuvat kaikki seinällä kirjahyllyssä. Kyl mä kuule joka ilta kattelen kuule. Voi että kun ne ois kotona. Kyllähän se, kun joka toinen kuukausi näkee kuule nuorinta tyttöä. Niin kyllä se on. Tyttö oottaa meitä, äitiä ja totta kai äiti oottaa. Ihana pääsee kattomaan sitä. Käytiin kattomassa joulupukin tykönä. Hetkinen, oltiinko me neljä tuntia siellä? Ja ihan mukava! Ne on nämä reissut, on mukavia, silloin kun on lasten tapaamisista kysymys. Se on mukava.” (Pirkko)

Tiina ei ole kertonut työ- ja opiskelukavereille lasten todellista olinpaikkaa. Kuvien näyttäminen kamerakännykällä kuitenkin vahvistaa lasten olemassaolon ja vanhemmuuden säilymisen toisten silmissä. Lasten lähdöstä on ollut pakko selviytyä. Yhteydenpidon käynnistäminen lapsiin auttaa jaksamaan. Lasten ajatteleva päivittäin on tärkeää, mutta toisille raskasta. Lasten tavarat ja valokuvat esillä omassa kodissa muistuttavat päivittäin lasten olemassaolosta ja niillä on suuri merkitys äidille. Pirkko matkusti monta tuntia tyttärensä tapaamiseen, joka kestää aina neljä tuntia. Aika ei ole pitkä, mutta hän koki sen merkittävänä. Lapselle yhteyden säilyminen äitiin on usein tärkeää ja tätä pitäisi tukea niin, että se voisi jatkua ja äiti jatkossakin jaksaisi matkustaa pitkän matkan tapaamiseen.

6.3 Viranomaistuen merkitys ennen huostaanottoa ja huostaanoton jälkeen

Ihmisiltä on kysyttävä heidän omia kokemuksiaan. Heitä tulisi tukea osallistumaan omaan hoitoon, kuntoutukseen ja huolenpidon prosessiin. Ihmiset ovat oman elämänsä asiantuntijoita ammatillisten asiantuntijoiden rinnalla. (Metteri 2004, 143.) Hyvä asiakassuhde työntekijän ja asiakkaan välillä on asiakkaan kuulemista, rohkaisua ja tuke- mista. Siihen voi kuulua myös innostuneisuus. Asiakas tarvitsee tietoa eri asioista ja vaihtoehtoista. Yhteinen keskustelu asiakkaan kanssa on tärkeää ja silloin työntekijäkin voi sanoa mielipiteensä ääneen. (Valokivi 2002, 175.) Vuorovaikutustaidot ovat kuntoutuksen kannalta olennaisia. On tärkeää pystyä luomaan hyvä asiakassuhde. Hyvä asiakassuhde on taitoa kohdata asiakas ja kohdella häntä kunnioittavasti. Kyse on vuorovaikutussuhteesta, joka on opittua ja koulutuksen kautta saavutettua tietoa. Tiedon lisäksi

mukana on työntekijän persoonallisia ihmissuhdetaitoja. (Hyytinen 2007, 29) Asiakas-suhde luodaan vuorovaikutuksessa ja tästä syystä työntekijän on tärkeä harjoitella myönteistä vuorovaikutusta ja kykyä kuunnella asiakasta.

Lastensuojelutyössä tehdään työtä myös aikuisten parissa. Lapsen etu on, että aikuinen saa hyvää kohtelua, tukea ja mahdollisuuden ongelmiansa käsittelyyn. Sosiaalityö tekee työtä lapsuuden ja vanhemmuuden kanssa, vaikka lapset eivät asuisikaan työssä kohdat-tavan aikuisen kanssa. Lapset voivat asua esimerkiksi toisen vanhemman luona, huos-taan otettuina, tai ovat aloittaneet itsenäisen elämän. Yhteisen arkielämän loppuminen tai tapaamisten katkeaminen ei päättä vuorovaikutusta. Vanhemmuus on osa ihmisen elämää, vaikka se olisi särkynyttä tai marginaalissa olevaa. Tästä syystä sosiaalityön on otettava se huomioon lastensuojelutyössä kuten eri areenoilla tehtävässä sosiaalityössä. (Juhila 2008, 103.) Lapsen ja vanhemmuuden tulee olla sosiaalityön keskiössä, vaikka lapsi ei asuisikaan vanhempansa kanssa.

Eeva: ”Meidän luona kävi perhetyöntekijöitä säännöllisesti. Minä olisin kaivannut konkreettista apua, en neuvoja. Me päästiin sitten perhekuntoutukseen ja siellä me työkättiin kovasti olla. Me oltiin siellä viikot ja viikonlopuiksi tultiin kotiin. Minua pyydettiin päihdetyöntekijäksi ja olinkin kokonaan juomatta 1,5- vuotta. Olisin tar-vinnut apua väsymykseen ja kun en jaksanut otin yliannoksen lääkkeitä.” (Eeva)

Haastattelija: ”Mitä mieltä sinä olet vanhemmuuden arvioinnista?”

Maarit: ”Ei ole helppo nakki. Se on hirveän raskasta henkisesti, hirveän raskasta! Jos itse olisin ns. heikolla hapella, niin ei hyvää olisi seurannut.”

H: ” Kysyttiin teiltä suostutteko te vanhemmuuden arviointiin?”

Maarit: ”Tavallaan niin, että on pakko. Jos ei suostu, se heikentää minun asemaa.

H: ”Sinä sait hyvän lausunnon ja arvioinnin.”

Maarit: ”Minä päätin jo lähtiessä, että otan sieltä hyvät paperit, lausunnon. Minä tiesin, ettei edessä voi olla mitään sellaista, josta en selviytyisi. Luotin myös siihen, että mulla on alan ammattitaito (lastenhoitaja). Jos en osaa, en olisi osannut työs-säkään, enkä pärjännyt siinä.” (Maarit)

Neljä äitiä Tiina, Eeva, Tuula ja Maarit kertoivat, millaista tukea ja apua ovat saaneet ennen huostaanottoa avohuollon tukitoimenpiteinä. Eeva ja Tuula kokivat perhekuntou-

tuksen tärkeänä ja hyödyllisenä. Perhekuntoutus on auttanut heitä ennen kuin lapset on otettu huostaan. Kuntoutuksen jälkeen eteen tulleet vaikeudet ovat kuitenkin vieneet entiseen elämäntilanteeseen. Eeva koki, että apu tuli liian myöhään ja siitä syystä kuntoutuksen hyöty jäi lyhyeksi. Eeva ja Tiina kertoivat saaneensa apua perhetyöntekijöiltä, mutta molemmat heistä ovat saamaansa apuun tyytymättömiä. He odottivat konkreettista apua, ei neuvoja. Maarit on osallistunut vanhemmuuden arviointiin. Arvioinnin tulos on niin hyvä, että hänen lapsensa sijoitus on päättymässä. Konkreettinen apu on siivousta, ruoan laittoa, pyykkihuoltoa ja lasten hoitoa. Väsyneelle äidille tällainen apu on erityisen tärkeää, mutta sen saaminen on vaikeaa. Neuvojen saaminen on helpompaa, mutta se ei yksinään riitä vaikeassa elämäntilanteessa. Jos avun saaminen ennen huostaanottoa on vaikeaa, niin huostaanoton jälkeen se ei tule yhtään sen helpommaksi. Neljä äitiä koki saaneensa apua sijaishuollolta, mutta liian vähän huostaanoton jälkeen. Tukea ja apua toivottiin enemmän. Äidit olivat jääneet ikävöimään lapsiaan ja selviytymään taloudellisista vaikeuksista. Avun hakeminen muualta on vaikeaa, vaikka sitä ehkä olisi tarjolla kuten esimerkiksi järjestöiltä.

Tiina: ”Meillä oli aikaisemmin yksityinen kolmio. Sitten halvempaan kaksioon, pienempään. (Tiina)

Pirkko: ”Kyllä kuule mullakin on nyt hetkinen kolmas muutto. Tuntuu, että enhän minä yksinäinen pysty kolmessa huoneessa ja keittiössä asumaan. Mulla on 48 neliön asunto, mut sitten käypi liian pieneksi, kun vanhin tyttö tulee käymään viikonloppuna.” (Pirkko)

Lasten huostaanotto ja sijoittaminen kodin ulkopuolelle ovat aiheuttaneet muuton pienempään asuntoon taloudellisista syistä. Tilaa ei tarvita enää niin paljon kuin lasten asuessa kotona. Tulojen pienentyessä raha riittää edullisempaan ja pienempään asuntoon. Lasten tullessa pidemmäksi aikaa biologisten vanhempiensa luokse, asunto osoittautuu ahtaaksi. Neljä äitiä kertoi kokemuksistaan asumisen ahtaudesta, kun lapset tulevat käymään.

Tuula: ”Se tuntu, se oli jotakin aivan järkyttävää. Mä jäin sitten asumaan siihen kriisiasuntoon, mihin me kuntoutuksen jälkeen muutettiin. Lapset lähti, niin mulle ilmoitettiin, että mun pitää lähteä siitä. Väkinen piti löytyä uusi asunto ja löytyihän

se. Kyllä se oli järkyttävää. Mä sanon nyt, että kyllä mä silloin retkahdin monta kertaa.” (Tuula)

Huostaanoton jälkeen elämänmuutos koettiin suurena. Muutos aiheutti kriisin ja sen keskellä äidin on lähdettävä hakemaan uutta asuntoa. Tuulan kriisiä ei pidetty niin suurena tai merkityksellisenä, että hän olisi saanut jäädä asumaan kriisiasuntoon. Hän olisi tarvinnut viranomaisten tukea. Lasten lähdön lisäksi äidit jäävät kamppailemaan niiden vaikeuksien kanssa, jotka ovat syynä huostaanottoon. Äidin vaikeudet eivät poistu, vaikka lapset lähtevät, vaan niiden lisäksi tulee yksinäisyyden ja huonommuuden tunne ja ikävä lapsia.

Pirkko: “Minä olisin tarvinnut vaikka minkälaista tukea. Mutta en ole saanut mitään.”

H: “Mitä olisit toivonut?”

Pirkko: “No semmosta tukea ainakin, että olisivat auttaneet minua ja että mä oisin voinut jossakin käyvä, vähäsen liikkumassa ja minä oon vaan yksin möllöttänyt asunnossa ja niin. Mutta kylläpä tommosiin sijotusperhettä, niitä rahotetaan, tuetaan, että ne voivat käydä jossain lommaa viettämässä. Syyslomalla oli nuorin penskakin, oli sijaisperheen kanssa kylpylässä. Eipä mulle. Olisivat mullekin antaneet jotakin tukea. Mutta ei mitään.”

H: “Tällaista taloudellista tukea olisit kaivannut?”

Pirkko: “Kyllä, näin on. Mutta ei. Olen sanonut monellekin, että kyllä ne semmoiselle (sijaisperhe) tukea antaa sitten, kun lapset on otettu pois. Silloin kun ne vielä oli kotona, ei sitä saanut. Kyllähän äitikin tukea tarvis, että äitikin pääsis käymään jossakin uimassa tai jossain tropiikissa olemaan.” (Pirkko)

Sijaisperheitä ja perhekoteja tuetaan taloudellisesti. Pirkko koki saaneensa tukea liian vähän ennen huostaanottoa ja sen jälkeen, vaikka hän olisi sitä tarvinnut. Taloudellinen, henkinen ja käytännöllinen apu ennen lasten huostaanottoa on tärkeää ennaltaehkäisevää työtä, joka voi estää huostaanoton. Huostaanotto on kallis toimenpide ja siksi ennen huostaanottoa perhettä ja lapsia olisi tuettava kaikilla mahdollisilla keinoilla. Huostaanoton jälkeen äidin tuen tarve jatkuu, mutta sitä on usein vähän saatavissa. Taloudelliset säästöt kohdistuvat usein ennaltaehkäisevään työhön, joka on lastensuojelun perhettyötä ja lapsiperheiden kotipalvelua. Sosiaalietuksien hakeminen on pakko tilanne,

koska niiden hakeminen loukkaa itsemääräämisoikeutta sekä toimijan ja pärjääjän identiteettiä. Köyhyydestä on selvittävä päivittäin ja yksinhuoltajaäidit ovat ylpeitä tästä selviytymisestään. Köyhyys ei johdu avuttomuudesta tai laiskuudesta, koska on oltava kekseliäs saadakseen rahat riittämään. Rahan on riitettävä ruokaan ja pakolliset laskut on maksettava. (Krok 2008, 173, 151 – 153.) Taloudelliset vaikeudet voivat pahentaa muita elämässä olevia vaikeuksia. Siksi olisi tärkeää rohkaista taloudellisen avun hakemiseen ja vahvistaa sitä käsitystä, että avun hakeminen on vastuullisuutta.

Sijaishuollon aikana biologiset vanhemmat voivat tarvita apua etävanhemmuuteensa ja lastensa kohtaamiseen eri kehitysvaiheissa. Lapsen mielessä on paljon erilaisia kysymyksiä, joihin vastaaminen voi olla vanhemmille vaikeaa. Lapsi kokee usein, että hänet on hylätty, tai että hän on tehnyt jotakin väärää ja siksi hänet on sijoitettu. Lapsella voi myös olla huoli omien vanhempiensa selviytymisestä.

Tuula: ”Leirillä Kalle (Tuulan 10- vuotias poika) ei suostunut puhumaan kuin sille lastenpsykiatrille. Se oli täysin yllättynyt, kun Kalle muuttu aivan täysin, kun se oli saanut sen sanottua: Isä juo. Se on ollut sen jälkeen niin avoin. Se loppui se kyräily ja sellainen aggressiivinen olemus. Tämmöinen katos kokonaan. Sosiaalityöntekijä oli siellä myös ja me sovittiin, että lapset tulee leiriltä suoraan minun luokse kolmeksi viikoksi ja menevät sitten perhekotiin. Nytkin mä oikein ootan, että tulisipa se leiri-aika. Sitten mä sanon sille psykiatrille, että auttaa meitä tässä Kallen asiassa. Meidän on pakko päästä eteenpäin. Leiri on vasta toukokuussa.” (Tuula)

Tuula kertoi, että häntä ja hänen lapsiaan on auttanut viikon pituinen kesäleirille osallistuminen. Leirin olivat järjestäneet sosiaalitoimisto yhteistyössä järjestöjen, seurakunnan ja mielenterveystoimen kanssa. Leirillä hän on tavannut kaikki hänen asiaansa hoitavat ammatti-ihmiset yhdellä kertaa. Hän on kokenut, että leirillä tutustui työntekijöihin paremmin ja työntekijät tutustuivat häneen ja hänen lastensa asioihin paremmin. Luottamus työntekijöihin parani. Tuula alkoi odottaa seuraavaa leiriä jo puolta vuotta aikaisemmin ja suunnitteli, mitä asioita hän haluaisi kysyä ja mihin asioihin saada selvyiden leirin työntekijöiltä.

Pirkko: ”Paulan (sosiaalityöntekijä) kanssa meillä oli se palaveri ja Paula sitten sanoi tota, että miten se ois, jos tehtäis semmoinen ja ruvetta kulkemaan (lapsen

tapaamisen käynnistyminen). Voi että, onko näin minä sanoin.

Se olisi tosi ihana reissu. Niin ja sitten oltiin viime kesänä kattomassa tyttöä siellä sijaisperheessä.” (Pirkko)

Lasten sijoituksen jälkeen yhteistyö sijaishuollon sosiaalityöntekijän kanssa on tärkeää äideille. Sosiaalityöntekijä toimii välittäjänä lapsen ja äidin välillä kertomalla lapsen kuulumisia erityisesti silloin, jos yhteydenpitoa on rajoitettu. Sosiaalityöntekijä ehdottaa tapaamisten käynnistymistä ja tapaamispaikkaa sekä keskustelee lasten kanssa heidän toiveistaan. Erimielisyyksissä sijaisperheen vanhempien tai perhekodin vanhempien kanssa sosiaalityöntekijä toimii sovittelijana. Lisäksi hän järjestää tapaamisia kaikkien osapuolten kesken yhdessä, jossa lapseen liittyvistä asioista keskustellaan. Pirkko ilahdutti, kun kuuli pitkän odotuksen jälkeen, että hän voisi lähteä tapaamaan lastaan. Sosiaalityöntekijän kanssa äiti voi keskustella lasten lähtöön liittyvistä tunteista esimerkiksi häpeästä, ikävästä ja yksinäisyyden tunteista ja muista tärkeistä eteen tulevista asioista sijoituksen aikana.

Eeva: ”Meidän sijaishuollon sosiaalityöntekijä vaihtui ja nyt meillä on mahtava sosiaalityöntekijä. Pienillä lapsilla on oma työntekijä. Isojen lasten sosiaalityöntekijä maksaa meille yhdessä ruokailun yhden kerran kuukaudessa” (Eeva)

Eevalla on kuusi lasta ja heistä osa on täysi-ikäisiä ja kaksi nuorinta on sijoitettu sijaisperheeseen. Yksinhuoltajana äidin mahdollisuudet viedä kuusi lastaan ravintolaan syömään ovat melko vaikeat taloudellisista syistä johtuen. Työntekijä on pyrkinyt lisäämään perheen yhteisöllisyyttä tukemalla yhteistä ruokailua ravintolassa ja onnistunut tässä. Äiti on tästä iloinen ja tyytyväinen, kun yhteinen ruokailu on ollut tärkeää lapsillekin.

Tuula: ”Tämä tapahtui sillai, että mä en ollut yhdessäkään palaverissa mukana tänä aikana.” Sijoituksen jälkeen, kun se tapahtu, meillä on ollut neljä eri työntekijää. Se vaihtui niin kun jatkuvasti. Leireillä on ollut yksi Kaisa. Sitten on ollut Tuula ja sitten on ollut Maija. Meillä on ollut niin monta sosiaalityöntekijää. Moniin tytöt ei luota. Nytkin oli palaveri tuolla perhekodilla ja sosiaalityöntekijä oli mennyt sitten niitä varten. Tyttö ei ollut puhunut siellä mitään. Ei ne luota yhtään! Tyttöjen kautta sain tietää, että pienemmät on muuttamassa isän luokse. Siel-

lä oli sellainen sijainen. Se purki sen. Se jälkeen lapset on ollut mun luona monta viikkoakin. Mä en uskalla sanoa sitä sosiaalitoimistossa, kun lasten isä sitten kiris-tää mua lapsilla.” (Tuula tapaa lapsiaan säännöllisesti.) (Tuula)

Tuula: ”Luottamus on mennyt. Mä koetan siksi käydä Liisan (sosiaalityöntekijä) luona ja rakentaa sitä luottamusta. Se on tosi hankalaa. Viimeksi me puhuttiin Kal-lesta ja mä olen tosi huolissani siitä. Sitten se siinä sano, että se ei ole enää lasten-suojelun piirissä. Hän ei voi tehdä tälle asialle enää mitään. Tuntui, että taas vie-tiin matto alta. Kuka sille sitten voi tehdä jotakin?” (Tuula)

Äidit tarvitsevat tukea ja he toivovat sitä myös saavansa. Sosiaalityöntekijöiden vaihtu-vuus heijastuu äitien ja lasten elämään. Äidit tarvitsevat apua omalta sosiaalityöntekijäl-tä ja on tärkeää, että suhde työntekijään on luottamuksellinen. Luottamuksen rakenta-minen vaikeutuu ja äidit kokevat, etteivät he saa apua itselleen ja lapsilleen, kun heidän omalla työntekijällä ei ole riittävästi tietoa heidän tilanteestaan vaihtuvuuden takia. Uu-den ja vähän aikaa työssä olleen työntekijän tekemät ratkaisut, voivat olla yllättäviä ja niillä on usein suuri merkitys usean ihmisen elämään. Työntekijöiden vaihdokset ovat hankaloittaneet useiden tutkimuksessa mukana olleiden asiakkaiden lastensuojelupros-sessia. Tämä tuli esille asiakkaiden sekä sosiaalityöntekijöiden kokemuksista. Sosiaali-työntekijöillä oli vaikeuksia päästä sisälle asiakkaiden elämäntilanteeseen. Dokumentti-pinot ovat kerääntyneet useiden vuosien aikana ja niiden perehtymiseen ja lukemiseen ei ole aikaa. Perheen kanssa työskentelevien työntekijöiden vaihtuminen aiheuttaa muu-toksia myös viranomaisverkostoihin. Vaihdoistilanteet voivat aiheuttaa sen, ettei kukaan kanna vastuuta perheen tilanteesta. (Laitinen & Ojaniemi & Tallavaara 2007, 116 – 117.) Ihmisen hakeutuessa yhteiskunnallisen auttamisjärjestelmän piiriin he altistavat itsensä ammattilaisten arvioitavaksi. Asiakkaan luottamus auttajiin on edellytys avun hakemiselle. Sosiaalityössä ammattilaiseen turvautumisen taustalla on usein intiimi, yksilön identiteettiä ja kompetenttiutta huojuttava asia. Työntekijää arvioidaan, erityi-sesti hänen rehellisyyttään ja luotettavuuttaan. (Väyrynen 2006, 88.)

Lasten luottamuksen puute voi johtua osittain siitä, ettei heillekään kerrota riittävästi siitä, miksi heidät on huostaanotettu. Lapset, joita on haastateltu huostaanoton jälkeen, ovat kertoneet, että he eivät paljonkaan ole ymmärtäneet sitä, mistä on kysymys. Syynä voi olla se, ettei aikuiset ole riittävän hyvin selittäneet tilannetta lapsentajuisesti. Osal-

taan syynä voi olla sama, kuin vanhemmilla: ahdistava tilanne torjutaan. Kerrottu sano-
ma ei mene perille, koska se on niin vaikea ja hankala asia. Lapset saattavat syyllistää
itsensä tekemällä omia tulkintoja ja tästä syystä tosiasioiden kuuleminen voi olla vaike-
aa. (Taskinen 2005, 136.) Asioista olisi puhuttava siten, että lapsi sen ymmärtää hänen
kehitystasonsa mukaisesti. Lasten kerronnassa tuli esille vahvana viestinä ja tulkintana,
että heidän näkemystä ja tietoa ei otettu vakavasti huomioon. Tarvitaan sensitiivistä
lähestymistapaa, silloin kun lapset ovat tuottamassa tietoa. Sensitiivinen lähestymistapa
kohtaa lapsen ja nuoren hänen kokemus- ja elämismaailmastaan lähtien. (Laitinen &
Ojaniemi & Tallavaara 2007, 114.)

Haastattelija: "Joo. Mistä lähtien Jari on saanut tulla sinun luokse?"

*Pirkko: "Se oli 2000. Se oli nyt tämä 2007. Nämä tapaamiset oli ensin lastenkodil-
la. Sinnepä ei enää sinne ja nyt ois ollut tapaamiset ensi- ja turvakodilla. Minä
Paulalle sannoin, että eikö se ois kivempi, että poika vois käydä kotona. Että kun
minä oon sen niin monta kertaa nähnyt sen ensi- ja turvakodilla, että mää en oikein
tykkää siitä paikasta. Ja Paula sano, että jos se kerta sulle passaa, niin sitten me
sovittiin. Poika on käynyt mun tykönä. Toi peräti syksyllä äitille sangollisen puol-
koita." (Pirkko)*

*Tiina: "Minun äiti otti yhteyttä sijaishuollon sosiaalityöntekijään ja otin minä itse-
kin asian puheeksi. Se muuttu. Nyt Jenni sanoo, että äiti soittaa. Ne varmaankin sai
sijaishuolloilta kommentteja asiasta." (Tiinaa loukkasi, kun tytär ei enää sa-
nonut häntä äidiksi. Sosiaalityöntekijä auttoi tässä tilanteessa.)(Tiina)*

Sosiaalityöntekijät sijaishuollossa antavat tukea lasten tapaamisten käynnistymisessä ja
yhteydenpidossa, jota äidit pitivät tärkeänä asiana ja arvostivat sitä. Sosiaalityöntekijä
sijaishuollossa saattoi olla ainoa henkilö, jonka kanssa äiti pystyi puhumaan lapseensa
liittyvistä asioista. Sosiaalityöntekijällä on paljon erilaisia mahdollisuuksia tukea äitiä
kriisissä ja keskustella äidille tärkeistä asioista sen hetkisessä elämäntilanteessa. Men-
neisyyden läpikäyminen, kuuntelu ja kuuleminen ovat myös tärkeitä. Vaikeat lapsuuden
tai aikuisuuden kokemukset eivät häviä. Niille voidaan kuitenkin antaa uusi merkitys,
joka tuhoavuuden sijaan olisi enemmän resursseja antavaa. Sosiaalityössä tärkeä mene-
telmä on elämän ja menneiden tapahtumien muistelu kertomalla, kertomisen kuulemi-
nen ja kertomuksen yhdessä muokkaaminen. (Juhila 2008, 102.) Ongelmana ei ole äi-

tien puhumattomuus eikä yhteistyökyvyttömyys. Heitä ei kuulla riittävästi, eikä heidän kanssaan tehdä yhteistyötä niin paljon kuin he tarvitsisivat ja toivoisivat.

Kaksi äideistä kertoi osallistuneensa perhekuntoutukseen ennen lasten huostaanottoa. Molemmat äideistä kokivat kuntoutuksen hyvänä menetelmänä, vaikka vaikeudet olivatkin jatkuneet melko pian kuntoutuksen jälkeen. Toinen äideistä kertoi retkahtaneensa kerran päihteisiin, sitten lapset sijoitettiin ja toinen äideistä kertoi väsymyksestä, johon hän haki helpotusta juomisesta. Tästä syystä lapset sijoitettiin. Tukeeko kuntoutus riittävästi niissä vaikeuksissa, jotka tulevat esille kotona: yksinhuoltajan väsymys, vastuu lapsista, yksinäisyyden tunne ja taloudelliset vaikeudet? Perhekuntoutuksessa on tarjolla vertaistukea, ammattiauttajia ja turvallinen yhteisö, jonka puoleen kääntyä tarvittaessa. Kotona ovat edessä entiset vaikeudet ja silloin on selviydyttävä ilman tukea. Lapsen emotionaalinen merkitys on vanhemmalle suuri. Lapseen kohdistuva työskentely kuntoutuksessa tukee vanhemman motivaatiota ja kuntoutumista. Vanhemmuus voi olla niin ohutta, että tarvitaan paljon toisin toimimisen harjoittelua, joka vahvistaa vanhemmuutta. Tämän mahdollistaa kuntoutuksen aikana eletty arki kaikkine vanhemmuuden vastuineen. Perheessä on mahdollista saada korjaavia emotionaalisia kokemuksia, elämään iloa ja sisältöä ja mahdollisuuden toteuttaa ihmisyyden perustarvetta ”rakastaa ja tulla rakastetuksi”. (Hyytinen 2007, 189.)

Puhe vanhemmuudesta rakentuu tavallisen ja epätavallisen, normaalin ja poikkeavan tai terveen ja patologisen erottelulle. Tietoa normaalista vanhemmuudesta saadaan vertaamalla psyykkisistä ja sosiaalisista ongelmista kärsiviä vanhempia ja jotka omasta vapaasta tahdostaan, tai ammatti-ihmisten ohjaamina tulevat lastensuojelun tai psykiatrian piiriin. Tavallinen vanhemmuus hahmotetaan erottautumalla niistä vanhemmista, joilla on vakavia ongelmia. (Juhila & Pösö 2000, 35 – 63.) Vanhemmuutta ja vanhempana olemisen taitoja käytetään mittarina, jolla arvioidaan henkilön yleisiä elämänhallintataitoja. Tilanne voi olla myös toisin päin. Riittävää vanhemmuutta voi olla asumisesta huolehtiminen ja kodinhoito. (Kulmala & Vanhala 2004, 103.) Äitiydessä epäonnistuminen voi viedä ihmisarvon. Äitiyttä voidaan myös arvioida. Kiintymyssuhteen laadun mittaamiseen on kehitetty arviointimenetelmä, jossa lapsen ja ensisijaisen hoitajan välistä ero- ja tapaamistilanteita arvioidaan laboratorio-olosuhteissa videoimalla tilanteita. Lapsen käyttäytymisen mukaan kiintymyssuhteen laatu voidaan luokitella turvalliseksi, turvattomaksi tai vältteleväksi. (Korhonen ja Sukula 2004, 23.) Arvioinnin luotettavuus-

teen vaikuttavat keinotekoiset laboratorio-olosuhteet. Lapsen ja hänen hoitajansa välistä vuorovaikutusta voidaan muuttaa erilaisilla vuorovaikutusta parantavilla menetelmillä.

Haastattelija: ”Jännittikö sinua vanhemmuuden arviointiin osallistuminen?”

Maarit: ” Aika vapaata se oli loppujen lopuksi. Minä ajattelin aluksi, että onkohan minulla joku perskärpänen koko ajan.”

H: ” Mitä sinulle kerrottiin arvioinnista?”

Maarit: ” Ne katsoi niistä sosiaalisen järjestämistä lapuista. Yleensä katsotaan perheen arki, eli miten se sujuu? Sitten kaupassa käynnit, ruuan laitto ja raha-asioiden hoito.”

H: ”Pitkö itse tehdä ruoka?”

Maarit: ” Kyllä piti ja käydä kaupassa. Ruoka piti tehdä itse.” (Maarit)

Maarit kertoi osallistuneensa vanhemmuuden arviointiin avohuollon tukitoimenpiteenä. Arviointi koostui kolmesta puolentoista viikon pituisesta jaksosta (1,5 vko x 3), johon osallistui koko perhe. Hän kertoi, että ohjaaja seuraa perheen arkista toimintaa ja vuorovaikutustilanteita osallistumalla siihen joka arkipäivä noin neljän tunnin ajan. Tämän lisäksi arviointiin kuului jokaisen henkilökohtaiset haastattelut. Varsinainen arviointi on kirjoitettu yhdessä. Ammattiauttajilta saatu tuki koettiin tärkeänä, mutta riittämättömänä. Toisinaan apu koettiin vääränlaisena tai liian lyhytkestoisena. Vanhempien syyllistämisen vaara ammattiauttajan taholta on suuri erityisesti silloin, kun kysymyksessä on lasten kokema laiminlyönti. Nyqvistin (2004, 112) mielestä auttamisjärjestelmä tuo esille syyllistävän asenteen naisia kohtaan parisuhdeväkivallasta. Edelleen voi olla käsityksiä siitä, että nalkuttava vaimo aiheuttaa väkivallan ja on siihen itse syyllinen. Marginaalissa elävien naisten elämään liittyy väkivallan kokemuksia sekä kohteena että tekijänä (Granfelt 2004, 12). Sama ihminen voi olla väkivallan tekijä ja sen kohde. Tästä syystä ammattiauttajasta voi tuntua vaikealta kohdata tällainen ihminen. Uhri saatetaan myös leimata kyvyttömäksi vaikuttamaan omaan tilanteeseensa (Nyqvist 2004, 113). Vanhalan (2005, 268) mielestä erityisesti perhe- ja parisuhdeväkivallan käsitteen alle kuulumaton väkivalta tulee helposti ohitetuksi. Ammattiauttajat voivat ajatella, että uhri palaa aina takaisin väkivaltaiseen suhteeseen ja muutosta ei tapahdu.

Sosiaalityössä kohdattavat tilanteet ovat usein vaikeita ja monikerroksisia. Auttamisen kohteeksi tulee monenlaisia kysymyksiä ja niitä voidaan kutsua ilkeiksi sosiaalisiksi

ongelmiksi. Tavallisesti näihin ilkeisiin sosiaalisiin ongelmiin liittyy eettisesti ja moraalisesti hankalia asioita. Ilkeät ongelmat voivat olla yhteiskunnallisen normijärjestelmän mukaan kiellettyjä tai kulttuurisen kokemuspiirin tavoittamattomissa. Auttajan voi olla vaikea kohdata niitä henkilökohtaisesti. Hän saattaa sivuuttaa asian kokonaan ja ne eivät siksi tule auttamisen kohteeksi. Osa asioista ohitetaan jättämällä ne keskustelussa katveeseen. Auttamistyön haaste on, miten me käsittelemme sellaisia asioita, joista tekisi mieli vaieta ja jättää kokonaan pois. (Pohjola 2009, 70–71.) Vuorovaikutuksessa asiakkaan kanssa työntekijä tarvitsee hyvää ammattitaitoa ja metodista osaamista käsitellessään asioista, jotka voivat tuntua hänestä itsestään vaikeilta. Asiat voivat herättää työntekijässä monenlaisia tunteita kuten esimerkiksi vihaa, pelkoa tai häpeää.

Henkilökunnan vaihtuvuus vaikeutti asioiden etenemistä ja luottamuksen syntymistä. Äidit olisivat tarvinneet enemmän apua ja tukea yhteydenpidossa lapsiinsa. Lasten tapamistilanteet ja yhteydenpito nostivat asioita esille, joista olisi hyvä puhua jonkun kanssa. Aina suhde sijaisperheen vanhempiin tai perhekodin henkilökuntaan ei ole sellainen, että heidän kanssaan voisi puhua lapsiin liittyvistä asioista. Sijaishuollon sosiaalityöntekijän kanssa lapsiin liittyvistä asioista puhuttiin, mutta kaikilla ei ollut tätä mahdollisuutta. Äidin mielipiteen kysyminen lapsiin liittyvissä asioissa koettiin tärkeänä. Silloin äidit kokevat, että heitä arvostetaan. Äidin arvostaminen lisää luottamusta ja parantaa yhteistyötä eri toimijoiden välillä.

7 TULEVAISUUS

7.1 Kotiinpaluutoive

Vanhemmuus ja kyky siihen ovat kulttuurisena mallitarinana voimakkaasti arvo- ja tunnelatautunut. Ihmisarvon puntarina toimii erityisesti äidiksi tuleminen, äitinä oleminen ja äitiydessä onnistuminen, tai epäonnistuminen. (Väyrynen 2006, 94.) Kaikilla haastattemillani äideillä on pitkä kokemus yhteistyöstä lastensuojelun kanssa. Heillä on kokemuksia avun saamisesta avohuollon tukitoimenpiteiden avulla, avusta huostaanotto-prosessissa ja sijaishuollon aikana. Avun saamista pidettiin tärkeänä, mutta sitä toivottiin enemmän. Heti huostaanoton jälkeen toivottiin keskusteluja: kriisiapua ja asioiden läpikäymistä uudessa elämäntilanteessa; tukea käytännön asioissa: taloudellinen avustaminen, asunnon etsiminen, tapaamisten käynnistyminen lasten kanssa; sosiaalista tukea: vertaistukea, luottamuksellisen suhteen rakentamista sijoituspaikan vanhempien kanssa.

Äidit uskovat parempaan tulevaisuuteen. Lasten tapaamisten lisääntyminen ja yhteydenpito on auttanut kaikkia äitejä. Luottamuksen syntyminen puolin ja toisin helpottaa kaikkien osapuolten keskinäistä kanssakäymistä ja erityisesti lasten sopeutumista uuteen tilanteeseen. Hyytinen (2007) korostaa tutkimuksessaan lähtökohtaista luottamusta, joka kuvaa asiakassuhteen alkua ja kuntoutusyksikössä vallitsevaa kuntouttavaa ilmapiiriä. Tavoitteena on, että asiakas kohtaa ilmapiirin, jossa asiakkaan motivoituminen ja heidän kuntoutumistahtonsa ei joudu epäilyksen alaiseksi. Asiakkaalta ei odoteta todisteita motivaatiosta, sitoutumisesta ja luotettavuudesta. Työntekijän tulee lähtökohtaisesti luottaa asiakkaaseen. Tällöin työskentely käynnistyy nopeasti ja työntekijä on se, joka vakuuttaa asiakkaan siitä, että hän luottaa asiakkaaseen. Työntekijä hankkii asiakkaan luottamuksen. (Hyytinen 2007, 28.)

Säännöllinen yhteydenpito lapsiin ja lasten elämässä mukana oleminen tuovat sisältöä äitien elämään. Opiskelu ja uuden elämän aloittaminen paransivat tähän haastatteluun osallistuneiden äitien elämää. Toiveena kaikilla viidellä äidillä on huostaanoton purkaminen ja lasten paluu kotiin. Yhden äidin suurin toive on, että lapsen asiat saataisiin kuntoon ja että lapsi saisi apua. Lapset ovat äideille tärkeitä tällä hetkellä ja tulevaisuu-

nessa. Perhesuhteet antavat voimaa mennä eteenpäin vaikeuksista huolimatta. Lisäksi äidit toivoivat, että sisarusten keskinäinen yhteydenpito säilyisi ja lisääntyisi tämän hetkisestä tilanteesta.

Haastattelija: ”Tuosta mitä sinulle on sanottu, ettet koskaan voi lapsia saada.

Pirkko: ”Niin!

H: ”Sari käy sinun luona ja Jarikin on päässyt käymään.

Pirkko: ”Niin, että kyllä. Se on vain ootettava. Kyllä se vielä paistaa risukassaan se aurinko.” (Pirkko)

Maarit: ”Uudessa LSL:ssä on koe kotiutuksesta. Viimeksi sanoivat, että se kestäisi ½-vuotta ja jos se onnistuu, huostaanotto puretaan kokonaan 10.7. Ruksaan sen päivän. Kun saan paperit nyrkkiin, se on siinä! Heidän on aloitettava alusta. Vanhoihin asioihin ei voi enää vedota.” (Maarit)

Asuntolassa asuviin naisiin liitetään poikkeava olemus, joka erottaa heidät tavallisista ihmisistä (Hyytinen 2007, 267). Äidille, joka on juuri menettänyt lapsensa, on voitua sanoa, ette koskaan voi saada lapsiasi takaisin. Hänet leimataan ja kategorisoidaan kykenemättömäksi huolehtimaan lapsestaan. Lisäksi hänet leimataan vaikeasti autettavaksi, ehkä jopa kokonaan sen ulkopuolelle. Asuntolassa asuvien naisten uskotaan oleva erityisen vaikeasti autettavia. He ovat kokonaisvaltaisesti kyvyttömiä ja heiltä puuttuu elämänhallinnan taidot. (Vanhala 2005, 267.) Äitien alkutilanteen toivottomuuden tunne muuttuu ajan kuluessa toivoksi. Kaikki äidit uskoivat, että asiat menevät tulevaisuudessa parempaan suuntaan: lasten tapaamiset lisääntyvät tai lapset muuttavat takaisin kotiin. Uusi lastensuojelulaki antaa mahdollisuuden koe kotiutukseen ja on uusi mahdollisuus äidille saada huostaanotto kokonaan puretuksi.

Tiina: ”Meinattiin tässä hakea huostaanoton purkua. Perhekodilta tuli arvio, miten tyytyväisiä me ollaan. Mää merkkasin siihen nelosen, kun kysyttiin mitä mieltä me ollaan paikasta. Sanoi, etten voi laittaa vitosta, koska me toivotaan, että Joni tulisi takaisin. Muuten olisin voinut antaa vitosenkin. Vastaan otosta ja kaikesta. Mutta siinä minä en kyllä anna periksi eikä mieskään, että me haetaan sitä huostaanoton purkua.” (Arviointi asteikolla 1 – 5) (Tiina)

Parhaimmillaan vanhemman ja sijoituspaikan vanhempien välillä on toisiaan kunnioitava suhtautuminen. Molemmiin puolisen luottamuksen rakentaminen vie aikaa, mutta sen saavuttaminen on tärkeää kaikille osapuolille. Lapsi ansaitsee ja tarvitsee aikuisia, jotka ovat kiinnostuneita hänestä ja jotka haluavat ajatella asioita hänen parastaan ajatellen. Hyytisen (2007, 193 - 194) tutkimuksen mukaan hyväksynnän, välittämisen ja luottamuksen kokemusten kautta on mahdollista tavoittaa yhteinen ymmärrys lasten ja vanhempien kanssa. Lasten sijoituspaikasta voi tulla paikka, joka tukee niin lasta kuin perhettäkin ja suhde on luottamuksellinen toista kunnioittava.

Haastattelija: ”Mitä ajattelet tulevaisuudesta, millaisena sen näet?”

Eeva: ”Olen hakenut huostaanoton purkua pienistä pojista. Asian käsittely on nyt hallinto-oikeudessa. Poikien kotiintulo ei ole kuitenkaan helppoa, koska heillä on kaverit siellä missä he nyt asuvat. Toivon kuitenkin, että lapset tulisivat kotiin ja sitä isommatkin lapset toivovat.” (Eeva)

Huostaanoton purkamista toivotaan, mutta siihen voi myös liittyä pelkoa ja huolta. Huolta aiheuttaa se, että lapset ovat ehkä sopeutuneet uuteen sijaisperheeseen niin hyvin, että muutto takaisin kotiin ei olisi helppoa. Lapsilla on uusia kavereita ja niiden jättäminen saattaisi olla vaikeaa. Pelkoa voi herättää se, miten äiti selviää omista vaikeuksistaan.

Tuula: ”Mä muutan omaan asuntoon ja mun sairasloma ilmeisesti jatkuu (asuu yhdessä iäkkäiden vanhempiensa kanssa). Hoito jatkuu avohoidossa ja mä käyn psykologin luona. Psykiatrille on aika nyt 19 päivä masennuksen takia. Melko varmasti jatkuu sairasloma. On niin hankala lähteä kauppaan tai jonnekin. On vielä sillain pakko potkia itsensä liikkeelle.”

”Kyllä minä olen muuttamassa ja odotan sitä ihan täysin. Sitten jää vain se huoli, miten ne pärjää siellä (vanhemmat, joita Tuula hoitaa)?”

H: ”Entä lasten tilanne? Mitä sinä toivot?”

Tuula: ”Kyllä minä toivon, että Kallen asiat saataisiin kuntoon. Se huolestuttaa kaikkein eniten. Kallella on tosi hankala olla. Kalle soittaa monta kertaa viikossa mulle, että nyt hän äiti muuttaa sun tykö. Isä kuitenkin vastustaa sitä ja se ei ole mahdollista.” (Tuulan kaksi tytärtä asuu perhekodissa ja kaksi nuorinta lasta tyttö ja poika asuvat yhdessä isän kanssa.) (Tuula)

Lasten lisäksi Tuulalla on iäkkäät vanhemmat, joista hän kantaa huolta samalla, kun hän koettaa rakentaa omaa elämäänsä. Pojan halun muuttaa hänen luokseen hän ymmärtää, mutta kokee ettei saa tässä asiassa apua keneltäkään.

Tuula: ”Meillä on ollut aina hyvät välit, ei meillä ole välit menneet koskaan. Me ollaan puhuttu siitä, että minä olen suostunut sijoitukseen vapaaehtoisesti silloin aikanaan. Tytöt ymmärtävät sen, että se oli pakko. Kyllä se silloin oli hirveää se itku. Meillä kaikilla oli kauheaa ja sitten, kun aina nähtiin. Pääsin käymään niin harvoin ja tavattiin niin vähän, kun oli totuttu olemaan aina yhdessä. Ensi kesänä me lähdetään koko porukka lomalle, tuetulle lomalle. Sosiaalityöntekijä on luvannut tukea sitä, minä en ole ollut lasten kanssa lomalla.” (Tuula)

Tuulalla on hyvät välit lapsiinsa ja se on tärkeää. Vaikeista asioista, kuten lasten sijoittamisesta Tuula on puhunut yhdessä lastensa kanssa. Menneisyys on muistoissa, mutta hän on tyytyväinen siihen, että tapaamiset ovat säännöllisiä ja tytöt soittavat hänelle päivittäin. Sosiaalityöntekijä on luvannut auttaa heidän mahdollisuutta päästä tuetulle lomalle kesällä lasten kanssa. Yhteinen loma lisäisi yhteenkuuluvuutta ja mukavia hetkiä äidin ja lasten välillä.

7.2 Elämänviiva

Elämäkerrallinen työote voidaan jakaa kahdella tavalla: se on lähestymistapa osana tilannearvion tekemistä asiakkaasta ja sosiaalityön haastattelumenetelmä. Tilannearvion tekeminen asiakkaasta tulee nähdä syvällisempänä kuin pelkkänä taustatietojen kartoituksena ja haastattelumenetelmä tulee nähdä sosiaalityöntekijän käyttämänä työotteena erillään terapiasta. Elämänviiva paperille tehdään piirtämällä suora jana, johon merkitään vuosilukuja ja päivämääriä. Asioita, jotka ovat tärkeitä asiakkaan mielestä esimerkiksi lasten nimet ja syntymäajat. Janan alapuoli kuvaa aikaa, jolloin asiat olivat huonosti ja janan yläpuoli kuvaa aikaa, jolloin asiat olivat hyvin. (Liikanen & Kaisla 2007, 33.) Haastattelun alussa pyysin aiteja piirtämään elämänviivaan asioita, jotka ovat olleet heille merkityksellisiä. Kaikki äidit antoivat suostumuksen elämänviivan piirtämiseen, mutta toivoivat että minä piirtäisin sen heidän kertomuksensa pohjalta.

Jokiranta (2003) on käyttänyt elämänviiva-menetelmää haastattelun apuna elämästä kertovien tarinoiden jäsentämisessä. Väitöskirjansa haastatteluissa hän eteni siten, että ensin haastateltava piirsi elämänviivan nykyhetkeen saakka. Sen jälkeen hän kertoi elämänkertomustaan viivan avulla haastattelijalle. Haastattelija esitti kertojalle kysymyksiä, jotka avasivat elämän tarinoita selviytymisen näkökulmasta. (Jokiranta 2003, 5). Kaikkien haastatteluun osallistuneiden äitien elämänviivaan piirrettiin päivämäärä, jolloin lapset huostaanotettiin. Tuo aika omassa elämässä koettiin vaikeana aikana ja silloin viiva kulki janan alapuolella. Kaikilla äideillä viiva kulki janan alapuolella muutamman vuoden ajan lasten huostaanoton jälkeen. Lasten tapaamisten käynnistyminen nosti viivan janan yläpuolelle ja se kertoo siitä, että elämä lähti menemään vähän parempaan suuntaan. Viiva nousi janan yläpuolelle myös silloin, kun lasten tapaamiset kotona käynnistyivät. Yhden äidin elämänviiva aaltoili janan alapuolella useiden vuosien ajan lasten huostaanoton jälkeen, mutta haastatteluhetkellä viiva nousi janan yläpuolelle. Äidin tapaamiset lasten kanssa ovat lisääntyneet ja äiti koki olleensa nyt vähemmän masentunut, kun aikaisempina vuosina.

Usko tulevaisuuteen on säilynyt, vaikka äidit ovat kokeneet elämässään monenlaisia vaikeuksia. Kaikkein tärkeintä on, että lasten tapaamiset ovat lisääntyneet. Maaritilla tapaamiset lisääntyivät nuorimman lapsen kohdalla, mutta kahta vanhinta lastaan hän ei ole tavannut vuosiin. Maarit odotti huostaanoton purkua, jonka piti tapahtua tulevana kesänä. Hän on saanut hyvän lausunnon vanhemmuuden arvioinnista. Kahta vanhinta lastaan hän ei ole tavannut huostaanoton jälkeen, josta oli kulunut jo 11 -vuotta. Pirkon lapsista kaksi sai käydä lomilla kotona, ja kolmannen lapsen tapaamiset olivat säännöllisiä joka viikonloppu. Aluksi hän ei saanut tavata lapsiaan. Pirkko jäi huostaanoton jälkeen kotiin odottamaan lasten tapaamisten lisääntymistä ja hän eli päivät lapsiaan miettien ja seinältä lasten valokuvia katsellen. Useiden vuosien jälkeen tapaamiset viimein lisääntyivät. Tiina aloitti huostaanoton jälkeen opiskelun ja se suuntasi hänen elämänsä eteenpäin ja sen lisäksi hän pitää tiivistä yhteyttä lapsiinsa. Tiina sai tavata poikaansa enemmän, kuin mitä yhteiseen sopimukseen on kirjattu. Hän toivoi lisäksi tyttären tapaamisten lisääntyvän. Eeva kertoi erakoituneensa ja hän koetti selvittää päihdeongelmaansa. Vaikeuksistaan huolimatta hän tapasi lapsiaan sovitusti ja hän toivoi lastensa elämän järjestyvän. Lähiaikoina on tulossa kokous, jossa nuorempien lasten tilanteesta keskusteltaisiin ja silloin tapaamisia oltaisiin lisäämässä ja hän on hakemassa huostaanoton purkua. Taloudellinen tuki lasten tapaamisten yhteydessä on auttanut hän-

tä perheen yhteenkuuluvuuden lisäämisessä, kun pienet ja isot lapset pääsevät yhdessä syömään kerran kuukaudessa. Tuula aloitteli uutta elämäänsä omassa asunnossa ja hän piti tiiviisti yhteyttä lapsiinsa, kuten kaikkina niinä vuosina, kun lapset ovat olleet sijoitettuna. Hän toivoi, että hänen poikansa voisi muuttaa isän luota hänen luokseen ja että tyttöjen muutto pois perhekodista itsenäiseen asumiseen tapahtuisi pian.

Avun hakeminen, nähdyksi ja autetuksi tuleminen voi johtaa myös siihen, että naista kohdellaan uhrina, kyvyttömänä itsensä auttamiseen ja kyvyttömänä muuttamaan tilan-
nettaan. Apua hakevaa naista saatetaan syyllistää. Naisten toiveina usein kuitenkin on tulla nähdyksi normaalina aikuisena naisena, vastuullisena, omasta elämästään ja asumisestaan huolehtimaan pystyvänä. Tämä ei poista avun ja tuen haluamisen tarvetta itselle. (Vanhala 2005, 270.) Lasten tapaamiset ovat lisänneet uskoa elämään ja tuoneet siihen väriä ja iloa. Toisille äideistä muutaman tunnin tapaaminen muutaman kuukauden välein on ilon aihe ja toisille huostaanoton purkamisen prosessin käynnistäminen niin pian kuin mahdollista antaa voimaa jatkaa eteenpäin. Äidin ja lasten välistä yhteydenpitoa pitäisi tukea kaikilla mahdollisilla keinoilla, jos siihen ei ole mitään esteitä lapsen näkökulmasta. Lasten lisäksi merkitystä on sillä, että äidit ovat oppineet pitämään paremmin huolta omista oikeuksistaan ja puolustamaan niitä. Uusi asunto ja itsenäinen elämä, opiskelun aloittaminen ja uusi työ ovat asioita, jotka tuovat tyydytystä elämään. Haastatteluun osallistuneet äidit olivat säilyttäneet huumorintajunsa ja uskon, että se on yksi merkittävä asia, joka auttaa heitä jaksamaan vaikeuksista huolimatta.

8 KOKO ELÄMÄN KESTÄVÄ VANHEMMUUS

Tämän tutkimuksen aihe on ajankohtainen ja tärkeä tässä yhteiskunnallisessa tilanteessa, jossa kunnallisia palveluja on vähennetty ja painopistettä on siirretty yksityisiin palveluihin. Vaikeimmassa elämäntilanteessa elävien ihmisten ääni ei kuulu näissä muutoksissa. Projektikehittäminen, kuntien säästöt, yksityistäminen ja toistuvat organisatiomuutokset ovat siirtäneet työntekijöitä uusiin tehtäviin ja asiakassuhteet ovat tulleet katkonaisiksi (Heino 2009, 74). Lastensuojelutyössä työntekijöiden vaihtuminen on yleistä. Sosiaalityö on vuorovaikutusammatti, joka rakentuu asiakkaan luottamukseen. Työntekijöiden vaihtuminen vähentää asiakkaiden oikeusturvaa ja vaikeuttaa asiakkaan selviytymistä.

Äitien tukeminen on elämän tekemistä inhimillisemmäksi niin lapsille kuin äideillekin. Lastensuojelu on pitkäjänteistä työtä ja siihen tarvitaan kokeneita ja työhönsä sitoutuneita työntekijöitä. Huostaanotettujen lasten äitien tukemisen tulee olla jatkossakin osa perussosiaalityötä kunnallisessa lastensuojelussa ja se tarvitsee oikein mitoitettua työntekijämäärän ja mielekkäät työolot toimiakseen hyvin. Koulutetut sosiaalityöntekijät ovat perusedellytys työn onnistumiselle ja työntekijöille on turvattava riittävä tuki työnsä tekemiseen työnohjauksen ja työparityöskentelyn avulla. Lisäksi säännöllinen täydennyskoulutus pitää huolta ammatillisesta osaamisesta. Erityisesti on kiinnitettävä huomiota jatkuvaan myönteisen vuorovaikutuksen kehittämiseen. Sosionomi tutkinnon (AMK) suorittaneet korkeakoulutetut ammattilaiset ovat lastensuojelun avohuollossa uusi työntekijäryhmä, jonka työpanos on tärkeä erityisesti perhetyöntekijöinä.

Toivon, että tämä tutkimus antaa ajattelun ja keskustelun aihetta sosiaalityössä ja muilla auttamistyön kentillä. Tutkimukseni tarkoituksena on tuoda lapsistaan erillään asuvien äitien kertomuksia ja kokemuksia kuuluviin ja näkyviin. Olen tehnyt kokemuksista tulkinnot, joten minun ääneni korostuu tutkimuksessa, mutta toivon tutkittavien äänen kuuluvan tulkinnoissani ja sitaateissa. Kokemusten ja kertomusten esille tuominen ei kuitenkaan ole tavoitteeni, vaan pyrin tuottamaan ymmärrystä äitien tilanteesta ja laajentamaan kulttuurista käsitystä äitiydestä. Kokemusten kuunteleminen ja niiden esille tuominen on merkittävää erityisesti siksi, että on tärkeää nähdä, miten paljon ihmisten kerroksissa ovat mukana kulttuurissa olevat puhettavat ja arvot, asenteet sekä ”oikeanlai-

sen” elämän raamit. Kokemusten kuuntelijan on myös ymmärrettävä, että tutkija on kiinni omissa arviointi- ja arvostuskehikoissaan. (Kulmala 2006, 78.) Olen tahtomattani tuottamassa ja määrittämässä marginaalia, kun olen valinnut tutkimukseni kohteeksi heikossa asemassa olevat ja syrjäytyneet äidit. Haluan tehdä näkyväksi äitien kokemukset ja kyseenalaistaa itsestäänselvyyksiä ja ennakkokäsityksiä, joita äitiin, jonka lapset ovat huostaan otettu, liitetään. Ammattilaisilla ja tutkijoilla on suuri vaara rakentaa asiakkaalle leimattu identiteetti, jos kategorioihin yleisesti liitettäviä ominaisuuksia ja vaikiintuneita ennakkokäsityksiä ei kyseenalaisteta (Kulmala 2006, 82).

Haastattelin viittä äitiä ja joiden löytäminen haastatteluun oli vaikeaa. Äitejä, joiden lapsi on huostaanotettu viimeisen vuoden aikana, olisi löytynyt. Huostaanoton jälkeen äidin selviytymiskamppailu jatkuu. Verratessaan itseään muihin äiteihin äidit pitävät itseään huonompina ja haluaisivat olla parempia. Äitien mieltä painaa se, etteivät he kelpaa lapselleen sellaisina kuin he ovat. Muutos äitiydessä ei ole helppo ja tässä muutoksessa äiti tarvitsee apua, erityisesti heti huostaanoton jälkeen. Vanhemmuuden näkeminen yhteisvastuullisena on tärkeää. Äidin vanhemmuus ei pääty huostaanottoon, vaan se jatkuu koko eliniän. Huostaanotto on suuri muutos elämässä niin lapselle kuin äidillekin, ja muuttuneessa elämäntilanteessa ei selvitä ilman tukea ja apua. Kaikissa elämäntilanteissa, äidit ovat riippuvaisia toisista ihmisistä ja tarvitsevat tukea. Lapsen kasvattaminen yksin ei onnistu keneltäkään. Huostaanoton jälkeen tuen tarve on erityisen suuri. Äiti tarvitsee apua esimerkiksi lapsen näkökulman, kokemusten ja tunteiden huomaamisessa. Tällöin myös äidin tarpeet otetaan huomioon, ja äiti tiedostaa lapsensa kehitystason. Lapsen ymmärtäminen lisää luottamusta, ja lapsi oppii jälleen turvautumaan äitiin. Tämä lisää äidin ja lapsen välistä kiintymystä ja parantaa heidän vuorovaikutustaan ja äidin identiteettiä.

Lapsen merkitys äidille ei vähentynyt, mutta lapsen reagoiminen ristiriitaisiin tilanteisiin kotoa pois lähdön jälkeen vaikeuttaa äidin ja lapsen tapaamisia. Pahimmassa tapauksessa biologinen äiti voi luopua tapaamisista, koska hän ajattelee sen olevan lapsensa parasta. Tällöin lapsi joutuisi kokemaan uuden menetyksen ja hylkäämisen kokemuksen. Erilaiset tilanteet sijoituksen eri vaiheissa tuovat esille asioita, jotka vaikeuttavat yhteydenpitoa lapseen ja äiti tarvitsee niiden läpikäymiseen mahdollisuuden ja tukea.

Ulkopuolisuuden tunne lapsen elämästä kuvaa äidin tilannetta huostaanoton jälkeen.

Yhteistyö ja vuorovaikutus sijaisperheen vanhempien kanssa koetaan vaikeana. Äidin olisi kyettävä luottamaan sijaisäitiin, mutta luottamus ei synny itsestään, eikä helposti. Äitiä voisi helpottaa tieto vanhemmuuden merkityksestä lapselle ja sen tunnustaminen, että hänen vanhemmuutta ei kukaan voi viedä. Sijaishuollon alussa on vähän lapsen tapaamisia ja ne ovat usein valvottuja, joskus huostaanotto voi katkaista yhteydenpidon lapseen kokonaan. Äiti toivoo saavansa enemmän tietoa sijaisvanhemmilta hänen lapsensa elämästä esimerkiksi sähköpostin välityksellä. Äiti tiesi vähän, mitä heidän lapselleen kuuluu ja miten tällä menee sijoituspaikassa. Äiti tunsu huonosti lapsensa sijoituspaikan, osa äideistä ei ollut nähnyt paikkaa koskaan. Monet väärät käsitykset ja ennakkoluulot vähenisivät, jos äiti voisi tutustua lapsensa sijoituspaikkaan.

Äidit kokivat, että yhteistyö sijaisperheen, perhekodin ja sijaishuollon kanssa toimii silloin hyvin, kun heitä kunnioitetaan ja arvostetaan vanhempina heidän vaikeuksistaan huolimatta. Äidit muuttuvat tilanteiden ja olosuhteiden mukaan, mutta he tarvitsevat vahvistusta uudelle äitiyden identiteetilleen huostaanoton jälkeen. Hyytisen (2007) mielestä asiakkaiden vaikeiden elämäntilanteiden keskellä toiminnassa tärkeäksi tulee emotionaalisesti korjaavien kokemusten tarjoaminen. Yhteinen ymmärrys on mahdollista tavoittaa hyväksynnän, välittämisen ja luottamuksen kokemusten kautta. Tavoitteita ei voi asettaa ylhäältä päin, vaan on kohdattava asiakkaan todellinen arki. Työntekijän tehtävä on valaa uskoa ja toivoa asiakkaaseen. Todellisuus, jossa asiakas elää voi olla hyvin kaukana työntekijän kokemuksista. Työntekijältä vaaditaan sitoutuneisuutta ja motivoitumista sekä taitoa ja tahtoa nähdä onnistumisen mahdollisuuksia myös siellä, missä ei juuri uskota onnistumiseen. Sosiaalialan työssä tarvitaan vahvaa eettisyyttä. (Mt., 193 – 194.) Jos äidin avun tarve jää kohtaamatta ja ymmärtämättä tällä on vaikutusta myös lapsen hyvinvointiin ja selviytymiseen. Äitiys on tärkeä positiivisen identiteetin lähde, joka auttaa äitiä selviytymään.

Lastensuojelulaki velvoittaa yhteistyöhön vanhempien kanssa ja sitä lastensuojelussa noudatetaan, mutta asiakkaan kokemukset kuulluksi tulemisesta ovat erilaisia. Sijaishuollon sosiaalityöntekijä on usein ainoa henkilö, jonka kanssa äiti voi puhua omista asioistaan ja lapsiinsa liittyvistä asioistaan. Työntekijöiden kiireen koettiin vaikeuttavan yhteydenpitoa. Sosiaalityöntekijöiden vaihtuvuus lastensuojelutyössä on ollut yleistä ja se tuli esille myös äitien haastatteluissa. Työntekijöiden vaihtumisessa äitien kannalta oli vaikeinta se, että äidin pitää rakentaa luottamuksellinen suhde uuteen työntekijään

aina uudelleen.

Sisarusten merkitys on tärkeä lapselle, mutta huostaanotettu lapsi usein menettää yhteydenpidon sisaruksiinsa sijaishuollon aikana. Kaikki muutkin läheiset ihmissuhteet ovat tärkeitä, ovat ne sitten sukulaisia tai ystäviä, mutta niitä ei ole kaikilla. Parhaimmillaan ystävät ja sukulaiset tukevat ja kannustavat elämässä eteenpäin ja pahimmillaan he tuomitsevat ja syyllistävät äitiä. Suhdetta sisaruksiin pitäisi tukea niin, että konkreettisesti sovittaisiin sisarusten välisiä tapaamisia ja sijaishuolto kantaisi vastuun niiden järjestämisestä. Usko parempaan tulevaisuuteen on kantava voima kaikkien haastatteluun osallistuneiden äitien elämässä. Jokainen haastatteleman äiti on kuitenkin erilainen, oma yksilönsä. Äitejä yhdistää kokemus lastensuojelusta, mutta yhtä samanlaista huostaanotetun lapsen äitiä ei ole.

Jatkotutkimushaasteena tutkimus nosti esille tarpeen saada selville, millainen merkitys biologisilla vanhemmilla ja sisarsuhteilla on sijaishuollossa kasvaville lapsille ja millaista tukea sijaisvanhemmat kokevat tarvitsevansa yhteydenpidossa ja vuorovaikutuksessa sijoitettujen lasten biologisiin vanhempiinsa ja sisaruksiinsa? Työntekijän, joka tekee töitä huostaanotettujen lasten äitien kanssa, tulisi kyetä näkemään toisin. Olisi havaittava muutakin kuin rikosrekisteri, päihteiden käyttö, lasten huostaanotto ja työhistorian puute. Työntekijän on lähdettävä etsimään erehtyvien ja hankalien, mutta arvokkaiden ihmisten kanssa erilaista tapaa olla aikuinen nainen ja äiti. (Granfelt 2004, 220.) Lastensuojelutyö on työntekijän ja asiakkaan väliseen luottamukseen pohjautuvaa; sensitiivistä työtä. Huostaanotto lisää äitien taakkaa: häpeää, syrjäytymistä, päihde- ja mielenterveysongelmia ja taloudellisia vaikeuksia. Tässä tutkimuksessa tuli esille, että äideissä on paljon sellaisia voimavaroja, jotka lastensuojelun ammattilaisten olisi tunnistettava ja otettava käyttöön. Äidit haluavat rakentaa suhdetta lapsiinsa, vaikka siinä on usein monia vaikeuksia. Etäisyydet lapsen tapaamiseen voivat olla pitkiä, yhteistyö sijaisvanhempien kanssa voi olla vaikeaa, kokemukset avun saamisesta voivat olla huonoja, työntekijät ovat saattaneet vaihtua useaan otteeseen, taloudelliset, psyykkiset, sosiaaliset ja fyysiset vaikeudet hankaloittavat elämää. Tästä huolimatta äidit ovat säilyttäneet uskonsa tulevaisuuteen ja huumorintajun. Vaikeista kokemuksista pystyttiin puhumaan, jopa häpeällisiksi koetuista kokemuksista. Ilo ja nauru eivät olleet kadonneet, vaikka aihe on vakava. Haastattelutilanteissa naurettiin ja surun toinen puoli ilo oli myös läsnä. Äitien pitkäjänteisyys on tutkijaa yllättävä. Äidit suunnittelivat asioita pitkällä täh-

täimellä, jopa useita vuosia eteenpäin.

Tämän lisensiaattityön tekeminen käynnistyi vuonna 2005, jolloin aloitin ammatillisen lisensiaattikoulutuksen marginalisaatiokysymysten sosiaalityön erikoisalalla. Suoritan erikoissosiaalityöntekijän koulutuksen ja järjestäjänä on valtakunnallinen sosiaalityön yliopistoverkosto SOSNET. Opiskelen Lapin yliopistossa.

LÄHTEET

- Alasuutari, Pertti (1999). Laadullinen tutkimus. Vastapaino. Tampere, 133.
- Alasuutari, Pertti (2001). Johdatus yhteiskuntatutkimukseen. Yliopistopaino. Helsinki, 62 – 63, 130.
- Bardy, Marjatta 2001: Pikkulapsen sijoitus oman kodin ulkopuolelle - syrjäytymisen ja liittymisen risteyskohta. Teoksessa Järventie, Irmeli & Sauli, Hannele (toim.): Eriarvoinen lapsuus. WS Bookwell Oy, Porvoo, 48–71.
- Bardy, Marjatta & Känkänen, Päivi (2005). Tarinat yksilön ja yhteisön suhteissa. Teoksessa Satka, Mirja; Karvinen-Niinikoski, Synnöve; Nylund, Marianne; Hoikkala, Susanna. (toim.): Sosiaalityön käytäntötutkimus. Palmenia - kustannus. Helsinki, 204 – 205.
- Barkman, Johanna & Janhunen, Tarja (2005). Lapsi syntyy syyskuun sateeseen. Teoksessa Heino, Tarja; Kekkonen, Marjatta; Känkänen, Päivi (toim.): Lapsuuden kuelmia. Gummerus kirjapaino Oy. Jyväskylä, 128.
- Bauman, Zygmunt (1993). Postmodern Ethics. Blackwell. Oxford, 78 – 81.
- Berg, Kristiina 2008: Äitiys kulttuurisina odotuksina. Väestötutkimuslaitoksen julkaisu sarja D 48/2008. Helsinki, 3 – 4, 15, 23 – 24, 30.
<https://oa.doria.fi/bitstream/handle/10024/42524/diss2008berg.pdf?sequence=1>
 Luettu: 5.1.2010
- Bowlby, John 1957: Lasten hoivan ja hellyyden tarve. Werner Söderström osakeyhtiö. Porvoo, 5 - 16.
- Böök, Marja-Leena 2001: Vanhemmuus ja vanhemmuuden diskurssit työttömyystilanteissa. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä, 13 – 14.

Clandidin, D. Jean. & Connelly, F. Michael 1994. Personas Experience Methods. Teoksessa Denzin & Lincoln (toim.) Handbook of Qualitative Research. Sage: Thousand Oaks, 413 - 425.

Eskola, Jari ja Suoranta, Juha 2003: Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Vastapaino. Jyväskylä, 24, 56 - 57, 61 – 62, 85.

Featherstone, Bird 1999: Taking mothering seriously: The implications for child protection. Child and Family Social Work 4, 52.

Featherstone, Brid 2000: Researching into mothers' violence: some thoughts on the process. Teoksessa Fawcett Barbara, Featherstone Brid, Fook Jan & Rossiter Amy (toim.): Practice and Research in Social Work. Postmodern Feminist Perspectives. Routledge. London & New York, 120 - 135.

Foucault, Michel 1998: Seksuaalisuuden historia. (suom. Kaisa Sivenius) Tampere-Paino Oy, Tampere, 132 - 137.

Forsberg, Helena & Linnas, Helena 2004: Lapsi ja lastensuojelu. Teoksessa Söderholm, Annli; Halila, Ritva; Kivitie - Kallio, Satu; Mertsola, Jussi & Niemi, Sirkku (toim.) Lapsen kaltoinkohtelu. Kustannus Oy Duodecim. Helsinki, 221 – 222, 231.

Forsberg, Hannele; Ritala-Koskinen, Aino; Törrönen, Maritta 2006: Kohti lapsisensitiivistä sosiaalityötä. Teoksessa Forsberg, Hannele; Ritala-Koskinen, Aino; Törrönen, Maritta (toim.): Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia.: PS-kustannus. Juva, 16.

Forssen, Katja; Laine, Kaarina; Tähtinen, Juhani 2002: Hyvinvoinnin tekijät ja uhat lapsuudessa. Teoksessa Juhila, Kirsi; Forsberg, Hannele; Roivainen, Irene (toim.): Marginaalit ja sosiaalityö. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä, 83.

Gardner, Helen 1996: The Concept of Family: Perceptions of Children in Family Foster Care. Child Welfare, Vol. 75, Issue 2, 161 – 182.

- Goodwing, Charles 1981: Conversational organization: interaction between speakers and hearers. Academic Press, New York, 124 - 159.
- Granfelt, Riitta 1998: Kertomuksia naisten kodittomuudesta. SKS. Helsinki, 7 - 12, 40 - 41, 117, 122 - 123, 176.
- Granfelt, Riitta (2004). Marginaalitarinoita. Asunnottomuuden, päihteiden ja rikosten kierre naisten ja miesten tulkitsemana. Teoksessa Sukupuoli ja sosiaalityö. PS - kustannus. Juva, 217,220.
- Granfelt, Riitta 2005: Marginaalitarinat ammattikäytäntöjen kehittämisen aineksina. Teoksessa Satka, Mirja; Karvinen - Niinikoski, Synnöve; Nylund, Marianne; Hoikkala, Susanna (toim.): Sosiaalityön käytäntötutkimus. Palmenia - kustannus. Helsinki, 247.
- Granfelt, Riitta 2006: Pahasta kirjoittaminen. Teoksessa Laitinen, Merja & Hurtig, Johanna (toim.): Pahan kosketus. Ihmisyyden ja auttamistyön varjojen jäljillä. PS - kustannus. Juva, 127, 128, 129,
- Granfelt, Riitta 2010: Syrjäytymisestä vapaaksi vankilassa? Psykososiaalisen työn merkitys vankien elämässä. Teoksessa Laine, Terhi; Hyväri, Susanna ja Vuokila - Oikkonen, Päivi (toim.): Syrjäytymistä vastaan sosiaali- ja terveysalalla. Tammi. Latvia, 141 - 142.
- Hall, Stuart 2001: Foucault: Power, Knowledge and Discourse. Teoksessa Wetherell, Margaret; Taylor, Stephanie; Yates, Simeon J. (toim.): Discourse Theory and Practice. Sage Publications, London, 73.
- Heidegger, Martin 2000: Oleminen ja aika. Alkuteoksesta Sein und Zeit suomentanut Kupiainen R. Vastapaino. Tampere 58 - 61, 68, 80 - 84, 158 - 159.
- Heikkinen, Hannu L. T. 2001: Narratiivinen tutkimus - todellisuus kertomuksena. Teoksessa Aaltola, Juhani, Juhani & Valli, Raine (toim.): Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja

analyysimenetelmiin. PS -kustannus. Jyväskylä 116, 129.

Heino, Tarja 2009: Lastensuojelun tilastot, asiakkaat ja palvelut.

Teoksessa Bardy, Marjatta (toim.) Lastensuojelun ytimessä. Terveiden ja hyvinvointin laitos. Yliopistopaino Oy. Helsinki, 74.

Helne, Tuula 2002: Syrjäytymisen yhteiskunta. Stakes. Tutkimuksia 123. Gummerus Kirjapaino Oy. Saarijärvi, 173 – 178.

Hirsijärvi, Sirkka & Hurme, Helena 2004: Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Yliopistopaino. Helsinki, 19 – 20.

Hirsijärvi, Sirkka & Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula 2008: Tutki ja kirjoita: Otavan Kirjapaino Oy. Keuruu, 25.

Holopainen, Katja 1998: Äitiys on mahdollisuus. Päihdeongelmaisten äitien kuntoutus Oulunkylän ensikodissa. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 17. Helsinki, 20 - 27.

Hurtig, Johanna & Laitinen, Merja 2006: Paha ihmisyyden ja ammatillisen auttamisen haasteena. Teoksessa Laitinen, Merja & Hurtig, Johanna (toim.): Pahan kosketus. Ihmisyyden ja auttamistyön varjojen jäljillä. PS – kustannus. Juva, 9 - 10.

Hänninen, Vilma 2000: Sisäinen tarina, elämä ja muutos. Tampereen yliopisto. Tampere, 94 – 98, 15, 16.

Hänninen, Vilma 2006: Mitä on narratiivinen tutkimus. Luento 26.8.06. Jyväskylä.

Hyytinen, Riitta 2007: Lapsi, huumeperhe ja toivo. Lapsen todellistuminen huumeperheen kuntoutusprosessissa. Ensi- ja turvakotien liitto ry. Helsinki, 29, 189, 28, 193 – 194.

Jokinen, Arja 1995: Neuvottelu asiakkaan identiteeteistä. Teoksessa Jokinen, Arja; Juhi la, Kirsi; Pösö, Tarja (toim.): Sosiaalityö, asiakkuus ja sosiaaliset ongelmat. Konstruktionistinen näkökulma. Sosiaaliturvan keskusliitto. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyvä-

kylä, 128 – 130.

Jokinen, Arja; Huttunen, Laura; Kulmala, Anna (2004). Neuvottelu marginaalien kulttuurisesta paikasta. Teoksessa Jokinen, Arja; Huttunen, Laura; Kulmala, Anna (toim.): Puhua vastaan ja vaieta. Tammer - Paino, Tampere, 9 – 19.

Jokinen, Eeva 1996: Väsinyt äiti. Äitiyden omaelämäkerrallisia esityksiä. Tampere-Paino. Tampere, 10 - 13, 54 - 62, 190.

Jokinen, Eeva 2004: Päiväkirjat tiedon lajina. Teoksessa Marianne Liljeström (toim.) Feministinen tietäminen. Keskustelua metodologiasta. Vastapaino 118 - 125.

Jokiranta, Harri 2003: Se on miehen elämää. Maaseudulla asuvia miehiä elämäänsä kertomassa. Acta Universitatis Tamperensis 966. Tampereen yliopisto. Tampere, 5.
<http://acta.uta.fi/pdf/951-44-5798-6.pdf>
 Luettu: 22.3.2011.

Juhila, Kirsi & Pösö, Tarja 2000: Auttamisen organisaatiot ja ongelmien tulkinnat. Teoksessa Jokinen, Arja & Suoninen, Eero (toim.): Auttamistyö keskusteluna. Tutkimuksia sosiaali- ja terapiatyön arjesta. Vastapaino. Tampere, 35 - 63.

Juhila, Kirsi 2002: Sosiaalityö marginaalissa. Teoksessa Juhila, Kirsi; Forsberg, Hannele; Roivainen Irene (toim.): Marginaalit ja sosiaalityö. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä, 17.

Juhila, Kirsi 2004: Leimattu identiteetti ja vastapuhe. Teoksessa Jokinen, Arja; Huttunen, Laura; Kulmala, Anna (toim.): Puhua vastaan ja vaieta. Gaudeamus. Helsinki, 20 – 23, 24 – 25, 28.

Juhila, Kirsi 2008: Aikuisuus sosiaalityössä. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (toim.): Sosiaalityö aikuisten parissa. Vastapaino. Tampere, 102, 103.

Keskinen, Suvi 2005: Perheammattilaiset ja väkivaltatyön ristiriidat. Sukupuoli, valta ja kielteiset käytännöt. Cityoffset Oy. Tampere, 35 - 36.

- Kielty, Sandra 2006: Similarities and difference in the experiences of non-resident mothers and non-resident fathers. *International Journal on Law, Policy and the Family* 20 (1), 74 - 94.
- Korhonen, Anne & Sukula, Seija 2004: Vauva- perhetyö. Vammaisten lasten ja nuorten tukisäätiö. Ws Bookwell Oy. Juva, 18.
- Krok, Suvi 2008: Vähävarainen yksinhuoltajaäiti etuusjärjestelmässä. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (toim.): *Sosiaalityö aikuisten parissa*. Vastapaino. Tampere, 173 - 174.
- Kujala, Virpi 2003: Jaetun vanhemmuuden mahdollisuudet. Eevan perheprojektin julkaisu RAY:n avustamana. *Sininauhaliitto*. Helsinki, 15,18, 46 - 47.
- Kulmala, Anna & Vanhala, Anni 2004: Vanhemmuus marginaalissa: kulttuurinen mallitarina osana henkilökohtaista vanhemmuutta. Teoksessa Jokinen, Arja & Huttunen, Laura & Kulmala, Anna (toim.): *Puhuta vastaan ja vaieta*. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Gaudeamus. Helsinki, 99 – 103, 109 – 113.
- Kulmala, Anna 2006: Kerrottuja kokemuksia leimatusta identiteetistä ja toiseudesta. *Akateeminen väitöskirja*. Tampereen yliopistopaino Oy. Tampere, 61, 19, 75, 77, 79,78, 82.
- Kuronen, Marjo 2009: Feministinen tutkimus ja sosiaalityön tutkimus – kohtaamisia ja kohtaamattomuutta. Teoksessa Mäntysaari, Mikko; Pohjola, Anneli; Pösö, Tarja (toim.): *Sosiaalityön teoria*. PS-kustannus. Juva, 111.
- Kvale, Steinar 1996: *InterViews. An introduction to qualitative research interviewing*. Sage. London, 111.
- Laakso, Riitta (2009): *Arjen rutiinit ja yllätykset – etnografia lastenkotityöstä*. Akateeminen väitöskirja. Tampereen Yliopistopaino Oy. Tampere, 21.
- Laitinen, Merja & Ojaniemi, Pekka & Tallavaara, Marja – Sisko: ”Nyt kuullaan meitä

asiakkaita” – Tutkimus kohtaamisesta, tiedosta ja osallisuudesta lastensuojelun työprosesseissa. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja B. Tutkimusraportteja ja selvityksiä 53. Rovaniemi, 114, 116 - 117, 70.

Laitinen, Merja & Uusitalo, Tuula 2007: Narratiivinen lähestymistapa traumaattisten elämäkokemusten tutkimiseen. Teoksessa Kaasila, Raimo; Rajala, Raimo; Nurmi, Kari E. (toim.): Narratiivikirja: Menetelmiä ja esimerkkejä. Lapin yliopistokustannus Rovaniemi. Tampere, 136 - 137.

Laitinen, Merja & Uusitalo, Tuula 2007: Sensitiivisen haastattelututkimuksen eettiset haasteet. Janus. Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti 4/2007, 323, 325.

Laitinen, Merja 2009: Ajan tabut. Teoksessa Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli (toim.): Tabujen kahleet. Vastapaino. Tampere, 10 - 15.

Lastensuojelu 2008 – Barnskyddet 2008 – Child Welfare 2008. Tilastoraportti 19/2009, 29.10.2009. Suomen virallinen tilasto. Sosiaaliturva 2009. THL.
<http://www.stakes.fi/FI/Tilastot/Aiheittain/Lapsuusjaperhe/lastensuojelu.htm>
 Luettu: 14.3.2010.

Laurila, Anja (2003): Toivo ja Ilona. Raportti lastensuojeluprojekteista. Diakonia-ammattikorkeakoulu B Raportteja 16. Diakonia ammattikorkeakoulu. Helsinki, 44.

Lieblich, Amia & Tuval-Mashiach, Rivka & Zilber, Tamar 1998: Narrative Research: Reading, Analysis, and Interpretation. Sage Publications. London, 1, 12 – 13, 112 – 114.

Liikanen, Hanna – Liisa & Kaisla, Susanna 2007: Gerontologisen sosiaalityön menetelmistä. Työpapereita 3. Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus SOCCA. Heikki Waris instituutti, 33.
<http://www.socca.fi/files/95/Gerontologisen> sosiaalityön menetelmistä. pdf
 Luettu 22.3.2011.

- Marshall, Catherine & Rossmann, Gretchen B. 1994. Designing qualitative research. 2. painos. Sage. London, 80.
- Metteri, Anna 2004: Hyvinvointivaltion lupaukset ja kohtuuttomat tapaukset. Edita Prima Oy. Helsinki, 143.
- Niemi, Heli 2003: Mihin kuulun, kuka olen? Koti, ihmissuhteet ja identiteetti perhehoi-
dossa kasvaneen nuoren aikuisen äidin elämäkertomuksessa. Lapin yliopiston yh-
teiskuntatieteellisiä julkaisuja C. Työpapereita 44. Rovaniemi, 34.
- Niskanen, Sirkka 2006: Hermeneuttisen psykologian tieteenfilosofinen traditio. Te-
oksessa Perttula, Juha ja Latomaa, Timo (toim.): Kokemuksen tutkimus. Merkitys –
tulkinta – ymmärtäminen. Dark Oy. Vantaa, 58 – 70, 98, 103 - 104.
- Nousiainen, Kirsi 2004: Lapsistaan erillään asuvat äidit. Äitiysidentiteetin rakentami-
sen tiloja. Kopijyvä Oy. Jyväskylä, 10 - 22, 27, 58 - 63, 66, 74 – 75, 100, 167 - 171.
- Nätkin, Ritva 1997: Kamppailu suomalaisesta äitiydestä. Maternalismi, väestöpolitiikka
ja naisten kertomukset. Gaudeamus. Tampere, 35 – 42, 251.
- Nyqvist, Leo 2004: Sukupuoli parisuhdeväkivallan ammatillisessa kohtaamisessa.
Teoksessa Kuronen, Marjo; Granfelt, Riitta; Nyqvist, Leo; Petrelius, Päivi (toim.):
Sukupuoli ja sosiaalityö. PS-kustannus, Juva, 112, 113.
- Oinas, Elina 2004: Haastattelu: kokemuksia, kohtaamisia, kerrontaa. Teoksessa Mari-
anne Liljeström (toim.) Feministinen tietäminen. Keskustelua metodologiasta. Osuus-
kunta Vastapaino. Jyväskylä, 209 – 227.
- Peltonen, Irkka 2004: Lastensuojelun eettiset kysymykset. Teoksessa Puonti. Anna-
Maija; Saarnio, Tuija & Hujala, Anne (toim.) Lastensuojelu tänään. Tammi. Helsinki,
332.
- Perttula, Juha ja Latomaa, Timo 2006: Kokemuksen tutkimus. Merkitys – tulkinta –
ymmärtäminen. Dark Oy, Vantaa, 116, 116 - 119.

- Puonti, Anna-Maija 2004: Lastensuojelu ja julkisuus. Teoksessa Puonti, Anna-Maija; Saarnio, Tuula; Hujala, Anne (toim.). Lastensuojelu tänään. Gummerus Kirjapaino Oy. Jyväskylä,
- Pohjola, Anneli 2003: Tutkijan eettiset sitoumukset. Teoksessa Pohjola, Anneli (toim.): Eettisesti kestävä sosiaalitutkimus. Lapin yliopistopaino. Rovaniemi, 54 – 56, 57 - 58.
- Pohjola, Anneli 2009: Tabut auttamisen paradoksina. Teoksessa Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli (toim.): Tabujen kahleet. Vastapaino. Tampere, 70 – 71.
- Polkinghorne, Donald 1995: Narrative Configuration in Qualitative Analysis. Teoksessa J.A. Hatch & R. Wisniewski (eds.) Life History and Narrative. London: Falmer. 5 – 23.
- Pösö, Tarja 1986: Naisesta naisvanki? Tutkimus naisten rikollisuudesta. Tampereen yliopisto. Sosiaalipolitiikan laitos, Tutkimuksia 83. Tampere, 182.
- Ranz, Saija 2009: Vahvuuden väri on helakanpunainen. Naiseuden muovautuminen kulttuurihistoriallisesti ja yhteiskunnallisesti seksityötä tekevän naisen elämässä. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja C. Rovaniemi, 170 – 171.
- Rauhala, Lauri 1993: Eksistentiaalinen fenomenologia hermeneuttisen tieteenfilosofian menetelmänä. Suomen fenomenologisen instituutin julkaisu. Tampere, 43 – 44.
- Rautio, Paula 2004: ” Kyllä se varmaan silleen välittää...” Kiintymyssuhdehaastattelu välineenä sijoitetun lapsen kuulemisessa. Pelastakaa Lapset julkaisusarja 2. Lapin yliopisto. Helsinki, 6.
- Rautakorpi, Sonja 2007: Äiti ja lapsen huostaanotto. Äitien kokemuksia lasten huostaanotto-prosessista ja äitiydestä huostaanoton jälkeen. Sosiaalityön julkaisusarja 5. Jyväskylän yliopistopaino. Jyväskylä, 7-8, 103 - 104.
- Ritala- Koskinen, Aino 2001: Mikä on lapsen perhe? Tulkintoja lasten uusperhesuhteista. Väestöliitto. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 38. Helsinki, 33, 161 – 163.

Ronkainen, Suvi 1999: Subjektius, häpeä ja syyllisyys parisuhdeväkivallan elementteinä. Teoksessa Näre, Sari (toim.): Tunteiden sosiologiaa 1: Elämyksiä ja läheisyyttä. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki, 143.

Ruusuvuori, Johanna & Tiittula, Liisa 2005: Tutkimushaastattelu ja vuorovaikutus. Teoksessa Ruusuvuori, Johanna; Tiittula, Liisa (toim.): Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Vastapaino. Jyväskylä, 24.

Saastamoinen, Kati 2010: Lapsen asema sijaishuollossa – Käsikirja arjen toimintaan. Edita. Helsinki, 136, 137, 186.

Sariola, Salla 2006: ”Joku, jota rakastaa ja josta huolehtia”. Etnografinen tutkimus skotlantilaisista huumeita käyttävistä naisista. Teoksessa Nätkin, Ritva (toim.): Pullo, pillerit ja perhe. Vanhemmuus ja päihdeongelmat. PS-kustannus. Juva, 137 - 140, 141 – 161, 162.

Savolainen, Miina 2008: Maailman ihanin tyttö. Blink Entertainment Oy. Helsinki, 146.

Siekkinen, Kirsi 2007: Syvähaastattelu. Teoksessa Aaltola, Juhani ja Valli, Raine (toim.): Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. PS - kustannus. Juva, 44.

Sinkkonen, Jari & Kalland, Mirjam 2002(toim.): Varhaiset ihmissuhteet ja niiden häiriintyminen. WSOY. Helsinki, 13 - 19.

Spitz, Rene’ A. 1974: Elämän ensimmäinen vuosi. Gummerus. Jyväskylä, 276 - 292.

Syrjälä, Leena 2007: Elämäkerrat ja tarinat tutkimuksessa. Teoksessa Aaltola, Juhani ja Valli, Raine (toim.): Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. Metodien valinta ja aineiston keruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. PS-kustannus. Juva, 229, 230.

Syrjälä, Leena & Numminen, Merja 1988. Tapaustutkimus kasvatustieteessä. Oulun yliopiston kasvatustieteellisen tiedekunnan tutkimuksia 51, 103.

- Taskinen, Sirpa 2005: Äiti muurahainen. Teoksessa Heino, Tarja; Kekkonen, Marjatta ja Känkänen, Päivi (toim.): Lapsuuden kudelmaa. Stakes. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. Gummerus Kirjapaino Oy. Jyväskylä, 136.
- Taylor, Carolyn 2004: Underpinning knowledge for child care practice: reconsidering child development theory. *Child and Family Social Work*, vol (9), no 3, 225 – 233.
<http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1365-2206.2004.00330.x>
 Luettu 8.6.2011.
- Tiittula, Liisa & Ruusuvuori, Johanna 2005: Johdanto. Teoksessa Ruusuvuori, Johanna ja Tiittula, Liisa (toim.): Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Vastapaino. Jyväskylä, 17.
- Vanhala, Anni 2005: Paikka ja asiakkuus. Etnografia naisten Asuntolasta. Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopisto. Tampere, 5, 267, 268, 270.
- Varto, Juha 1992: Laadullisen tutkimuksen metodologiaa. Kirjayhtymä. Helsinki, 85 - 86, 58 – 59, 64 – 69.
- Valokivi, Heli 2002: Toimiva asiakkuus. Teoksessa Juhila, Kirsi, Forsberg, Hannele, Roivainen, Irene (toim.) Marginaalit ja sosiaalityö. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä, 175.
- Virokannas, Elina 2004: Normaalin rajan molemmilla puolilla. Tutkimus huumehoitoyksikön nuorten identiteettien rakentumisesta. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus. Tutkimuksia 144. Gummerus Kirjapaino Oy. Saarijärvi, 7, 9 - 10.
- Vuori, Jaana 2001: Äidit, isät ja ammattilaiset. Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopistopaino. Tampere, 30 – 31, 33 - 34, 125 – 127, 229, 356 - 358.
- Vuori, Jaana 2002: Miten puhua äideistä naisina? Teoksessa Keränen, Tuovi ja Rusko-maa Leena (toim.): Näkökulmia äitiyteen. Mannerheimin Lastensuojeluliitto. Löytöretki vanhemmuuteen projekti. Kauhavan kirjapaino. Kauhava, 8.

- Vuori, Jaana 2003: Äitiyden ainekset. Teoksessa Forsberg, Hannele; Nätkin, Ritva (toim.): Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. Yliopistopaino. Helsinki, 40 - 41, 45 - 48.
- Vuorinen, Risto 1998: Minän synty ja kehitys. WSOY. Porvoo, 21 - 22, 48 - 51.
- Väyrynen, Sanna 2006: ”Multa on viety se kaikesta tärkein...” Äitiys ja leimattu identiteetti huume kuvioissa. Teoksessa Nätkin, Ritva (toim.): Pullo, pillerit ja perhe. Vanhemmuus ja päihdeongelmat. PS- kustannus. Juva, 94, 82, 88, 96.
- Winnicott, Donald W. 1981. Lapsi, perhe ja ympäristö. Weilin + Göös. Espoo, 9-12.

Liite 1.

Hei sijaishuollossa olevan lapsen äiti!

5.11.2007

Olen sosiaalityöntekijä, perheterapeutti ja sosiaalialan opettaja. Teen ammatillista lisensiaatin tutkimusta Lapin yliopistossa. Tutkimukseni aihe liittyy äitien kertomuksiin ja kokemuksiin äitiydestä, joiden lapsi on huostaanotettu tahdonvastaisesti. Tutkimukseni kohteena ovat äidit, joiden lapsi on huostaanotettu vasten äitien tahtoa ja sijoitettu lastenkotiin, yksityiseen perhekotiin tai sijaisperheeseen. Lapsi on ollut alle kouluikäinen ja sijoituksesta on kulunut vähintään 2-vuotta, mutta ei yli 10-vuotta. Olen kiinnostunut siitä, miten äidit ovat kokeneet äitiyden huostaanoton jälkeen ja millainen merkitys huostaanotolla on ollut heidän elämäänsä.

Olen kiinnostunut mielipiteistäsi ja kokemuksistasi ja haluaisin haastatella Sinua tutkimustani varten. Tämän tutkimuksen aihe on mielestäni tärkeä, koska sen tarkoituksena on kehittää perheiden parissa tehtävää sosiaalityötä ja saada selville asiakkaiden kokemuksia ja mielipiteitä.

Haastattelupaikkana voi olla Sinun koti tai Diakonia -Ammattikorkeakoulun ryhmätyötila (Uusikatu 46) tai jokin muu yhdessä sovittu paikka. Haastattelu voidaan toteuttaa Sinulle parhaiten sopivana ajankohtana. Haastatteluun on hyvä varata aikaa noin puoli-toista tuntia ja haastattelussa käytän apuna nauhuria. Haastattelut ovat luottamuksellisia ja kaikki esille tulevat nimet ja muut tiedot muutan niin, ettei niitä voida tunnistaa. Haastatteluja ei kuuntele eikä käsittele kukaan muu kuin minä.

Annan tarvittaessa lisätietoja tutkimuksestani, jos Sinulla on kysyttävää. Voit kysyä lisää myös tutkimukseni ohjaajalta, professori Merja Laitiselta sähköpostitse (poistettu) tai puhelimitse (poistettu). Olen kiitollinen avustasi ja toivon yhteydenottoasi mahdollisimman pian. Odotan yhteydenottoasi viimeistään xxxx mennessä, niin voimme sopia ajan haastattelulle.

Ystävällisin terveisin: Tarja Tuovinen-Kakko

Sähköposti: (poistettu)

Puh.: (poistettu)